

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАУЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 24 лістапада 1989 г. № 47 (3509)

© Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Пагартаць «Чырвоную кнігу»

Рэспубліканская выстаўка «Мастак і экалогія»

Чарнобыль — галоўная тэма выстаўкі, бо сёння на Беларусі слова «Чарнобыль» — гэта жаклівы сінонім слова «экалогія». Гаворым «экалогія», а думаем «Чарнобыль»...

Здаецца, што водгулле выбуху і радыяцыйнага фон 26 красавіка 1986 года прысутнічаюць нават у цалкам «апалітычных» краявідах і выявах зверанят, паэтычна-метафарычных кампазіцыях зарыентаваных на «вечнае», «пазачасовае». Бо зве-

ранят у хуткім часе можна будзе пабачыць толькі на старонках «Чырвонай кнігі», а зямля, паветра і вада ўжо сёння супраць чалавека. «Першая» прырода супраць «другой» — планета супраць цывілізацыі. І наша Беларусь — болей кропка гэтага трагічнага супрацьстаяння.

Выстаўка дае ці не ўсе адценні слова «экалогія»: экалогія прыроды, культуры, сацыяльнай экалогія... Гэта наводзіць на

думку, што знявечаная прырода — толькі люстэрка нашай знявечанай душы, вынік заняпаду культуры і дэгуманізацыі грамадства.

Не ўсё на выстаўцы раўназначна, інакш і быць не можа. Адзін піша карціну, бо не можа яе не пісаць. Другі суадносіць свае «творчыя» планы з кан'юнктурай рынку. Сёй-той учора ўхваляў у сваіх творах меліярацыю Палесся, будаўніцтва заводаў-гігантаў (монстраў, як кажам мы сёння) ці яшчэ якую «перамогу» чалавека над пры-

родай, а сёння плача над загубленай яблыняй. Дзіўнае ўражанне пакідае адзін экспанат уваходнай залы — карта радыяцыйнага забруджвання тэрыторыі БССР. Карта вельмі прыгожая, а забруджаныя раёны займаюць на ёй так мала месца (і так прыгожа пафарбаваны ў чырвоненькае і зялёнае), што становіцца незразумела, чаго гэта людзі на плошчы выходзяць, чаго вучоныя спрачаюцца, навошта Вярхоўны Савет «Праграму ліквідацыі вынікаў...» прымае. Гэта карта глядзіцца больш аптымістычна, чым нават тая, якую друкавалі рэспубліканскія газеты. А ў нашым друку, як вядома, «радыяфобія» бяліцца болей, чым ра-

дыенуклідаў.

Каталог выстаўкі адкрываюць словы Васіля Быкава: «...Жыццё кароткае, і трэба спяшацца рабіць добрыя справы. Не слябе любіць, а бліжняга свайго, чалавека любіць. Каб потым, пасля ўсяго, пасля цябе ўзышла на зямлі зялёная трава памяці. Трава пасля нас».

Так, у нас яшчэ ёсць час зрабіць добрую справу. Ну, хаця б, пагартаць «Чырвоную кнігу» і задумацца...

Пётра ВАСІЛЕУСКІ.

А. КІШЧАНКА «Захавай прыгажосць».

В. ГУБАРАЎ. «Гульні ў галоснасць».

В. БАРАБАНЦАЎ. «Мёртвая зона».

ЛІСТАПАДАЎСКАЯ ВЯСЁЛКА

Працягваецца фестываль

«Беларуская музычная восень»

Вясёлка — не будзённая з'ява ў прыродзе. Мо таму ад вясёлкі робіцца ўрачысты настрой... Музыкант-віртуоз яшчэ больш рэдкая з'ява, і мастацтва яго — рыхтык тая вясёлка ў небе, ад якой на душы робіцца святочна. Можна сказаць, што убачыць «вясёлку над Мінскам» дапамог многім слухачам выдатны артыст, адзін з лепшых піяністаў свету Мікалай Пятроў.

Яшчэ напярэдадні адкрыцця «Беларускай музычнай восені» ён даў сольны канцэрт у філармоніі. Наш госць прапанаваў праграму «Запрашэнне да танца».

Пад час выступлення М. Пятрова думалася пра некалі чутае наконт японцаў, якіх, маўляў, вучаць адрозніваць 45 адценняў чорнага колеру. Тут — нешта падобнае: ці не дзесяткі нюансаў рэпа ў палітры выканаўцы! Калі ж канчалася п'еса і публіка вітала яго, утвараўся уражальны стэрэафанічны эфект. Музыкант быў літаральна пагружаны ў гарачую хвалю авацый.

А ў дзень адкрыцця фестывалю зноў аншлаг. Піяніст М. Пятроў прадстаўляў разам з Акадэмічным сімфанічным аркестрам БССР і дырыжорам В. Катаевым прэм'еру — фартэпіяны канцэрт сучаснага балгарскага кампазітара Г. Мічэва. Працяг першага фестывальнага вечара быў таксама адметны. У год аб'яўлены ЮНЕСКА годам Д. Шастаковіча, вельмі сімвалічна прагучала 13-я сімфонія кампазітара на вершы Я. Еўтушэўкі. Разам з аркестрам яе выканалі мужчынскія групы Акадэмічнай харавой капэлы імя Р. Шырмы і Каўнаскага камернага хору, саліст Маскоўскай філармоніі В. Параскева. Старэйшыя слухачы ўспаміналі, як чвэрць стагоддзя таму гэты твор, выкананы, дарэчы, і тады пад кіраўніцтвам В. Катаева, зрабіў сенсацыю ў культурным асяроддзі Мінска. Была прэм'ера, другая пасля маскоўскай, і прысутнічаў на ёй аўтар. Ды неўзабаве пасля таго 13-ю сімфонію Д. Шастаковіча абвінавацілі ў ідэянай заганнасці, і доўгі час яна праляжала «на паліцы».

Фестываль у разгары, і ў аматараў музыкі, паўна, будучы яшчэ магчымасці падзівіцца на фарбы яго вясёлкі.

Адкрыццё фестывалю.
За раялем — н. а. РСФСР М. Пятроў.

С. ВЕТКА.

Фота Ул. КРУКА.

Васіль БЫКАЎ:

Гутарка ідзе аб гатоўнасці да радыкальных змен у жыцці, аб усведамленні неабходнасці перабудовы.

КАНАДА — БЕЛАРУСЬ

Напярэдадні савецка-канадскай сустрэчы на вышэйшым узроўні ў Манрэалі завяршыліся Дні культуры Савецкай Беларусі. Выдатным эпілогам стаў святочны вечар у канцэртнай зале імя П'ера Дзюлоі, які пераканаўча прадэманстравалі растуць імкненне нашых народаў да ўзаемавыгаднага супрацоўніцтва, да трывалага і бяспечнага свету на зямлі.

Дэлегацыю рэспублікі на чале з сакратаром Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Л. Сырагінай запрасілі асацыяцыя «Канада — ССРС» і таварыства культурных сувязей «Квебек — ССРС». На працягу двух тыдняў пасланцы рэспублікі пабывалі ў многіх прамысловых, навуковых, адміністрацыйных цэнтрах Канады. Плённымі і насычанымі былі кантакты з суайчынікамі —

выхадцамі з Беларусі. У прыватнасці, кранула і пачалавчы ўсхвалявалі задзіўна гутарка з доктарам філасофскіх і медыцынскіх навук прафесарам Станіславам Скарынам — патомкам сусветна вядомага Ф. Скарыны. Буйны вучоны ў галіне лячэння ракавых і страўнікавых захворванняў з удзячнасцю ўспрыняў павадленне аб тым, як шырока адзначаюць на радзіме першадрукара яго 500-гадовы юбілей.

Упрыгожылі Дні нашай культуры ў паўночна-амерыканскай краіне выступленні ансамбля народнай музыкі «Свята» пад кіраўніцтвам заслужанага артыста БССР В. Купрыяненкі. Маляўнічы беларускі фальклор, які прагучаў у выкананні артыста ансамбля, няўменна суправаджаўся авацыяй.

ТАСС—БЕЛТА.

ПРЭМ'ЕРА РУБРЫКІ

На старонках «ЛіМа» шырока асвятляецца станаўленне Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. Гэтыя публікацыі, а таксама дзейнасць новай грамадскай арганізацыі выклікаюць актыўны чытацкі рэзананс, што і падказала нам адкрыць новую рубрыку — «ТБМ: ПРАКТЫКА І ПРАБЛЕМЫ». Яе прэм'ера — на стар. 12 гэтага нумара «ЛіМа».

50 ГОД МУЗЕЮ

14 лістапада ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР адбыўся ўрачысты вечар, прысвечаны 50-годдзю з дня заснавання музея і адкрыцця першай экспазіцыі. На вечары было сказана шмат цёплых слоў аб Алене Васільевне Аладавай, з імем якой звязана адраджэнне музея ў пасляваенны час, падтрыманна думка аб прысваенні ДММ БССР яе імя.

Сёння ў музеі больш як 20 тысяч экспанатаў, але глядчы, на жаль, могуць пабачыць толькі частку гэтых скарбаў. Не хапае экспазіцыйных плошчаў. Не выратоўвае і тое, што частка калекцыі перададзена ў філіялы — музей у Раўбічах, музей В. К. Бялыніцкага-Бірулі ў Магілёве, карцінная галерэя ў вёсцы Гурыны (Мазырскі раён). Марудна ідзе рэстаўрацыя замка ў Міры і ў Манастырскім падвор'і ў Гальшанах, дзе плануецца размясціць творы з фондаў ДММ. Не лепшыя справы і з сядзібай Валенція Ваньковіча ў Мінску, якая павінна стаць мемарыяльным музеем мастака. Прынята некалькі ўрадавых пастановаў аб пашырэнні асноўнага будынка ДММ, але будаўнічыя работы дагэтуль не пачаліся. Слушнай па-

далася прысутным прапанова перадаць музею суседні з ім будынак (скрыжаванне вуліц Леніна і Кірава). Цікава, што ў абодвух будынкаў адзін аўтар — архітэктар М. Бакланав. Нягледзячы на цяжкасці, суб'ектыўныя і аб'ектыўныя (якіх, дарэчы, можна было б пазбегнуць, калі б адмовіцца ад «рэшткавага» прынцыпу фінансавання культуры) супрацоўнікі музея з гонарам выконваюць свой прафесійны абавязак, шукаюць (і знаходзяць) новыя формы работы з глядачамі, скарыстоўваюць усе магчымасці для прапаганды выўленчага мастацтва. Музеі часам называюць храмамі мастацтва. Не памылюся, калі назаву наш мастацкі музей кафедральным саборам. Гэта думка, праўда, выказаная іншымі словамі, гучала ў многіх віншаваннях. Супрацоўнікаў і ўсіх сяброў музея віталі прадстаўнікі навуковай інтэлігенцыі, партыйных і савецкіх устаноў, творчых саюзаў, Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна, Міністэрства культуры БССР, Савецкай Арміі, налегі-музейшчыні з Гомеля, Гродна, Віцебска, Кіева, Масквы, беларускія артысты. Дзяржаўны мастацкі музей БССР уступіў у сваё другое 50-годдзе.

П. В.

«СЛОВА» НАБЫВАЕ ГУЧАННЕ

«Слова» — аб'яднанне руснамоўных літаратараў, якія пішуць п'есы, лірычныя, гумарыстычныя, фантастычныя і іншыя творы прозы, не атрымала пакуль афіцыйнага статусу, але члены яго на час сваяго схода маюць дах над галавой — дах Дома літаратара.

Асноўны касцяк «Слова» — людзі, якія выдалі ўжо сёнтое ва ўсесаюзных і рэспубліканскіх выдавецтвах, апублікавалі ў часопісах. Але бяда ў тым, што магчымасці рэгулярнай гутаркі з чытачамі ў нас вельмі невялікія. Выданне развага альманаха таксама не вырашэнне праблемы. І мы рады, што,

нарэшце, прэзідыум Саюза пісьменнікаў БССР на сваім нацыянальным пасяджэнні абяцаў пасадзейнічаць нам у выданні штогодніка.

У нашым аб'яднанні больш 30-ці членаў. Сярод іх шмат фантастаў. У беларускім друку ўжо згадваліся імёны некаторых з іх. Да прыкладу, чытачу павінны быць добра знаёмы імёны Аляксандра Патупы, Валянціна Маслоўкова, Анатоля Маісева, творы якіх уводзяць у будучы альманах.

Э. КУЗНЯЦОВА.

ДЗЕЦЯМ ЧАРНОБЫЛЯ

Гуманная дзейнасць камітэта «Дзеці Чарнобыля» набывае ўсё большы грамадскі рэзананс і падтрымку. Так, Епархіяльнае ўпраўленне праваслаўнай царквы перадало камітэту партыю шпрыцоў аднарадовага карыстання, набытых у Японіі. Прадстаўнікі камітэта даставілі дар царквы ў Хойнікі і ўручылі галоўнаму ўрачу раённай бальніцы.

Са сваімі прапановамі аб

арганізацыі аздараўленчых паездак дзяцей чарнобыльскай зоны за межы ССРС звярнуліся да нас дабрачынныя фонды Масквы. Гатоўнасць уключыцца ў справу міласэрнасці праявілі нашы сябры з Чэхаславакіі. Гэта, зразумела, «кропля ў моры» і не можа замяніць Дзяржаўную праграму, але ж гэта рэальная дапамога ахвярам Чарнобыля.

Г. ГРУШАВЫ.

ЦЯЖКАЯ, пакутная справа — наша рэвалюцыйная перабудова. З пэўнаю верагоднасцю можна сказаць, што нават яе ініцыятары наўрад ці прадбачылі ўсе шматлікія цяжкасці на яе цяжкім шляху. Небывалыя ўскладненні ў эканоміцы, фінансах, грамадскіх адносінах, правапарадку. З пагрознай катэгарычнасцю заявіў пра сябе нацыянальны фактар, што несумненна з'явілася вынікам яго шматгадовага непрызнання і заняўбанасці. Але, можа, сама цяжкія, ключавыя прабле-

часткова, далёка не ў галоўным і, вядома ж, не ахвяруючы прынцыпамі. Але ўжо наш першы, немалым коштам набыты вопыт перабудовы паказвае, што без ахвяравання некаторымі прынцыпамі, рашучай адмовы ад сумнішальных каштоўнасцей і набывання каштоўнасцей ісцінных мы не шмат чаго дасягнем. Вядома, у жыцці заўжды важнае значэнне мае вернасць абранай мэце, але, як гэта нярэдка здаралася ў гісторыі, ісціннай мэты можна і не дасягнуць нават пры жыцці некалькіх пакаленняў, хада гісторыі зусім не адекватна меры

набыўшы змест; марнісцкі аналіз усяго іздольнага запойніцы глыбокі духоўны вакуум, які ўтварыўся ў грамадстве. Грамадства ж без маралі наўрад ці здольна дасягнуць шмат у галіне дэмакратычнага права, стварэння дасканалых заканадаўства. Законы, у сваю чаргу заснаваны на часовай, рэлятывісцкай мэтазгоднасці, з моманту іх прыняцця непазбежна ўступаюць у супярэчнасць са здаровым сэнсам, а нярэдка і з элементарнай логікай. Гэта — мёртванароджаныя законы, у нас іх было нямала ў мінулым і прыбавілася за апошні час. Але мёртванароджаныя законы пазабудлены нарысцы ў дэмакратычным грамадстве, — у таталітарным жа яны непозбежна робяцца падставай для дэспатыі і беззаконна.

Васіль БЫКАУ,
народны дэпутат ССРС.

Назад ці наперад?

Некалькі меркаванняў аб перабудове

мы ўсё ж знаходзіцца ў стэрэатыпах нашай псіхалогіі, сфарміраванай ва ўдушлівай атмасферы падаўлення, бяздумнага лакейскага падпарадкавання. Сапраўды, зладзіць з гэтымі складанасцямі куды як няпроста, можа, для таго спатрэбіцца гады і дзесяцігоддзі. Часам выказваюцца меркаванні, што нейкі зрух пачнецца хіба пасля змены некалькіх пакаленняў, калі цалкам адыдуць з жыцця цяперашнія носьбіты коснасці і кансерватызму і прыйдучы новыя людзі з інакшым мысленнем, іншымі ўстаноўкамі на маральныя каштоўнасці. Ну але што ж тады тыя, што жывуць зараз? Няўжо дадзены ім шанцы аказацца дарэчным, не рэалізаваным імі, беззваротна ўпушчаным на загадкавых шляхах гісторыі? Магчыма, і з гэтым можна было б прымірыцца, калі б перабудова нагадвала арбу, якую можна спыніць пры дарожнай чыныры, адпачыць, падмацаваць сілы і пачаць усё спачатку. На жаль ці на шчасце, перабудовачны працэс болей падобны на перакочванне цяжкага каменя. З неверагодным напружаннем чалавек коціць яго на гару і не можа спыніцца, бо камень зараз жа абрынецца ўніз разам з тым, хто яго коціць, каб абодвум знікнуць у імглістым сутонні гісторыі.

Вядомы заклік перабудовы, які быў асабліва папулярны на яе пачатку і заклікаў пачынаць перабудову з сябе, спярша наводзіў на некаторыя сумненні. Чаму з сябе? Хіба няма спраў болей важных? Хіба дзяржава не знаходзіцца ў стане крызісу? Якое значэнне ў такіх умовах мае асобны чалавек, калі ён нават з'яўляецца кіраўніком пэўнага маштабу. Гісторыю робяць масы! Але чым болей мы ўгразаем у нашых непрадбачаных складанасцях, тым больш відавочнай робіцца бяспрэчнасць гэтага закліку. Мабыць, усё ў свеце ўзнікае з малага і развіваецца ў напрамку да большага — ісціна, добра вядомая ў старажытнасці і, здаецца, трохі падзабытая нам. У дадзеным жа выпадку гутарка ідзе аб унутранай, асабістай гатоўнасці да радыкальных змен у жыцці, якаснага пераўтварэння грамадства. У доўгім шэрагу перабудовачных прыярытэтаў, можа быць, самае галоўнае — усведамленне неабходнасці перабудовы. Быццам элементарнае патрабаванне, але і не самае лёгкае. На ўзроўні масавай свядомасці шмат хто пагаджаецца з тым, што трэба нешта мяняць, але — нешта, гасюсці, ды не самога сябе. А калі і сябе, дык

чалавечага жыцця. Можна нічога не дасягнуць, але напэўна варта ад часосці адмовіцца. Наша мінулае пры ўсёй яго выразнай негатыўнасці, безумоўна, можа саслужыць службу своеасаблівага рэтраспектыўнага арыенціра, які настойліва паказвае, як не трэба, чаго трэба асцерагацца. І ўжо напэўна і перш за ўсё — дыктатуры «сильной личности», «твердой руки», супраць якіх, як бы ні складваліся нашыя адносіны з нясталай, толькі што народжанай дэмакратыяй, пратэстуе ўвесь шматпакутны гістарычны вопыт.

МЫ ШМАТ і справядліва гаворым аб заганах нашай бюракратыі — віноўніцы шмат якіх з нашых бед. Шмат якіх, але далёка не ўсіх. У шматлікіх бедах вінавата неадэкватная часу, састарэлая ідэалогія, адміністрацыйна-загадны стыль кіраўніцтва, наша далёкая ад дасканаласці заканадаўчая сістэма, несумненнай заложніцай якой апынулася і наша кіраўнічая бюракратыя. Цяпер у няўстойлівым, перабудовачным соцюме гэта апошняя шукае гарантыі адноснай пэўнасці і перш за ўсё — уласнай сацыяльнай ахаваанасці. У нас разгарнулася ліхаманкавая заканадаўчая, у якой заўважаецца ўзаемны недавер заканадаўцаў і выканаўцаў, яўная тэндэнцыя апошніх перастрахаваць на ўсе выпадкі жыцця ўласную выканаўчую дзейнасць. І ў такіх умовах маральная абгрунтаванасць закона, яго сацыяльны эффект страчвае першаснае значэнне — быў бы закон з яго адназначнай пэўнасцю. Заканадаўчы імкнучыся рэгламентаваць як мага болей, калі не ўсе моманты прававых, вытворчых і іншых адносін. Але па меры гэтага імкнення высвятляецца, што чым болей рэгламентуецца, тым больш застаецца нерэгламентаванага. У выніку, як гэта павялося не першы год, ні адзін закон не выконваецца з моманту надання яму правадзейнай сілы, — выканаўцы чакаюць падзаконных актаў і тлумачэнняў. А далей ідзе выкананне гэтых актаў і шматлікіх інструкцый да іх і да закона, якія ўрэшце і непозбежна падмяняюць закон, нярэдка зводзячы ягоны сэнс да супрацьлеглага.

Адно з самых недаравальных злачыстваў сталіншчыны — ліквідацыя традыцыйнай хрысціянскай маралі, спрадвечнай сістэмы элементарных жыццёвых правілаў, звычайна не надта паважанага, але немагчымага ў жыцці здаровага сэнсу. Некалі імі ў поўным аб'ёме валодаў народ, цяпер жа не валодае ніхто. Страціўшы духоўную аснову, грамадства згубіла і нармальны здаровы сэнс, нічога не

Напэўна, нельга прызнаць законным законам, які на самым пачатку задуманы для карысці ўлады, скіраваны супраць інтарэсаў народа. У нас далёкая ад дасканаласці Канстытуцыя, няма закона аб рэфэрэндумах, на працягу некалькі год ніяк не можа нарадзіцца надта неадходны закон аб друку. Міліцыя і праваахоўныя органы не перастаюць скардзіцца на прававое бяспрэчнае ў барацьбе з апантанай злачынасцю. І ў той жа час у крымінальны кодэкс рэспублікі ў якасці тэрміновай меры ўводзяцца артыкулы аб забароне гістарычнай нацыянальнай сімволікі, распаўсюджанні ксеракіраванай, друкаванай прадукцыі і шмат што іншае. Становіцца адрозна зразумелым, чые інтарэсы абараняюць падобныя законы. Мы выкараняем сталінізм, а праваахоўныя органы працягваюць старанна выконваць яго «законы» 1932—35 гадоў, не прызнаючы статус антысталінскіх таварыстваў — усеагульнага «Меморіала», рэспубліканскага «Мартыралага Беларусі». У мерах па рэабілітацыі нацыянальнай мовы Беларусі знайшоў сваё адлюстраванне ўраўніцельны падыход як да беларускай, так і да рускай моваў. Само сабой зразумела, ва ўсе часы для нас быў важным стан рускай мовы ў рэспубліцы. Але ўсе цяперашнія цяжкасці з ёй непараўнальны з рэальнай пагрозай, перад якой апынулася беларуская мова, што і выклікала абгрунтаваную трывогу грамадскасці. Цяпер выпрацоўваюцца пэўныя доўгатэрміновыя праграмы, адчыняюцца беларускамоўныя класы ў школах, ствараюцца фармальныя і неформальныя таварыствы па мове. Але ўсё гэта — не больш чым руцінны, па сутнасці, бюракратычны падыход да важнейшай праблемы, звычайна элементна чарговай «доўгатэрміновай» праграмы, якая, толькі пачаўшыся, выпяняецца наступнай, яшчэ болей «доўгатэрміновай» кампаніяй. Кампартыю ж рэспублікі і яе кіраўнічыя органы моўная праблема пакуль асабліва не крапае, яе адказныя кіраўнікі паранешаму не валодаюць і не карыстаюцца нацыянальнай мовай, звыкла абыходзячыся без яе. Мабыць, уся бяда ў тым, што на цяперашнім этапе беларуская мова апынулася малапатрэбнай у грамадскім і вытворчым жыцці, якое спрэжыцца ў будучыню на іншай — рускай мове. З жалем і засмучэннем трэба прызнаць, што грамадства, занятае стварэннем матэрыяльнай базы сацыялізму, з нейкага часу перастала дабаць аб культуры і за семдзесят гадоў народнай улады не ства-

рыла ўмоў для патрэбнасці ў нацыянальнай мове, без чаго ўсе меры па яе рэанімацыі на тэрыторыі Гібельнае становішча з мовай можна ўратаваць хіба прыняццем комплексу тэрміновых, «аварыйных» мер, і адной з галоўных павінен стаць пераход на яе ўжыванне партыйных і савецкіх органаў, Вярхоўнага Савета БССР. Інакш ніякая агітацыя за яе не пераканае беларуса (не кажучы ўжо аб прадстаўніках іншых нацыянальнасцей) авалодаць беларускай мовай, ад якой ён толькі ўчора адвёк, калі ён не хоча валодаць начальства, кіраўнічы авангард рэспублікі. А што гэта так, не трэба нікому тлумачыць: людзі глядзяць тэлевізар і чуюць, як на пытанні па-беларуску кіраўнікі сых-рангаў адказваюць на рускай мове. (Выключэннем хіба што быў міністр фінансаў БССР Б. І. Шаціла). Дык чаго тады варты ўсе гучныя словы, шумныя і пампезныя гульні ў камісіі і таварыствах, што выпрацоўваюць (доўга і грунтоўна выпрацоўваюць), вядома ж, «доўгатэрміновыя» праграмы, якія не маюць шанцу на выкананне.

І ТУТ НЕ МОЖА не ўзнікнуць спрадвечная праблема правоў, якімі валодае ўлада і валодае народ. Нягледзячы на тое, што ўлада і народ, калі вельмі складаная механіка ажыццяўлення ўлады дзяржаўным апаратам сістэматычна і няспынна ўдасканальваецца, а права народа ў лепшым выпадку галаслоўна дэкларуецца, застаючыся нерэалізаваным.

Са сталінскіх часоў у нас знікла і ўчэпіста замацавалася практыка адноснасці самога паняцця народ. Калі рэдакцыя цэнтральнай газеты, дзяржустава або орган улады атрымліваюць пэўную колькасць пісьмоў у падтрымку чарговай пастановы, дык гэта кваліфікуецца як несумненны выразнік волі народа і публікацыя ў друку. Калі ж на гарадской плошчы збіраецца 10—20—50 тысяч на несанкцыянаваныя ўладамі мітынгі, дык гэта ўсяго толькі «натоўп» і ўсе яго заклікі — не больш, чым «паграбаванні экстрэмістаў». Літоўцы збіраюць больш трох мільёнаў подпісаў пад дакументам, які спецыяльнай місіяй адпраўляюць у Маскву, дзе той не знаходзіць ні разумення, ні падтрымкі. Вядома Балтыцкая акцыя трох народаў, у якой прынялі ўдзел некалькі мільёнаў людзей, таксама — «прэшыкі антысавецкіх элементаў»? Пры апытанні грамадскай думкі ў Беларусі 99 працэнтаў з 66 тысяч апытаных выказаліся за правядзенне альтэрнатыўных выбараў, што, аднак, не перашкодзіла Вярхоўнаму Савету рэспублікі прыняць артыкул, які дапускае і безальтэрнатыўнае галасаванне. Дык што ж тады голас народа і як яго ўчуць? А галоўнае — як трэба на яго рэагаваць?

У той час, як пад уздзеяннем бурных перабудовачных працэсаў у краіне масавая свядомасць народа значна змянілася, палітычная свядомасць наменклатуры, здаецца, у многіх адносінах застаецца ранейшай — інертнай і кансерватыўнай. Адсюль — непрыняцце ёй палітычнай самадзейнасці шырокіх народных мас, упартая ідэалагічная і адміністрацыйнае супрацьдзеянне яе імкненням. Нядаўна арганізаваныя народныя франты амаль усюды (апроч хіба Прыбалтыкі) былі ўспрыняты як незаконныя, антысавецкія і адміністрацыйнае супрацьдзеянне яе імкненням. Нядаўна арганізаваныя народныя франты амаль усюды (апроч хіба Прыбалтыкі) былі ўспрыняты як незаконныя, антысавецкія і адміністрацыйнае супрацьдзеянне яе імкненням. Нядаўна арганізаваныя народныя франты амаль усюды (апроч хіба Прыбалтыкі) былі ўспрыняты як незаконныя, антысавецкія і адміністрацыйнае супрацьдзеянне яе імкненням.

ную канфрантацыю ўлад супраць значнай і самай актыўнай часткі грамадства. Грэбуючы сапраўднымі мэтамі перабудовы, бакі распачалі зацяжкую палеміку, якая, аднак, не здолела нават праясніць іхнія пазіцыі. У некаторых рэспубліках (напрыклад, на Украіне) бесперспектыўнасць падобнай сітуацыі была зразумета свечасова і зроблены першыя крокі да ўзаемаразумення і супрацоўніцтва. У іншых жа (напрыклад, у Беларусі) ўлады прадаўжаюць упарціцца ў сваім непрыняцці дэмакратычнага права грамадства на альтэрнатыўнасць праектаў прававых і дзяржаўных актаў, чым ствараецца пэўная напружанасць, якая несумненна тармозіць усе перабудовачныя працэсы. Як ні дзіўна, галоўная стаўка ўлад у гэтай справе робіцца не на палітычную работу ў масах, а на адміністрацыйную ўсёдавольнасць і міліцэйскую сілу. Мінулая сесія Вярхоўнага Савета рэспублікі, якая прымала закон аб выбарах, выклікала дзіўную ўстрыманасць апарату, калі будынак Дома ўрада быў ачышчаны ўзмацненымі нарадамі міліцыі і войск спецыяльнага прызначэння, ствараючы тым самым уражанне крайняй напружанасці палітычнай абстаноўкі ў горадзе. Наўрад ці, аднак, гэтая панічная занепакоенасць была чымсьці апраўдана: тыя некалькі сотняў мінчан, што сабраліся перад Домам урада, зусім не збіраліся кідацца на народных абраннікаў — яны чакалі магчымасці сустрэцца і пагутарыць з імі. Аднак замест дэпутатаў ім накіравана было сустрэцца з маўклівымі хлапцамі ў форме.

Нядаўна яшчэ за народам замацоўваўся элементарны абавязок — выконваць гістарычныя планы партыі як свайго кіруючага авангарда. Пабудаваная на вядомых прынцыпах дэмакратычнага цэнтралізму, КПСС, на справе сама знаходзячыся ў падпарадкаванні свайго ядра — ЦК і Палітбюро (хоць бы і праз з'езды і пленумы), у масе сваёй таксама з'яўлялася выканаўчым інструментам. Выстройвалася даволі выразная структурная мадэль, зручная для кіравання зверху, але пазбаўленая неабходнай для кожнай дасканалай мадэлі магчымасці зваротнай сувязі. Калі б усё гэта складалася інакш, цяпер, мабыць, не давядзецца б столькі ламаць і перарабляць, амаль усляпую, без навукі і практычнага вопыту прабіваючыся да пачатку дэмакратыі. Цяпер часы ў многім змяніліся, але галоўная мадэль улады застаецца ранейшай. Нават перадаўшы ўладу Саветам, партыя не страчвае магчымасці кіраваць імі праз сваіх членаў, а галоўнае — праз шматвартны ўласны апарат, які, як гэта вядома з гісторыі, у кожным супрацьстаянні заўжды здабываў перамогу. Здаецца, сапраўды няма ў свеце сілы, якая б магла перамагчы апарат. Мянюцца часы, прыходзяць новыя пакаленні, масамі авалодваюць новыя ідэі. Але па сутнасці сваёй апарат не змяняецца — ён служыць рэальнай уладзе.

Даўніншы шматгадовы партыйны вопыт выпрацоўваў вельмі зручныя практычныя, калі кожная, самая бясрыўдная крытыка партыйных парадкаў расцэньвалася апаратам, як замаха на аўтарытэт партыі ў цэлым і крымінальна праследвалася. Усумніцца ў яе палітычны не дазвалялася нікому — ні яе членам, ні тым больш беспартыйнаму. Член партыі, вядома, быў звязаны партыйнай дысцыплінай, беспартыйнага ж білі «па руках», каб не лез у «чужыя агароды». Але ці такім ужо чужым быў той агарод для вялікай большасці насельніцтва краіны, якое, не будучы ў партыйнай фармальна, тым не менш змусіла існаваць паводле яе заканаў, ва ўсім падпарадкоўваючыся яе палітыцы. У аднапартыйнай дзяржаве лёс і тых і другіх ва ўсім залежаў ад партыі — пры адносным удзеле ў ёй яе членаў і абсалютным «партыйным бяспраў'ем» мільёнаў беспартыйных. Практыка мінулых гадоў аказалася вельмі зручнай формай барацьбы і ў перыяд перабудовы: апарат і наменклатура кожную канкрэтную крытыку ў свой адрас тлумачыць пашырана і зараз жа прымаюць бавяную позу абаронцы — не сябе, партыі. Ці трэба казаць, наколькі гэта ўспадняе

дыялог, пазбаўляючы яго і мэты і сэнсу.

Падобным прыёмам для ўласнай абароны карыстаецца і ведамасная бюракратыя, чыя карпаратыўныя інтарэсы непрыкметна для грамадства сталі набываць перавагу над дзяржаўнымі і таксама даволі паспяхова былі выведзены з зоны грамадскай крытыкі. І хоць ведамствы — не партыя, але і для іх стала ўласцівым выкарыстоўваць яе аўтарытэт у якасці бранявога шчыта. І на самай справе, ці мог паявіцца ў краіне праект або адбыцця мерапрыемства, у распрацоўцы і зацверджэнні якіх не прыняў бы ўдзел той або іншы партыйны орган? Значыцца, само сабой адпадала пытанне аб віноўніку ў выпадку няўдачы, але вінаваты толькі падазраваўся, застаючыся без пакарання. У выпадку ж поспеху ўсё было зразумела, і ніхто ні ў чым не сумняваўся — асабліва ў аўтарытэце гэтага поспеху.

НАВАТ у самых змрочных часы нашай гісторыі, у атмасферы ідэйна-маральнага ўдушэння ўсялякага іншадумства лепшыя прадстаўнікі нашай літаратуры і мастацтва ўсё ж рабілі пэўныя спробы сказаць праўду, выявіць прыкметы крызісу, які ўрэшце рэшт ахапіў грамадства. Чаго гэта ім каштавала, цяпер добра вядома. «Служыцелі ўз» пільна сачылі за адступленнямі ад канонаў «служыцеляў муз» і бязлітасна распраўляліся з адступнікамі. Цяпер мы скардзімся: мінула чатыры гады перабудовы, а кіно, літаратура, тэатр так і не далі нічога значнага ва ўмовах амаль поўнай свабоды творчасці. Я думаю, з тым трэба і яшчэ пачакаць — мастацтва і літаратура таксама перабудоўваюцца. Можна, не столькі ў адносінах арганізацыйных структур і формаў, колькі ўнутрана, псіхалагічна. Мабыць, і тут патрэбна змена пакаленняў, каб пазбаўліцца ад спрадвечнага занявольнення, авалодаць неабходнаю доляй таго капітала духоўнасці, які апландыў мастацкую класіку і ад якога мы семдзесят год былі адчужаны.

У жыцці кожнага развітога грамадства, побач з духоўнай культурай, бясконца важны таксама практычны, чыста жыццёвы вопыт, які спаквалі на копліваецца ў часе. Спрадвечным ягоным накіпцелем у нас з'яўляецца, наша аграмадная сям'янская Атлантыда (па вызначэнні Адамовіча), якая на працягу кароткага часу была спущана пад ваду з усёй яе спрадвечнай мудрасцю. Літаратуры і мастацтва што-нішто з затопленага ўсё ж удалося ўратаваць, але колькі страчана беззваротна! Гаспадары ўклад, земляробная навука, нормы маралі. Колькі пайшоў у нябыт, пралілося са слязьмі і крывёю! З пачатку перабудовы, дзякуючы самаадданым намаганням сродкаў масавай інфармацыі, мы шмат што даведліся аб нашым нядаўнім мінулым, але ці даведліся пра ўсё? Далёка па свеце разышлася сумная слава нашых Курапат, але хіба Курапаты ў нас адны? Толькі пасля першых публікацый аб раскопках у гэтым ляску пад Мінскам паявіліся дзесяткі паведамленняў аб падобных магілах амаль з усіх абласных цэнтраў рэспублікі, шмат з якіх раёнаў і гарадоў. Хто там ляжыць, каго расстрэльвалі на працягу шмат гадоў, а галоўнае — хто каты? Адказу на гэтыя пытанні дагэтуль няма. Кажуць, не захаваліся архівы, а тыя, што захаваліся, закрыты на вечны замок. Але вось Д. Юрасаў нядаўна паведаміў у друку, што ўжо ў 1987 годзе знішчаны архіў Вярхоўнага суда СССР, усе яго сумныя і крываваыя справы. Навошта гэта? Ствараецца ўражанне, што недзе ёсць сілы, якія зусім не зацікаўлены ў раскрыцці даўніх сакрэтаў. Ці можна прызнаць таксама, што літаратура і мастацтва ў пэўнай меры выпрацавалі ў грамадстве арганічную патрэбу ў праўдзе, якой бы непрыгляднай тая ні была. Яшчэ не загаіліся крываваыя раны міну-

лага, а ўжо чуваць настойлівыя галасы: хопіць, надакучыла! Даволі аплеўваць гісторыю! Некаторыя вельмі напалохаліся самі і хочучь гэтак жа напалохаць іншых. Раздаецца лямант у газетах і часопісах: усё прапала, уярэйская змова, нашэсце масонаў і кааператараў, радыкалы рвуцца да ўлады! Рагуйце сацыялізм, марксізм і заадно нас, харошых! Як ратаваць? Можна, спосабам устанавлення надзвычайнага становішча з усімі яго шырокімі вынікамі? Але перш варта было б успомніць што-нішто з гісторыі, у якой надзвычайныя меры нярэдка рабіліся журналі, што вядатна малолі не толькі тых, для каго прызначаліся, але і сваіх стваральнікаў. Мабыць, такая ўжо ўласцівасць гэтых крывававаў журнаў. Самы навішшы вопыт палітычнага жыцця Арменіі, Грузіі, Малдавіі сведчыць менавіта аб тым. Сіла супраць народа, у тым ліку і самая «законная», «канстытуцыйная», звязанае з ёю насілле, — справа дужа рызкая для абодвух бакоў, якія пляцяць за яе аднолькава незалежна ад таго, чыя перамога. Адны, бывае, пляцяць крывёю, другія — кар'ерай. Такія законы дэмакратыі, нават самай недасканалай і хілай.

На працягу стагоддзяў народы кляпатліва гадуць магучыя моладу ўлады, які нярэдка ператвараецца ў монстра, што ажывае іх і самаго сябе. Але на тое ён і монстр, каб зноў узрадацца на крыві мільёнаў у сваім ранейшым абліччы, распаўсюджваючы вакол смярдзючае пачуццё страху. Страх нядаўна яшчэ зверху данізу пранізаў наша грамадства. Будучы самым разнастайным па сваёй прыродзе, ён, хоць і ў ослабленым стане, дагэтуль жыве ў пачуццях значнае часткі грамадства. У якасці ахоўнага для сябе сродку бюракратыя выпрацавала мноства жыццёвых і прафесійных хітрасцей, галоўнай з якіх несумненна з'яўляецца амаль інстынктыўнае імкненне да перастрахоўні, ухіленне ў сваёй дзейнасці ўсялякага рызыкі. Шматгадовы гэротычны вопыт адбываўся да ўсеагульнай уніфікацыі палітычных, гаспадарчых і іншых поглядаў. Але хіба можна ажыццявіць грандыёзныя планы перабудовы на аснове коснасці і аднастайнасці? Палітычная і гаспадарчая ініцыятыва прыбалтыйскіх рэспублік — рэдка прыклад пераадолення звыклага страху, расшчы пракры ў нязведаную сферу рызыкі, без якой цяпер, здаецца, наогул няма выйсця. Але, мабыць, іншага шляху з мінулага ў будучыню нам не дадзена, і мы таксама рана ці позна рушым следам за прыбалтамі. Як гэта бывае, тут жа забыўшыся, чаго ім каштавала іх рызыкавая ініцыятыва.

У тым, што цяпер адбываецца ў краіне, вялікая, калі не сказаць рашаючая, роля належыць інтэлігенцыі. Усім добра вядома гістарычная роля рускай інтэлігенцыі ў сацыяльным прагрэсе і сацыялістычнай рэвалюцыі, зараз яе значэнне ў тым не зменшылася. Нядзіва таму, што інтэлігенцыя ў цэнтры і ў рэспубліках стала той грамадскай сілай, якую з лютасцю атакавалі антыперабудовачныя сілы, які звычайна, нацкоўваючы на яе рабочы клас. Да гонару рабочага класа Беларусі трэба зазначыць, што з гэтага, раней даволі эфектыўнага прыёму мала што атрымалася: рабочы клас ужо займае ўласны розум і навучыўся кіраваць не толькі класавым, але і чалавечым пачуццём. Але што ж інтэлігенцыя? Нясмелая адзіночная пратэсты ў маладзёжных газетах, на тэлебачанні, часам бурныя выступленні на сходках і прыняцце рэвалюцый, якія далей сейфаў не ішлі. А так паглыбленне ў свае прафесійныя інтарэсы, апатыя і ўвогуле — ухіленне ад палітычных рухаў у рэспубліцы. Сапраўды, як гаварыў Ніл Гілевіч, па тэрытарыяльных і нацыянальна-тэрытарыяльных акругах Беларусі ў народныя дэпутаты СССР не абраны ні адзін пісьменнік, ніводны мастак ці артыст. Несправядлівасць гэтага факта ўражае, але і наводзіць на развагі: чаму так атрымалася? Ці не таму, што некаторыя творчыя саюзы рэспублікі апынуліся на мяжы страты даверу? За доўгія часы сталінскага тэрору, у застойныя брэжнеўскі час шмат хто з іх членаў дэвальвіраваўся як сацыяльная

асоба, усе свае здольнасці скіроўваючы на сацыяльны канфармізм, прыслужніцтва перад уладай. Мабыць, выбаршчыкі мелі падставы ўсумніцца ў палітычнай дзеяздольнасці не толькі некаторых нацыянальных майстроў, але і пэўных саюзаў. На самай справе чаго цяпер варты творчы саюз, які даўно страціў здольнасць адстойваць уласныя, так сказаць, карпаратыўныя інтарэсы, абьяквы да свабодства начальства ў адносінах да яго членаў, мясцовых уотэргейтаў і вобшыкаў ва ўласным ДOME літаратара. Адпаведныя і адносіны да яго і ўлады. Дык ці варта здзіўляцца, што замест імянітых кіраўнікоў такіх саюзаў выбаршчыкі аддалі перавагу безыменным «тэхнарам», якія, можа, і не маюць асаблівых вартасцей, але і не дэманструюць палітычнае віхляненне паміж разлікам і ісцінай.

Прыклад заўжды важны ў вялікім і малым, прыклад — гэта канцэнтраваная частка вопыту. Нават калі гэты вопыт і з адмоўным вынікам. Вельмі шкада, што ў наш час амаль на нішто зведзены старадаўні звычай зважаць на прыклад, пазіцыю народных аўтарытэтаў, думкі патрыярхаў сумлення, якія значылі калісьці не менш (калі ні больш), чым высокія афіцыйныя аўтарытэты. Ерэтчныя пропаведзі Льва Талстога былі калісьці важней за артадаксальныя правовыя старшынні Дзяржаўнай думы Маклакова. Прыняты думець, што значныя аўтарытэты засталіся ў мінулым, вывеліся ў наш час. Але гэта не так. У народных нетрах не пераводзяцца светлыя галовы і сумленныя сэрцы, трэба толькі ўмець іх бачыць. Галоснасць апошніх гадоў, прэса і тэлебачанне, дыскусіі на З'ездзе народных дэпутатаў і ў Вярхоўным Саветае выявілі побач з традыцыйным кансерватызмам і глыбокую, прагрэсіўную думку сумленных і разумных людзей, чыя аргументы, на жаль, не заўсёды знаходзяць прызнанне большасці. Цяжка сказаць, у чым тут справа: у элементарнай чыноўніцкай абмежаванасці ці звычайна мінулых гадоў, калі кожны аўтарытэт толькі тады што-небудзь значыць, калі яго вылучалі ўлады. Абавязкова ўмовай такога вылучэння і падтрымкі з'яўлялася безумоўнае згодніцтва з уладамі. Менавіта гэтае згодніцтва ўрэшце і пляжыла рэпутацыю не аднаго разумнага і нават сумленнага мастака таго часу. Далёка не ў кожнага з іх, надзеленага сумленнем і розумам, хапала сілы характару, каб ва ўсіх выпрабаваннях лёсу застацца верным сабе, ісціне і болей нікому. Наменклатурныя ж велічыні ўсіх рангаў, як бы высока ні ўзнісіліся, заканчвалі поўным забыццём адразу ж пасля сходу з палітычнай сцены.

ПА УСЕЙ ВЕРАГОДНА-ве трэба адрозніваць дзве галоўныя сферы: духоўную і матэрыяльную, якія аднолькава састарэлі за папярэднія дзесяцігоддзі і маюць патрэбу ў карэнных зменах. Абедзве яны паддаюцца тым зменам з велізарнай цяжкасцю, аб якіх-небудзь прыкметных выніках, мабыць, гаварыць яшчэ рана. Але ёсць надзея. На мой погляд, яна заключаецца ў двух аспектах. Па-першае, гэта несумненна, амаль рэвалюцыйны (у рамках нашага светапогляду) наварот ад фальшывых, надуманых догмаў да выпрабаванняў у стагоддзях агульначалавечых каштоўнасцей. І па-другое, — маруднае, цяжкае, але непазбежнае ўкараненне ў нашай хворай эканоміцы элементаў рэальнага, занябаннага раней здаровага сэнсу, які адзін толькі можа прывесці да поспеху — даць значную прыбаўку грамадскага прадукта.

Напэўна, гэта надзея збудзецца няхутка і, можа, не ў той меры, у якой хацелася б. Але што вялікае і жаданае збываецца ў жыцці хутка і цалкам?

Ганарар за артыкул аўтар просіць перавесці на Чарнобыльскі рахунок № 700073.

СЯЛЯНСКІ САЮЗ: ЯКІМ ЯМУ БЫЦЬ?

Паданне сьвярджае, што ў Сакрата, пасля яго асуджэння, спыталі: «Чаму ты не змог апраўдацца? У цябе — што, не хапіла аргументаў?» Сакрат адказаў: «Доказаў у мяне было дастаткова, але іх не пажалалі слухаць».

Штосьці падобнае адбываецца цяпер у рэспубліцы з тымі, хто з'яўляецца прыхільнікам сапраўднай, а не дэкларацыйнай шматстайнасці метадаў гаспадарання ў вёсцы. У большасці газетных публікацый наіскі чамусьці робіцца толькі на развіццё традыцыйных арганізацыйных форм — калгасаў і саўгасаў, а калі і гаворыцца аб іншых метадах гаспадарання, то... толькі ў рамках калгасна-саўгаснай сістэмы. Іншыя формы дзейнасці проста ігнаруюцца, хоць яны і вызначаюцца высокай эфектыўнасцю, дынамічнасцю, гнуткасцю, улікам інтарэсаў спажывцоў.

Вось некалькі прыкладаў. Іван Несцяровіч з Драгічынскага раёна арандаваў у саўгасе стары запущаны сад плошчай у 21 гектар. Заплаціў гаспадарцы арэндную плату з разліку 250 рублёў за гектар. І вось вынік — арандатар сабраў сёлета столькі садавіны, колькі ніколі раней тут і блізка не збіралі. У І. Несцяровіча ў глум, можна сказаць, не пайшоў ніводзін яблык.

Анатоль Шарко і Юрый Астахук з таго ж раёна ў калгасе «Іскра» арандавалі ферму і больш за 30 гектараў зямлі тэрмінам на 10 гадоў. Узятлі ў банку 40 тысяч рублёў доўгатэрміновай і 5 тысяч кароткатэрміновай пазыкі. Купілі жыллу, тэхніку. Да канца года мяркуюць прадаць 60 тон малака і 5 тон мяса па дзяржаўных цэнах. Папярэднія падлікі паказваюць, што сабекошт прадукцыі ў іх на 20 працэнтаў ніжэйшы, чым у калгасе.

Васіль Петачэнка — старшыня арэнднага працоўнага калектыва «Дзямэтра» ў Акцябрскім раёне. З двама памочнікамі ўзяў у арэнду ў калгаса на пяць гадоў 70 гектараў зямлі. Паставілі на адкорм 100 галоў маладняку буйной рагатай жывёлы. За чатыры апошнія месяцы атрымалі 8 тон прывагі. Пры продажы мяса нават па

дзяржаўнай цане атрымалі каля 4 тысяч рублёў чыстага прыбытку.

Вядома, што ў развітых краінах адзін чалавек, заняты ў сельскай гаспадарцы, «корміць» 60—90 чалавек. У нашай краіне — 8—10. Калі зыходзіць з фактычнага ўжывання мяса на душу насельніцтва ў нас (64 кілаграмы), дык «Дзямэтра» забяспечвае гэтым відам прадукцыі каля 120 чалавек.

На Першым З'ездзе народных дэпутатаў шматстайнасць форм гаспадарання, шматукладнасць эканомікі прызнаны генеральным кірункам развіцця грамадскай гаспадаркі, уключаючы і сялянска-фермерскую і індывідуальную вытворчасць. Але даводзіцца канстатаваць, што ўсё гэта часта прымаецца камандна-адміністрацыйнай сістэмай у штыкі.

Нядаўна, а дакладней, 30 верасня г.г., «Сельская газета» пад рубрыкай «Общее дело» змясціла разважанні кіраўнікоў унутрыгаспадарчых арэндных падраздзяленняў саўгаса «Побалава» Рагачоўскага раёна аб задачах арэнды, існуючых цяжкасцях і шляхах іх пераадолення. Можна толькі паспачуваць пачынаючым арандатарам: не хапае матэрыяльна-тэхнічных сродкаў, не пераадолены камандныя метады пры рэгуляванні аператыўных пытанняў гаспадарчага жыцця, работнікі па-ранейшаму не валодаюць правамі і самастойнасцю пры выбары сродкаў і метадаў вытворчасці, адарваны ад вынікаў сваёй працы і г. д.

Паводле дадзеных Дзяржгарапрама, у рэспубліцы каля 130 самастойных індывідуальных і кааператыўных сялянскіх гаспадарак. Па звестках жа, сабраных ініцыятыўнай групай па стварэнні Сялянскага саюза Беларусі, такіх гаспадарак каля 200. Больш чым палова з іх — сапраўдныя сяляне-фермеры і сельскагаспадарчыя вытворчыя кааператывы. Заўважым, што гэта больш, чым у Літве, Расійскай Федэрацыі, Казахстане, Украіне, дзе сялянскія саюзы (асацыяцыі) ужо прыйшлі да свайго арганізацыйнага афармлення.

Ініцыятыўная група атрымала дзесяцікі пісем, аўтары якіх вы-

казваюць падтрымку ідэі саюза. Пішуць, што ў іх шмат праблем з набыццём тэхнікі, атрыманнем зямлі, крэдытаў у банках, устаанавленнем стабільных каналаў рэалізацыі прадукцыі. Даводзіцца плаціць вялікія падаткі і арэндныя плацэжы, якія ўстанаўліваюць мясцовыя органы ўлады і да т. п. Чытаючы гэтыя пісьмы, здзівіўся, адкуль людзі яшчэ бяруць сілы для хаджэння па шматлікіх інстанцыях для вырашэння самых элементарных пытанняў.

Ці ёсць хоць бы яшчэ адна такая краіна ў свеце, дзе за права добрасумленна працаваць трэба змагацца? Я не кажу ўжо аб справядлівай аплаце працы. Па ацэнках сацыялагічнага сектара нашай групы, цяпер у рэспубліцы ёсць не менш за 7 тысяч работнікаў сельскай гаспадаркі, якія не толькі падтрымліваюць ідэю стварэння Сялянскага саюза, а і ў многім звязваюць сваю будучыню з арганізацыйнай уласнай сялянскай гаспадаркай.

Я за незалежную сялянскую гаспадарку. Што значыць незалежнасць гаспадары ад кіравання «зверху», валонтарызму і суб'ектывізму, самастойнасць у выбары накірункаў дзейнасці, выкарыстання форм, сродкаў і метадаў працы, арыентацыя на спажывца з улікам попыту на прадукцыю. Я лічу, што павінны быць прыняты заканадаўчыя акты, якія б рэгулявалі арэндныя адносіны. Арандатары не павінны упрошваць калгас ці саўгас выдзеліць яму зямлю. Яны павінны яе атрымаць ад мясцовага Савета, як дарэчы, і калгас. І матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне арэндных гаспадарак, сельскагаспадарчых кааператываў, фермераў павінна праводзіцца забеспячэнскімі органамі аднолькава з калгасамі і саўгасамі.

У. ГУСАКОВ,
кандыдат эканамічных навук,
кіраўнік рабочай групы па арганізацыі «Сялянскага саюза Беларусі».

Р. С. 16 лістапада ў Мінску адбылася ўстаноўчая канферэнцыя Саюза сялянскіх гаспадарак, сельскагаспадарчых кааператываў і арганізацый арандатараў БССР.

У канферэнцыі прынялі ўдзел больш як 200 чалавек — фермеры, арандатары, навукоўцы, а таксама прадстаўнікі Дзяржгарапрама рэспублікі, адзін з работнікаў ЦК КПБ, прадстаўнікі Аргкамтэта асацыяцыі сялянскіх і кааператывных гаспадарак Расіі, Саюза аграрыяў Латвіі, Цэнтральнага саюза хутаран Эстоніі і інш.

На канферэнцыі было абвешчана стварэнне Беларускага сялянскага саюза, Аброна праўленне саюза. Яго старшынёй стаў кандыдат эканамічных навук К. Яромленка.

У. Г.

«ВЫХАВАННЕ ДЭМАКРАТЫЯЙ»

Новая рубрыка Беларускага тэлебачання

У час выбараў народных дэпутатаў СССР я галасаваў за доктара эканамічных навук, прафесара А. Жураўлёва і з таго часу ўважліва сачу за яго дзейнасцю ў вярхоўным органе ўлады. Сачу, трэба сказаць, не я адзін. Неаднойчы мы бачылі па тэлебачанні на трыбуну сесіі Вярхоўнага Савета выходзіць Аляксандр Рыгоравіч не для таго, каб пакаравацца перад тэлекамерай (ёсць у с'яго-таго з дэпутатаў такі грэх), а каб сказаць важнае слова, выказаць канструктыўную прапанову.

Нядаўна мне давялося прысутнічаць на яго сустрэчы з выбаршчыкамі акругі і па рэакцыі залы, па пытаннях, якімі закідалі Аляксандра Рыгоравіча, меў магчымасць упэўніцца — яму давяраюць, з ім дзеляцца сваім клопатам, ад яго чакаюць аб'ектыўнай інфармацыі.

Пра гэта думалася і ў час тэлевізійнай сустрэчы А. Жураўлёва з выбаршчыкамі, якая адбылася ў нядзелю 12 лістапада.

Арганізавана яна была Галоўнай рэдакцыяй грамадска-палітычных праграм Беларускага тэлебачання і працягвалася больш за гадзіну. Вядучы перадачы І. Зайцаў, з якім мне давялося гутарыць, заўважыў, што для яго была досыць нечаканай такая цікавасць тэлегледачоў да сустрэчы з народным дэпутатам. «Тэлефоны «прамой лініі» звалі бэсперапынна, — расказаў Іван Міхайлавіч. — Было зададзена больш як сто пытанняў, і на ўсе Аляксандр Рыгоравіч пастараўся даць грунтоўныя адказы».

У гэтым змог упэўніцца кожны, хто сачыў за тэлеперадачай. Перагортваю бланкет. Пытанні, пытанні, якія ахвопліваюць самы шырокі спектр палітычнага і эканамічнага жыцця краіны. Вось адно з першых: аб статусе і магчымасцях народнага дэпутата, аб тым, як рэагуюць, як адгукваюцца на запытанні, прапановы, хаданніцтвы А. Жураўлёва мясцовыя органы ўлады. Парознаму, адказвае Аляксандр Рыгоравіч, бывае, што валакіцца, абходзяцца фармальнай адпіскай. Наогул, многія праблемы, з якімі людзі звяртаюцца да народнага дэпутата, маглі б паспяхова вырашацца на месцы, калі б не было да іх чыноў-

ніцкага падыходу. Што тычыцца «ўзасмаадносін» А. Жураўлёва з мясцовымі органамі ўлады, дык нядаўна яго пазбавілі адведзенага яму раней пакоя для прыёму выбаршчыкаў у Савецкім райвыканкоме.

Многія пытанні А. Жураўлёва, як старшыні падкамісіі па пэнах і цэнаўтварэнні Вярхоўнага Савета СССР, тычыліся крызіснага стану нашай эканомікі, росту інфляцыі, знікнення з паліцы магазінаў тавараў паўсядзённага ўжытку і да т. п. Думка народнага дэпутата — без ажыццяўлення радыкальных эканамічных рэформ становіцца не паправіць. Адзін з важных крокаў на гэтым шляху — ператварэнне нашых грошай у канвертуемую валюту. Працэс гэты складаны, працягла, але, на думку дэпутата, перспектыўны. У А. Жураўлёва ёсць наступная ідэя: частку зарплаты людзям выплачваць пэўнымі грашовымі эквівалентамі, якія б цалкам забяспечваліся таварамі. Гэта б адразу паспрыяла знікненню дэфіцыту на многія тавары, зменшыла б інфляцыю.

Пыталіся ў народнага дэпутата, як ён ставіцца да нефармальнага грамадскага рухаў у рэспубліцы, у прыватнасці, да БНФ «Адраджэнне». А. Жураўлёў выказаўся за яго рэгістрацыю, бо рух гэты, лічыць ён, стаў важным элементам грамадскага жыцця Беларусі.

Тэлегледачоў цікавілі і пытанні ўкаранення рэспубліканскага гаспадарчага разліку. На думку народнага дэпутата, праект закона аб газраліку бракуе самастойнасці, свежых ідэй, уліку асаблівасцей рэспублікі. «У Беларусі павінен быць беларускі гаспадарчы разлік, а не такі, як у Казахстане ці Грузіі», — падкрэсліў ён.

Пенсійнае забеспячэнне, дапамога малазабеспечаным сем'ям, жыллёвыя праблемы, новыя формы ўласнасці — няпоўны пералік пытанняў, на якія таксама даваўся адказчы ў той дзень Аляксандру Рыгоравічу.

Застаецца дадаць, што сустрэча з А. Жураўлёвым праходзіла пад рубрыкай Беларускага тэлебачання «Выхаванне дэмакратыяй». Неўзабаве «прамая лінія» звяжа тэлегледачоў з іншымі народнымі дэпутатамі.

Наш аглядальнік.

ВОДГУКІ, ПАЛЕМІКА

«ЛІМ» атрымоўвае водгукі на артыкул В. Лапціка «Небяспечны сіндрым» (нумар за 10 лістапада). Сярод іх і ліст інспектара Мінскага абкома КПБ М. Падгайнага. Змяшчаем яго без праўкі і каментарыя, спадзеючыся, што чытач сам разбярэцца, што да чаго, у прыватнасці, сам ацэніць разважанні аўтара пісьма наконт «нацыянальнага сацыялізму, які інакш называецца — фашызм», наокуп вядомай чытачам пазіцыі У. Конана і А. Трусава па пытанню дзяржаўнасці мовы і г. д.

«Справа не такая простая...»

Паважаны таварыш В. Лапцік!

Шчыра кажучы, ніколі не думаў, што з Вашай дапамогай буду залічаны ў кола людзей, якія не «народ, а надзеленыя ўладай таварышы», што выступаюць супраць захавання і развіцця беларускай мовы. І болей таго, не хацеў бы, каб гэты ліст быў Вамі ўспрыняты як адна з асабістых крыўд. Тым не менш, павінен падкрэсліць, што калі Вы ўжо бераце ў двухжонцы мае словы на сэнцыі VIII пленума ЦК ЛКСМБ, дык натуральна думаць, што яны павінны прыводзіцца даслоўна.

Як Вы памятаеце, на пасяджэнне гэтай сэнцыі прыйшло, па-першае, мякка кажучы, не вельмі шмат удзельнікаў пленума, а, па-другое, усе яны былі шчырымі прыхільнікамі дзяржаўнасці беларускай мовы. І я, вя-

дома, не меў права не сказаць аб тым, што гэта справа не такая простая, як здаецца: прыняць Закон і назаўтра ці праз некалькі гадоў усе загавораць на роднай мове. Больш таго, сацыялагічныя даследаванні, які былі Вы да іх ні ставіліся, паказваюць, што калі пытанне аб дзяржаўнасці беларускай мовы толькі ставілася асобнымі прыхільнікамі ці суполкамі, але не падтрымлівалася афіцыйнымі ўстановамі, колькасць людзей, выступаючых «за», была амаль у тры разы большая, чым зараз, калі ўжо ў Вярхоўным Савеце БССР распрацоўваецца Закон аб мовах.

Растлумачыць усё гэта даволі проста. Калі мова ішла пра нейкі там бюракраты, якія губляць родную мову, не хочучы яе вывучаць і ўжываць, — усё правільна. Але ж калі пытанне стала так, што кожны (а, зна-

чыць, і асабіста «я») павінен вывучаць мову, а гэта праца і праца даволі сур'ёзная, дык навошта мне гэта патрэбна. Больш таго, упэўнены, што гэта стала адной з прычын адхілення рэзальцый секцыі «Мова і адукацыя» рэспубліканскага студэнцкага форуму, які нядаўна прайшоў у Мінску. Дарэчы, Вячаслаў, ніякага ўплыву «надзелены рэальнай уладай таварышаў» на студэнцтваў не было.

Скажу шчыра, што пытанне дзяржаўнасці мовы (якой бы там ні было: рускай ці беларускай) для мяне асабіста не вырашана. У якасці доказаў — неабходнасці дзяржаўнасці беларускай мовы часцей за ўсё прыводзяць два аргументы: першы — тое жахлівае становішча, у якім апынулася родная мова ў нас у рэспубліцы, а другі — што ўжо ўсе нашы суседнія, ды і не толькі

суседнія рэспублікі прынялі свае законы аб мове, і як жа нам зноў заставацца «моўнай Вандэяй». І калі з першым доказам цалкам згодзен, дык у аргументацыі другога не упэўнены. Гэта штосьці напамінае мне з мінулых часоў, калі мы «ўсе разам, як адзін...».

Альбо яшчэ адно пытанне, якое хацелася б абмеркаваць разам з чытачамі «ЛІМа» — ці можа развіцця культуры пад прымусам? Я спадзеюся, нічо не стане спрачацца, што мова — гэта цэлы пласт культуры, а дакладней яе фундамент. Спраба ўплываць на культуру адміністрацыйна-нааманднымі метадамі, як вядома, у нашай гісторыі ўжо была, і да чаго яна прывяла, таксама добра вядома. Прыярытэт адной мовы над другой, адной нацыі над другой — гэта нішто іншае, як спроба пабудоваць сацыялізм, ці нейкі іншы ўклад для адной нацыі, ці нацыянальны сацыялізм, які інакш называецца — фашызм. І якім бы ён ні быў: германскі, італьянскі, рускі, эстонскі ці беларускі — ён заўсёды застаецца жахлівай з'явай у гісторыі чалавецтва.

Упэўнены, што апошнія радкі майго ліста

выклікаюць шмат абвінавачванняў у неўважлівасці, звышінтэрнацыяналізм, абзроднасці і гэтак далей. Але ж хачу прывесці такі прыклад. У час арганізацыяна-дзейснай гульні «Фундаментальныя наштоўнасці культуры Беларусі: гісторыя, сучаснасць, перспектывы развіцця» нават такія гарачыя прыхільнікі дзяржаўнасці беларускай мовы, як пастаянны аўтары «ЛІМа» У. Конан і А. Трусаў, у падагульняючым дакладзе секцыі «Мова і культура» нават не ўспомілі аб дзяржаўнасці мовы, а Алег Трусаў на заключнай прэс-канферэнцыі гэты факт нават падкрэсліў.

А справа, на мой погляд, у першую чаргу ў тым, што ў час абмеркавання гэтай праблемы сур'ёзныя навукоўцы змаглі паглядзець на праблему не эмацыянальна, а грунтоўна і ўважліва.

І яшчэ з адным з Вашых доказаў, паважаны Вячаслаў, хачу і пагадзіцца і не пагадзіцца. Маю на ўвазе праграму «Родная мова». Згодзен, што праграм было ўжо нямаля, мала нарысці. Але ж час мянецца, і сёння гэту праграму выпрацоўваюць і будуць ажыццяўляць не кабінет-

ныя начальнікі, а шырокія колы грамадскасці. Тым больш, што гэтай праграмай прадугледжаны і шэраг дзяржаўных мерапрыемстваў па развіццю моў у рэспубліцы, а ўсё іншае будзе залежаць ад нас з Вамі, ад таго, ці зможам мы зрабіць прыхільнікамі мовы сваіх дзяцей (па сабе ведаю, як гэта не проста), сваіх сяброў, сяброў іх сяброў і гэтак далей. Ніхто, ніякі ўказ, ніякі закон за нас з Вамі гэтага не зробіць.

Зноў хачу падкрэсліць. Зусім не упэўнены, што толькі агітацыйні ці мастацкімі мерамі магчыма вярнуць мову ў штодзённае жыццё. Без падтрымкі дзяржавы не абыйсціся. Але ж ці мала было і ёсць у нас пастаноў і законаў, якія так і засталіся на паперы. Я аптыміст, і та я праца, якую сёння праводзіць «ЛІМ», другія газеты і часопісы, Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, паварот да гэтых пытанніў ініцыятыўна рэспублікі, не можна не даць вынікаў.

З павагай за Вашу заклапочанасць станам беларускай мовы — надзелены рэальнай уладай таварыш.

Міхась ПАДГАЙНЫ.

П. ПАНЧАНКА. На схіле веку. Вершы. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1989.

Тры раздзелы ў гэтай кнізе Пімена Панчанкі — «Вяртанне ў строй», «Лясныя воблакі», «З неапатланскага сшытка». Здавалася б, концы з іх па-свойму завершаны, але па-сапраўднаму значнасць аўтарскай задумы, шырыню пазтавага кругагляду адчуваеш, калі прачытаеш іх разам. І вершы, напісаныя раней, і тыя, якія з'явіліся нядаўна, напоўнены аднолькава трывожным роздумам аб нашым неспакойным часе, лёсе чалавеча на віхурных скрываюваных гісторыі. Іншая справа, што сённяшні П. Панчанка яшчэ больш бесамірамы і ў адносінах да самога сябе, бо ўпэўнены — за лёс планеты, чалавечтва аднавае концы.

Творы на рускую мову пералалі Н. Кісліч, Я. Хелемскі, У. Арцёмаў, П. Кошаль.

У. КАРАТКЕВІЧ. Уснягах драмеясна. Аповесць. Для стараўшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1989.

Аповесць «Уснягах драмеясна» — адзін з першых празаічных твораў Уладзіміра Караткевіча. Напісаная пасля XX з'езда КПСС, аповесць прываблівае смеласцю аўтарскага асэнсавання падзей, якія адбываліся ў краіне ў пачатку п'ятнаццаціх гадоў. Твор — аўтабіяграфічны ў сваёй аснове, галоўны герой аповесці Уладзіслаў Берасневіч уяўляе ў сабе некаторыя рысы аўтара. Пасляслоўе да кнігі напісаў А. Мальдзіс.

ЗА ВЕЛІМ СНЕГАМ. Зборнік беларускіх апаўданаў. На славацкай мове. Браціслава, «Змена», 1989.

Апаўданаў Аляся Асташонак, Генрыха Далідовіча, Аляксей Дударова, Васіля Гівевіча, Вольгі Іпатавай, Уладзіміра Ягоўдзіка, Івана Клімянінова, Хрысціны Лялюка, Аляся Наварыча, Лявона Неўдаха, Уладзіміра Арлова, Ірыны Жарнасені, Аляся Жука склалі кнігу «За вельмі снегам», што выйшла ў Браціславе. Творы на славацкую мову пералалі Волга Кавачыча. Змешчаны кароткія біяграфічныя звесткі пра аўтараў. Аўтар пасляслоўя «Сцежкімі Нараткевіча» — Анатоль Кудравец.

Як паказалі апытванні, наш беларускі чытач падобны на чытача Расіі ці Украіны, і ў гэтым мала радасці. Пры ўсім, што ён, безумоўна, павінен ведаць былых і сённяшніх мажорскіх ці ленынградскіх пісьменнікаў, у яго ёсць сваё, адметнае сфера цікавасці, звязаная з нацыянальнай гісторыяй, і культурай. Восем толькі ці ёсць?

Калі быць крыху аптымістам, то можна бачыць пэўны, асцярожны зрух чытацкай увагі ў гэтым кірунку. Ёсць людзі, і не толькі сярод творчай інтэлігенцыі, хто не забыўся, якога ён роду-племіні, каму

свой народ, яго культуру і гісторыю, выглядае, мякка кажучы, дзіўнай, бо надта многае застаўлена на карту.

Тан, яшчэ некалькі можна было вытлумачыць папрок у правінцыялізме, кінуты беларускай літаратурай С. Бунчыным са старонак «Літаратурнай газеты» і часопіса «Крыніца», хоць ён несправядлівы і крыўдны. Думалася, крытыка проста перабраў меру ў змаганні за высокі ўзровень літаратуры. Але як растлумачыць наступнае? «Патрыятычны бум» сніжае крытыцкі тону ў літаратуры, і пад шумок речей і статей о ярыке протасніваюцца по журнальным і выдацкім каналам бездарныя прозаічныя сочинения, беспомощные вирши. Альбо яшчэ: «Речь идет о том,

бьясталентныя, нясмелыя — глянуць на сучасны літаратурны працэс. Што тут змянілася ў параўнанні з папярэднімі дзесяцігоддзямі і гадамі.

Па-ранейшаму актыўна працуе В. Быкаў, узрываючы нашы звыклыя, супакоеныя і ўлагджаныя ўяўленні пра падзеі мінулай вайны, а апошнім часам — пра падзеі калектывізацыі. Праўда, як пераканаўча даводзіць у апошнім лімаўскім артыкуле Д. Бугаёў, трагедыяны аспекты калектывізацыі прысутнічалі ўжо ў раннях творах празаіка.

Акрамя аповесцей В. Быкава, вернутых з небыцця твораў

Таіса ГРАМАДЧАНКА

Час гаварыць пра галоўнае

Крытыка і сучасны грамадскі працэс

родная мова грэе сэрца і лашчыць слых. Аднак на аднаго такога ці не некалькі дзесяткаў «тыповых» прадстаўнікоў небывала ў гісторыі чалавечтва этнічнага ўтварэння, якое атрымала назву савецкі народ. Людзей без ніякіх культурна-гістарычных і моўных адрозненняў.

Такія сённяшнія ўмовы існавання беларускай літаратуры і крытыкі.

Заваяваць, вярнуць чытача — найгалоўнейшая задача на сучасным этапе. Вярнуць не дзеля таго, каб раскупляліся пісанья па-беларуску кнігі, як гэта той-сёй хоча растлумачыць. А каб не знік цэлы народ, не ператварыўся ў нарыхтоўчую кантору цэлы край.

Таму ці варта здзіўляцца, што такая задача з'яўлялася беларускіх літаратараў, быццам пазначыла кожнага з іх болей за родную мову, культуру, гісторыю, прыроду. Зрабіла большымі ці меншымі, гэта ўжо залежыць ад таленту і грамадзянскай смеласці чалавеча, заступнікамі, абаронцамі свайго краю. Здавалася б, тут усё і ўсім павінна быць зразумелым. Ды не.

«Если коренной белорусе вдруг больше жизни увлечется Шекспиром? И, отложив Быкова или Адамовича, изучит английский язык, перейдет в разряд шекспированов? Неужели у вас поднимется рука бросить в него камень? Назвать предателем родной культуры?» — ставіць пытанне аўтар мінулага года публікацыі ў газеце «Знамя юности» С. Дабрынеўскі. Атрымліваецца, калі пайсці за ім, што любоў да Шэкспіра, ці Гэтэ, Пушкіна, яшчэ каго вялікага вызваляе чалавеча ад пэўнага стаўлення да роднай культуры, можа цалкам і без страт яе змяніць.

У сферы духоўнай, як вядома, цяжка ўзважваць набыткі і страты, таму азірнімся назад. У гісторыі нашага народа нямаю было выпадкаў, калі дзеці яго забываліся на сваё і захапляліся чужым. І, бадай, усё выпадкі сведчаць пра тое, што любоў да чужога не наблізіла, а наадварот, аддаліла ад роднага.

Сваю і чужую літаратуру супрацьстаўляю адно дзеля таго, каб паказаць іх натуральную арганічную ўзаемзвязанасць, якая парушаецца, калі з гэтага двухадзіства выбіраецца штосьці адно.

Сёння сапраўды пазіцыя літаратара, якому не б а л і ц ь з а

У аснове артыкула — выступленне на адкрытым партыйным сходзе СП БССР, праведзенага сумесна з Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР. Справаздача са сходу была змешчана ў «ЛІМЕ» 3 лістапада т. г.

уступіт лі место сквозной, аднобокий патриотизм той подлинно патриотической традиции, в существе которой всемерно отзывчивое творчество Василя Быкова, самой его личности.

У адставанні сучаснай літаратуры вінаваты, па Бунчыну, патрыятызм, гэты наш боль, абуджаны змрочнай карцінай гістарычнага беспамінальнага народа, напэўнішчанага прыроды Беларусі, урэшце чарнобыльскай катастрофы, якая замахнула ўжо на самую будучыню народа.

Анаэзаецца, патрыятызм Гілевіча (хоць яго прозвішча і не называецца ў артыкуле «Рака і прытокі» змешчаным у «Комсомольской правде») і Быкава зусім розныя рэчы. Гілевіч і іншыя беларускія пісьменнікі змагаюцца за родную мову, культуру, за беларускамоўнага чытача з тым, каб навязаць яму сваё блздарныя, па ацэнцы С. Бунчына, творы. Добра, што хоць патрыятызм Быкава такі як трэба. Інакш увогуле б не знайшлася ў шматлюднай пісьменніцкай арганізацыі Беларусі ніводнага сапраўднага патрыёта, акрамя, відаць, самога аўтара артыкула.

Што ж, той, хто назірае за бойнай зброю, заўсёды больш дысцыпліны і разумення. Некаму нават можа падацца, што ён нешта лаўчэй за ўсіх умее рабіць, напаліць добра бачыць, хто не так і не тое творыць.

Але не адкрывае С. Бунчын сапраўды. Не хаваюцца беларускі літаратары ад свайго і саюзнага чытача. Не адзін С. Дубаец, на якога спасылаецца крытык, канстатуе, што «наша літаратура не ўплывае на мэта, арыенціры і ўяўленні свайго народа». Пра тое ж, напрыклад, гаворыць У. Калеснік, «Мастацкі творы, іх якасць уздзялення на жыццё, уплыў мастацкай свядомасці на свядомасць нацыянальную і на фарміраванне характару беларуса — вось ядро літаратурнага працэсу. Пакуль што беларуская літаратура нават у Беларусі для многіх... з'яўляецца кустарна-перыферычным прадуктам духоўнага спажывання». Можна прывесці выказванні іншых аўтараў.

Вельмі хацелася б, каб наша літаратура як мага хутчэй стала агульнанацыянавай. Каб у ёй не з'яўляліся бездапаможныя, не пазначаныя талентам творы. Каб калі не знікла зусім, то хоць бы пазузела плынь шэрай прозы, не існавалі адасобленыя слова і пачуццё ў пазіі... Бо становішча сёння такое, што беларуская літаратура не можа дазволіць сабе раскошу папаўняцца слабымі безаблічымі творами. Пра гэта слухна гаворыць С. Дубаец у артыкуле «Чуйны сон на зоркавых вуголлях». Ён параўноўвае сітуацыю ў нашай і ў рускай пазіі: «Нават пры поўным упадку сіл, адсутнасці талентаў ёй (пазіі, — Т. Г.) не пад сілу сур'ёзна дыскрэдытаваць рускую мову, гісторыю, нацыянальную свядомасць. Нашай жа пад сілу».

Аднак, на жаль, гарачае жаданне, як і разуменне сітуацыі, не здольна штосьці змяніць адразу. Вуль як мы ўсе хочам (і намаганні пэўныя прыкладаем), каб не пусцелі паліцы ў краях, а яны ўсе роўна пусцеюць. Падобнае назіраецца і ў літаратуры. Відаць, і тут патрабен час, назнапашванне, колькаснае наапаўненне перад тым, як абудзецца якасны скачок. А ён павінен адбыцца, не можа не адбыцца.

Паспрабуем спакойна, без распачы і адчаю — быццам мы, беларусы, самыя няўдалыя,

М. Гарэчкага, Янкі Купалы, А. Гаруна, У. Караткевіча, А. Мрыя, з'явіліся дакументальныя творы і ўспаміны людзей, якія прайшлі праз турмы, лагеры і лясанарыхтоўкі, ёсць мастацкія спробы паказаць перажытае народам у часы сталінскіх рэпрэсій. Не абмяноўць пісьменнікі драматычных канфліктаў сучаснасці, напрыклад, тую ж чарнобыльскую трагедыю (творы Б. Сачанкі, М. Мятліцкага, У. Рубанава, В. Карамазова і інш.), часцей аб'ектам мастацкага даследавання становіцца падзеі гісторыі. Аднак, варта адзначыць, на многіх творах лажыць адзнака подступу да складаных праблем мінулага і сучаснасці.

Працэс першапачатковага, таму павярхоўнага, паспешлівага запаўнення «белых плям» у мінулым краіны завяршаецца. Нашым грамадствам, калі так можна сказаць, скончаны, альбо вось-вось будзе скончаны лікбез па курсу ўласнай гісторыі.

Пэўна, мы не заўсёды і самі можам заўважыць як хутка мяняюцца нашы ўяўленні, разбіваюцца стэрэатыпы. Успомнім, як чыталіся і ўспаміналіся ўсяго два гады назад «Паэма тугі» А. Бачылы, «Балючая памяць» С. Грахоўскага, «Аповесць для сябе» Б. Мікуліча. Сёння падобныя творы ўжо не выклікаюць колішняга ўзрушэння. А хутка мы, відаць, увогуле прывыкнем да такой агонянай і жорсткай праўды ў літаратуры і наперад высуенца праблема мастацкага вырашэння.

З'явіўся «Свой дом», трэці раман трылогіі Г. Далідовіча, крыху раней, ён мог бы стаць адкрыццём. Адкрыццём невядомых старонак, вяртаннем драматычнай праўды часу, калі беларускі народ адрэзду дзяржаўнасць. Магчыма, некаторымі чытачамі трылогія і сёння ўспрымаецца яшчэ як новае слова пра тое, што мела месца на Беларусі ў перадрэвалюцыйны час. Аднак многіх, хто імкнецца разабрацца ў падзеях, звязаных з БНР і ўтварэннем БССР, яна ўжо задаволіць наўрад ці змога, бо адлюстроўвае пэўны, у нечым учарашні ўзровень нашых гістарычных ведаў.

Думаецца, сучаснаму крытыку без новых, аб'ектыўных ведаў па гісторыі бацькаўшчыны і краіны сёння не абісціся. Разам з тым гэтыя веды набываюцца неапраўдана павольна. Працэс назапашвання ў беларускай крытыцы працякае доўжыць дзіўна: без актыўнага выхаду да чытача, без шырокага ўключэння ў літаратурны працэс.

Напрыклад, удзячным матэрыялам для размовы пра нядаўняе мінулае, пра ролю асобы ў гісторыі, пра магчымасці чалавек і яго наводзіны ў экстрэмальнай сітуацыі з'яўляюцца творы Э. Ялугіна, Б. Мікуліча, С. Грахоўскага, А. Кавалёва, Р. Кобеца... Аднак не ўсе яны былі адзначаны нават «дзяжурнай» рэцэнзіяй. Не сталі прадметам сур'ёзнай гаворкі трылогія Г. Далідовіча і раман В. Коўтун, у цэнтры якога — вобраз Алаізы Пашкевіч. Паза увагай крытыкі засталіся, бадай, апошнія гістарычныя творы В. Іпатавай і Л. Дайнекі, больш паслядоўнага і сістэмнага разгляду вымагае творчасць У. Арлова. Увогуле беларуская гістарычная проза, якая ўсё смялей заяўляе пра сябе, патрабуе асаблівай зацікаўленасці і увагі. Яна здольна абуджаць у душы чытача гонар за нашых знакамітых і слаўных продкаў, за свой народ, вярнуць у пэўнай ступені сучаснаму чалавеку гістарычную памяць.

Па-ранейшаму адсутнічае ў нашай крытыцы палеміка. На сённяшні дзень палемічны баталіі являюць толькі Д. Бугаёў і В. Каваленка, дзякуючы ім мы пакуль назусім не забыліся, што розныя думкі, меркаванні, нават ацэнкі — нармальны стан крытыкі. Без водгукаў застаюцца заведана спрэчныя артыкулы і прамыя заклікі рэдакцыйнага паспрацаваць, на што рашылася, напрыклад, «Маладосць», апублікаваўшы матэрыял Г. Кіслічнай «У чаканні прарока». У раздзелах часопісаў і газет, адведзеных крытыцы, пануюць бяспасныя, вяліка рэцэнзіі, аўтары якіх ішчуць і пра добрае без радасці і пра дрэннае без абурэння. Можна, вядома, прывесці і адваротныя прыклады, калі крытыка бывае крытычнай. «Чуйны сон на зоркавых вуголлях» С. Дубаёва, дзе разглядаюцца зборнікі У. Марука, Я. Хвалера, У. Мазго, М. Мятліцкага, «Не прымушайце здамаць капляш» Г. Тычкі — пра кнігу прозы А. Глобуса, «Што ж такое — пазіія?» Ф. Яфімава — пра зборнік Л. Паўлікавай і інш. На жаль, яны ў рэцэнзаванні твораў надвор'я не робяць.

Адзначаныя недахопы крытыкі даўня і добра вядомыя, пра іх неаднойчы гаварылася. Новае, аднак, тое, што, не дапрацоўваючы, крытыка не ў стане данесці да чытача і раскрыць народжаныя часам і вартыя часу творы, якіх няшмат з'явілася ў нашай літаратуры.

Зразумела, чаму цяпер так актыўна друкуюцца матэрыялы пра мінулае. Часопісы, газеты робяць выключна важную справу, калі знаёмяць з творчасцю і лёсам рэпрэсаваных прадстаўнікоў інтэлігенцыі, пісьменнікаў-эмігрантаў. Толькі чаму пры гэтым у навадзёна апынуўся сучасны літаратурны працэс? Слушна знаеце Т. Чабан, што «канцэптуальны, светапоглядны «праўды» пачынаецца цяпер... не ў крытыцы, а ў літаратурнай творчасці — у кнігах Уладзіміра Калеснікі «Тварэнне легенды», Уладзіміра Конана «Ля вытокаў самапазнання», у артыкулах Міхася Мушышкага, у рамане-эсе пра Купалу і Скарыну Алег Лойкі, у працах Аляся Яскевіча...» Але ці да твару крытыцы чакань, пакуль створыцца той грунт, канцэптуальна-светапоглядная аснова, якая ўздыме яе на новы ўзровень? А наша крытыка, на ўсім відаць, чакае сапраўды.

Праўда, тут варта ўлічваць і аб'ектыўныя прычыны. У асяроддзі літаратараў здаўна жые міф, што кожны чацвёрты член СП БССР — крытык. Аўтар гэтых падлікаў кіраваўся, пэўна, наступным прыняццём: калі чалавек не стварае раману, навуку, драму, але нешта ўсё ж дзіва, то яго трэба аднесці да крытыкаў.

(Працяг на стар. 6).

Час гаварыць пра галоўнае

(Пачатак на стар. 5).

Заглянем у дванадцатую кніжку нашых «тоўстых» часопісаў. Колькі там налічым рэальных крытыкаў, аўтараў артыкулаў і рэцэнзій? Семдзясят, пяцьдзясят, сорак? Намнога менш! І колькі сярод гэтай жменькі прозвішчаў «чыстых» крытыкаў?

Быць вольным мастаком — такое не часта могуць сабе дазволіць у нашых умовах і пісьменнікі. Аднак крытык у Беларусі за вельмі рэдкім выключэннем — крытык па сумяшчальніцтве. Вось і павінен ён па-за асноўнай сваёй работай (у АН БССР, у ВНУ, у рэдакцыі) выкрываць хвіліну-другую на артыкул ці рэцэнзію. Вось і ператвараецца тое, што павіна стаць справай жыцця, у свайго роду хобі, захапленне.

У адрозненне ад пісьменніка крытыка ў большай ступені «вучаць» пісаць. Інтуітыўнага, прыроднага адчування прыгажосці замала для таго, каб стварыць свой свет (а крытыка, безумоўна, стварае такі свет, адрозны ад рэальнага і ад умоўна-мастацкага). Толькі дзе і хто яго вучыць? Крытыцы не надаецца належнай увагі ні ў школе, ні ў ВНУ, ні далей, калі чалавек з пэўнымі творчымі задаткамі зробіць выбар, спыніўся на «лёгкім хлебе» крытыка. Далёка не ўсе маладыя і маладзейшыя аўтары артыкулаў і рэцэнзій былі ўдзельнікамі каралішчавічкіх (іслацкіх) семінараў, не кажучы ўжо пра сустрэчы з прадстаўнікамі іншых рэспублік. Да творчасці таго ці іншага аўтара секцыя крытыкі звяртаецца толькі тады, калі п'ястае пытанне аб прыёме яго ў члены СП...

Л. Выгоцкі слушна прызнаваў за мастацтвам здольнасць кандэнсаваць рэчаіснасць, уводзіць у жыццё энергію страці, «фармуліраваць для розуму і ажыўляць для пачуцця» такія сілы інтэлекту і эмоцыяў, якія б без яго, мастацтва, засталіся б у стане расплыўстай неасэнсаванасці і гэздейснай нерухокасці. У гэтым працэсе зусім пэўная роля належыць крытыцы: яна ўступае тады, калі «мастацтва ўжо адсвяткавала сваю перамогу над чалавечай душой і калі гэта душа шукае штуршка і накіравання для свайго дзеяння». Такім чынам, па Выгоцкаму, крытык выдэ дзялог не з пісьменнікам і творам, а з грамадствам. Аднак трэба, каб дзялог адбыўся і быў змястоўным. Дзялог крытыка з грамадствам становіцца змястоўным толькі тады, зазначае руская даследчыца Г. Белая, калі крытыка гаворыць з грамадствам пра самае галоўнае, калі існуе паміж імі адзінае поле напружання і калі крытыка ставіць пытанні, якія самім грамадствам ці яшчэ не ўсвядомлены, ці ўсвядомлены цьмяна, прыблізна, недакладна.

Безумоўна, у дачыненні да беларускай крытыкі тут шмат ідэальнага. Пра якое, напрыклад, агульнае поле напружання можа ісці гаворка, калі крытыку чытаюць (па падліках) каля 2%, саміх па сабе нешматлікіх, прыхільнікаў беларускай літаратуры? Але прыйшоў час будзіць жывую душу народную. Прыйшоў час гаварыць з народам пра самае галоўнае — як жыць далей, у што верыць.

Анкета «ЛіМа»: слова драматургам

Працягваем анкетаванне пісьменнікаў, распачатае ў чэрвені г. г. На гэты раз у гаворку ўключаюцца драматургі. Адрэзаныя крытыкі і бібліяграфіі «ЛіМа» просіць іх адказаць на наступныя пытанні:

1. Якія тэмы, якія пытанні грамадскага і ду-

хоўнага жыцця народа Вас асабліва хваляюць сёння?

2. Ці ёсць у Вас творчыя сувязі з тэатрамі рэспублікі? Калі не, то што гэтаму перашкаджае?

3. Якім бачыцца Вам бліжэйшае будучае беларускай драматургіі і беларускага тэатра?

Мікалай МАТУКОЎСКИ

ШТО З НАМІ СТАЛАСЯ?..

1. Экалагічная катастрофа ў шматлікіх яе праявах. Мы (як страусы) не хочам верыць у яе, а яна між тым ужо стаіць за нашымі дзвярыма. І мы

робім усё, каб наблізіць яе. Я цвёрда перакананы: свет паразумнеў і вялікай глабальнай вайны не будзе. Навошта вайна, калі мы неўзабаве захлы-

нёмся ва ўласных нечыстотах? Яшчэ адзін ці два Чарнобылі (а ніхто не можа даць гарантыі, што іх не будзе) — і пра будучыню ўжо можна не кла-

Васіль ТКАЧОУ

ЖЫВУ СПАДЗЯВАННЕМ

Крыху больш года назад я сустрэкаўся ў Брагіне з працаўнікамі раёна, і ў канцы аднаго выступлення слова папрасіў паважанага веку мужчына. Ён, усміхнуўшыся ўсім прысутным у зале, а на мне затрымаўшы хітраваты позірк, сказаў: «Хочаце, я вам падкіну сюжэцік? Бясплата. Зафіксуйце для гісторыі». І ён раскажаў пра аднаго старога, які нейкім чынам абхітрыў аднавяскоўцаў і не паехаў на новае месца жыхарства. Людзі спахапіліся праз колькі дзён: пачакайце, а дзе ж наш Ігнат? Паслалі прадстаўнікоў назад у вёску, а стары сядзіць за сталом, падпіў трохі, песню цягне — пра вайну, пра сваю маладосць. Заходзяць госці, а ён на іх нуль увагі. «Ты што гэта, Ігнат, здурэў. Збірайся хутчэй ды паехалі. Памрэх жа, пень стары! Ды і мы далажылі вышэй па інстанцыі, што ўся вёска пераселена, ты ж нас без партфеляў пакінеш!» Дзед лыпнуў вачмі, паківаў галавой: «Едзьце, грамадзяне начальнікі, едзьце. А я нікуды не паеду. Тут лепш. Я ж ведаю, куды землякі самагонку закапалі, то мне яе надоўга хопіць». Байка гэта, анекдот — ска-

заць не магу, але я быў шчыра ўдзячны таму чалавеку: ён падказаў мне драматургічны ход. Пра людзей, што пацярпелі ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС, збіраўся напісаць даўно. Так нарадзілася п'еса «Блакада ў Кругліцы». Пра п'есу я не пачуў ніводнага благага слова, мо толькі пра першы варыянт, які даваў таму-сяму пачытаць. У тэатры Я. Купалы яе прачыталі В. Нікіфаровіч, А. Андросік... і ланцужок парваўся. Пра Гомель маўчу. Бачылі мо дакументальны кінафільм на тэлеэкране, дзе ў тэхнічным возеры каля атамнай добрая рыба расце, але без лускі? Дык адна жанчына ад задавальнення ледзь у далонькі не пляскае: «Чысціць не трэба!» У Магілёўскім абласным паабыццалі паставіць, з гэтым тэатрам у мяне сур'ёзныя творчыя адносіны. Мы — працуем! Але тэатр зачынілі на капітальны рамонт, цяпер там складаная сітуацыя: пачаліся звальненні, састаў трупы пакуль не стабілізаваўся. Як бы там ні было — на Магілёў спадзяюся.

Лёс жа мой у тэатры пачынаўся даволі шчасліва. 1985 год. Прэм'ера ў Магілёве. «Сі-

вы бусел». Спектакль добра прыняты глядачом, ён значыўся ў рэпертуары амаль тры гады, ім адкрывалі гастролі, крышачку не дацягнуў да ста паказаў. Але не быў прыняты крытыкай. Можна сказаць — зусім. Бывае, бывае... Я, дарэчы, і сёння адчуваю на сабе зняважлівы позірк журналісткі з Віцебска, дасюль стаяць у вушах яе словы: «З Гомеля, кажаце? Што, у нас сваіх няма?» Усюды так: не п'есы разглядаюцца, а візітныя карткі, паслугавыя спісы. Быццам драматургі павінны жыць толькі ў сталіцах.

Сёлета, дарэчы сказаць, падараваў мне свята Рагачоўскі народны тэатр, якім кіруе Аляксей Ігнатавіч Сількевіч. Тут ажыццёўлена пастаноўка маёй камедыі «Лесвіца». Мае героі ўпершыню загаварылі на той мове, на якой пішу, — на беларускай.

Сем год працы ў драматургіі — чатыры прэм'еры, тры п'есы чакаюць свайго часу.

Калі ў мяне і складваліся нейкія адносіны з тэатрамі, то дзякуючы драматургам Алесю Петрашкевічу і Алесю Асташонку, рэжысёрам Аляксандру Дольнікаву, Генадзю Піменаву,

паціца. Балоча. Мы сваё аджылі. Але як глядзець у вочы дзецям і ўнукам? Што ж мы ім пакідаем?.. Не дае спакою амаль усеагульная абыякавасць да нацыянальнай сама-свядомасці. Што з намі сталася? Што зрабілася з нашай памяццю?

2. Няма, апрача тэатра імя Янкі Купалы. Ніводзін рэжысёр ніколі не пацікавіўся (апрача рэжысёраў з іншых рэспублік, яны могуць пазваніць нават сярод ночы), што я пішу, калі напішу і, увогуле, ці пішу што-небудзь. Больш таго... Калі я напісаў «Мудрамера», я адразу паслаў яго галоўнаму рэжысёру тэатра імя Якуба Коласа В. Мазынскаму... Той нават не пазваніў, не напісаў ані радка. Я разумею, п'еса можа не спадабацца. Гэта натуральна: у кожнага мастака свой погляд на мастацтва, сваё палітычнае і мастацкае крэда. Але каб не пазваніць!.. Такого я не разумею. Добра, што п'еса спадабалася купалаўцам. Да-

Паўлу Іванову, артыстам А. Барысавай, Р. Белацаркоўскаму і іншым.

На маю думку, каб ставіліся п'есы беларускіх аўтараў, умацоўваліся іх сувязі з тэатрамі, для гэтага неабходна перш-наперш тых п'есы чытаць у тэатрах. Іх што-чытаюць, думаеце? Чытае памочнік галоўнага рэжысёра ў Віцебску Святлана Мікалаеўна Дашкевіч, чулая і ўважлівая яна, напіша, пазвоніць. Зробіць так у Магілёве і Валянціна Якаўлеўна Хомчанка. Хто яшчэ? Дапішыце прозвішчы, буду ўдзячны. А які падыход, якія адносіны — такія і вынікі. Дзеячам тэатра проста неабходна любіць зямлю, якую штодня топчуць нагамі, любіць людзей, што побач з імі. Будзе такая любоў і павага — будучы і п'есы беларускіх аўтараў у рэпертуарнай афішы, бо драматургі — часцінка той зямлі і таго народа. А пакуль жа можна пачуць: «У нас у рэпертуары ўжо адна беларуская п'еса ёсць». Сказана — як адрэзана. Быццам тэатр не ў Беларусі знаходзіцца, а ў Францыі! Між тым, у рэпертуары можа быць і дзве-тры п'есы французскія — і норма, парадак!

Вось так...

Каб бачыўся заўтрашні дзень беларускага тэатра, спярша трэба мець такія тэатры. Іх, на жаль, усюго тры. А ў абласных і любую хвіліну можа прыехаць рэжысёр з Хабараўска, Кішыніева, Ташкента — адкуль заўгодна, але абавязкова з амбіцыяй: па-беларуску не разумею. Мы, са свайго боку, ці спрабавалі вярнуць нацыянальных рэжысёраў, якія сёння таксама недзе не разумеюць па-туркменску, мардоўску і г. д.?

Культура мовы

Шануй імя сваё

На старонках «ЛіМа» неаднаразова з'яўляліся публікацыі пра назвы населеных пунктаў Беларусі, пра назвы вуліц, плошчаў. Варта нам звярнуць увагу і на тое, як мы адносімся да захавання самабытнасці нашых прозвішчаў, атрыманых у спадчыну ад продкаў. Хачу на гэтым засяродзіць увагу чытача.

Яшчэ да сённяшняга дня сустракаюцца людзі, якія беспадстаўна, памылкова мяркуюць, што ўсе прозвішчы, якія заканчваюцца на -цкі, -скі, з'яўляюцца прозвішчамі польскага

паходжання. Некалькі прыкладаў: Кудзельскі, Кужэльскі, Васількоўскі, Сабачэўскі, Лугоўскі, Крывіцкі, Хутарэцкі. Як бачна, названыя прозвішчы ўзніклі ад беларускіх назоўнікаў, якія ў польскай мове гучаць зусім інакш.

Такая ж памылковая думка выказваецца часам і адносна беларускіх прозвішчаў, якія заканчваюцца на -іч: напрыклад, Буслівіч, Кужалевіч, Піскуновіч, Апанасевіч, Міцкевіч, Зінкевіч і г. д. У аснову гэтых прозвішчаў таксама ляглі бела-

рускія назоўнікі і ўласныя імёны.

Здараюцца выпадкі, калі беларускім прозвішчам штучна надаецца польскае гучанне. Звычайна гэта двухскладовыя прозвішчы, у якіх пры вымаўленні штучна пераносіцца націск з апошняга склада на перадапошні. Прыклады: Каваль — Коваль, Кажан — Кожан, Брахун — Брэхун, Тарас — Тарас, Гарбач — Горбач, Пястун — Пястун, Пятух — Петух (Пётух), і робяць гэта звычайна самі носьбіты прозвішчаў, часцей за ўсё — каб схаваць немілагучнасць сэнсавага значэння.

Існуе яшчэ тэндэнцыя перайначвання беларускіх двухскладовых прозвішчаў, якія заканчваюцца на -а: Кукса, Рэдзька, Масла, Кошка, Саўка, Зубка, Буйла і шмат іншых. І яны ўжо амаль узаконіліся ў сваім мадэрным гучанні: Куксо, Рэдзько, Масло, Кошко, Саўко, Зубко, Буйло... Такое перайначван-

не, скажам прама, не надае прэстыжу асобе.

Асобныя беларускія прозвішчы ўтрымліваюць беларускае сэнсавое гучанне, але кожнае з іх у адпаведны час атрымала неўласцівы ім канчатак, напрыклад: Язэп(ов), Клёс(ов), Жбан(ов), Вожык(ов), Пагун(ов), Клёцк(ін), Шкода(ін), Бусл(ов), Птушк(ін). Назіраюцца выпадкі, калі Буслаў з'яўляецца родным братам Бусла, калі ў бацькі па прозвішчу Воўк сын Волкаў і г. д. Сёй-той лічыцца гэта нармальна з'явай, а нехта наогул адмаўляе як факт. Але ж за гэтымі прозвішчамі — жывыя людзі. Горш за ўсё, што гэтае ненармальнае становішча нікога не турбуе. Наадварот. Як друк, так радзё і тэлебачанне ў сваіх штодзённых інфармацыях, не ўдакладняючы правільнасць прозвішчаў, часта дапускаюць іх скажэнне.

Шмат беларускіх прозвішчаў

Віншуем!

Даўняму сябру нашай літаратуры, нашай культуры Норберту Рандаву спаўняецца 60 гадоў. Мы неаднойчы расказвалі пра гэтага выдатнага перакладчыка, славіста на старонках нашага штотыднёвіка. І ў дні, калі ён святкуе слаўны юбілей, зноўку рады выказаць яму пачуццё сардэчнай удзячнасці за нястомную прапаганду ў Германскай Дэмакратычнай Рэспубліцы лепшых здабыткаў беларускага мастацкага слова. Зычым шанюнаму Норберту Рандаву і надалей заставацца ў добрым здароўі, спраўдзіць усе свае творчыя задумкі і як мага часцей наведвацца да нас на Беларусь.

АПАНТАНАСЦЬ

Імя Норберта Рандава вядома далёка за межамі Германіі. Яно вядома і ў нас, у Беларусі. Вядома на водгукі і рэцэнзіях, па артыкулах і кнігах пра яго публікацыі і пераклады, анталогіі і зборнікі, пра яго плённую славістычную дзейнасць. І сёння, у час ягонага юбілею, хацелася б падсумаваць, акінуць поглядам і прайдзіцца ім шлях і тыя набуткі, што створаны руплівай рукою нястомнага даследчыка.

Норберт Рандаў — славіст шырокага профілю, натура апантаная ў працы, прагнага да ведаў і духоўных каштоўнасцей. Абсяг яго інтарэсаў надзвычай шырокі — ад сёвай старажытнасці да сучаснасці. Ён вывучае гісторыю і літаратуру, даследуе балгарыстыку і беларусазнаўства, цікавіцца тэалогіяй і філасофіяй, захапляецца музыкай і мастацтвам. Поле яго дзейнасці вельмі рознабаковае. Яго пярэ належаць шматлікія водгукі і рэцэнзіі, цікавыя артыкулы і грунтоўныя агляды. Ён вядомы як укладальнік анталогій і зборнікаў, аўтар кідкіх анатацый і арыгінальных прадмоў, аналітычных пасляслоўяў, дасведчаных біяграфій і каментарыяў. І ў гэтай апантанасці, разнастайнасці напрамкаў і формаў дзейнасці — неўтаймаваная постаць чалавека ў вышэйшай ступені гуманнага, шчырага і сумленнага, тонкага і глыбокага даследчыка, таленавітага перакладчыка, нястомнага прапагандыста і папулярызатара беларускай літаратуры за мяжой.

Нарадзіўся ён 27 лістапада 1929 г. у невялікім паўночнагерманскім гарадку Альтштрэліцы. Ужо са школьных гадоў адчуў цягу да славістыкі. Першая прыступка да любімай прафесіі — Ростакскі ўніверсітэт, 1949 г., аддзяленне славістыкі філасофскага факультэта. А праз год рубаж надзеяў — Берлінскі ўніверсітэт братоў Гумбальтаў, дзе ён з захапленнем слухае лекцыі знакамітага прафесара Эдмунда Шнеевайса, вывучае балгарыстыку, русістыку і паланістыку. 1953 г., паспяховае заканчэнне ўніверсітэта, аспірантуры, а з 1958 г. і першыя лекцыі па балгарскай літаратуры. Аднак плён навуковай дзейнасці быў нядоўгім. Настане 1962 г. і ён гвалтоўна будзе адарваны ад любімай працы. Яго абвінавачваюць у чытанні і прапагандзе «пасквіляў» на савецкую рэчаіснасць — раман Б. Пастарнака «Доктар Жывага». І хаця 1965 г. прынясе доўгачаканую волю, дзверы ўніверсітэта застануцца назаўсёды зачыненымі для маладога вучонага, і ён стане «вольнікам» перакладчыкам і славістам. Пачнецца нялёгкае шлях інтэлектуальнага падзеншчыка, і толькі вялікая сіла волі і страшная прага да навукі дадуць мажлівасць пераадолець усе перашкоды і знайсці сваё пачэснае месца ў нямецкай славістыцы, у даследаванні ду-

хоўных скарбаў балгар, рускіх, а пазней і беларусаў.

Нашым краем Н. Рандаў зацікавіўся ў другой палове 60-х гадоў. Ён з энтузіязмам вывучае нашу мову, знаёміцца з творчасцю буйнейшых беларускіх пісьменнікаў, літаратурным працэсам краю. Нягледзячы на шматлікія перашкоды (за мяжой нельга падпісацца на беларускую перыядыку, загадаць неабходную беларускую кнігу), ён, дзякуючы родзічам, сябрам і знаёмым, атрымоўвае беларускую прэсу, каб пастаянна быць у курсе спраў жывога літаратурнага працэсу, камплектуе выдатную беларускамоўную бібліятэку са шматлікімі ўнікальнымі выданнямі на розных мовах свету.

З рознабаковай яго дзейнасці на ніве беларускай культуры хацелася б вылучыць перш за ўсё выданне зборнікаў і кніг. Гэта ён упершыню ў Заходняй Еўропе на пачатку 70-х гадоў зробіць адно з лепшых тагачасных выданняў па беларускай літаратуры — анталогію беларускага апавядання «Буслы над балотамі». Ні адно з нашых выданняў да гэтага часу не карысталася такім поспехам, не мела такога грамадскага рэзанансу, як кніга Н. Рандава. Шматлікія водгукі, рэцэнзіі, перадрукі, радыёперадачы — і мы не памылімся, калі скажам, што гэта было новым адкрыццём беларускай літаратуры на Захадзе. Яркім сведчаннем гэтага словы нямецкага крытыка Э. Гільшэра: «У нашу сьвядомасць уваходзіць унутраная значнасць беларускай нацыянальнай літаратуры, творчасці, якая дагэтуль была ў нас даволі мала вядомай». Менавіта з гэтым выданнем звязаны многія змены ў падыходзе і да нашай літаратуры ў ГДР. У ім упершыню імёны беларускіх пісьменнікаў, іх творы, назвы часопісаў і газет атрымалі на нямецкай зямлі сваё рэальнае гучанне. Упершыню ўсе пераклады на нямецкую мову былі зроблены з арыгінала, тым самым закладзены трывалы фундамент звароту да самой беларускай літаратуры, якая да гэтага часу ўспрымалася па рускіх перакладах, а меркаванне пра стан яе развіцця рабіўся на аснове ацэнак рускіх крытыкаў і літаратуразнаўцаў. І калі б нават Н. Рандаў больш нічога не здзейсніў, то выданне адной толькі анталогіі далучыла б яго імя да ліку лепшых нямецкіх славістаў. Але для Рандава анталогія была толькі пачаткам. За ёй выйшла ў 1983 г. аповесць А. Кудраўца «Раданіца». Выданне было цёпла сустрацана нямецкай грамадскасцю, атрымала шырокі рэзананс і высокія ацэнкі і яркі раз, як нам здаецца, таму, што ў ёй закраліся глыбокія пласты народнага жыцця ў далучэнні да вечных праблем чалавечага існавання, жыцця і смерці. У 1987 г. арыгінальнае прачытанне набыло беларускае класічнае апавяданне ў свое-

асаблівым па кампазіцыі, арыгінальным па задуме і структурным увасабленні зборніку «Малады дубок». Тут укладальнік звярнуўся да незвычайнага кампазіцыйнага прыёму, калі аўтар паўстае перад чытачом у трохвясельным успрыманні: як мастак — праз уласны твор, у яго жыццёвых і творчых клопатах — праз біяграфію ўкладальніка, і як чалавек у літаратурным асяроддзі і сваім часе — праз успаміны Яна Скрыгана — выдатнага майстра літаратурнага партрэта. У 1989 г. убачыла свет адно з лепшых радаўскіх выданняў — выпушчаны цудоўны зборнік «Казкі жыцця» Якуба Коласа. Да гэтага часу нічога падобнага ні ў Беларусі, ні за яе межамі не выдавалася. Гэта першае самае поўнае і дакладнае выданне, тэксталагічна вернае, з падрабязнейшымі каментарыямі і дакладнейшай бібліяграфіяй. Яшчэ больш каштоўным робіць яго змястоўнае і глыбокае пасляслоўе. Так, нарэшце, задума Якуба Коласа здзейснілася, толькі вельмі шкада, што не на яго радзіме. А на?! Нам застаецца ўсё гэта толькі перакласці на беларускую мову. А каб у поўнай меры раскрыць сутнасць і душу выдання, Рандаў прыцягнуў да афармлення кнігі выдатную польскую акаварэлістку Уладзіславу Іваньску, светаадчуванне і манера адлюстравання рэчаіснасці якой як нельга лепш імпанавала зместу і ідэі зборніка.

Аднак Н. Рандаў вядомы нам не толькі як укладальнік і рэдактар зборнікаў, але і як тонкі аналітык літаратурнага працэсу. Вынікам яго напружанай працы па вывучэнні беларускай літаратуры былі першыя крытычныя публікацыі — рэцэнзіі па раман М. Гарэцкага «Віленскія камунары», на зборнік апавяданняў Я. Скрыгана «Месячная ноч», на двухтомную «Анталогію беларускага апавядання», вылікі артыкул, прысвечаны 70-годдзю Я. Скрыгана, — «Янка Скрыган — адзін з буйнейшых беларускіх навілістаў». Ужо гэтыя першыя публікацыі выявілі Н. Рандава як здольнага крытыка і літаратуразнаўцу. Аднак найбольш поўна яго талент даследчыка раскрыўся ў аб'ёмным пасляслоўі да анталогіі «Буслы над балотамі». У ім Н. Рандаў даў каларытны малюнак станаўлення і развіцця старажытнай, акрэсліў галоўныя напрамкі новай і сучаснай беларускай літаратуры. Да гэтага часу нічога падобнага на нямецкай зямлі не друкавалася, дзе б так глыбока і ярка былі паказаны духоўныя багацці беларускага народа. Гэта своеасаблівае, арыгінальнае, прапушчанае праз прызму аўтарскага ўспрымання даследаванне, у якім бачны глыбокі роздум над шляхамі развіцця нашай літаратуры, над лёсам яе лепшых прадстаўнікоў.

Н. Рандаў выдатна праявіў

сябе і як рэцэнзент. Ён напісаў больш чым 20 рэкаментацый-аглядаў на творы Якуба Коласа (3), М. Гарэцкага (2), В. Быкава (4), І. Мележа (2), А. Кудраўца (2), Я. Скрыгана (2) і інш. Дзякуючы яго высокакваліфікаваным і пераканаўчым разглядам твораў беларускай літаратуры, амаль усе рэцэнзуемыя ім беларускія кнігі ўбачылі свет у выдавецтвах ГДР. Асабліва важная роля належыць яго водгук на раман І. Мележа «Людзі на балоце», які, не зразумеўшы, большасць рэцэнзентаў ГДР адхіліла.

І, нарэшце, трэцяя актыўная сфера дзейнасці Н. Рандава — пераклад. Дзякуючы яму на нямецкай мове прывабна і натуральна загучалі апавяданні М. Багдановіча, М. Гарэцкага, К. Чорнага, Ц. Гартнага, Я. Скрыгана, А. Гаруна, К. Каганца, А. Мрыя і інш. Н. Рандаў разам з Г. і У. Чапегамі пераклалі на нямецкую мову аповесці «Абеліск» і «Здраду» В. Быкава, «Раданіцу» А. Кудраўца. Як перакладчык ён з вялікай увагай і пашанай адносіцца да тэксту арыгінала і ніколі не дазваляе сабе ўзнаўляць яго з перакладу, лічычы гэта своеасаблівым відам плагіяцтва, здрадай пісьменніку і самому сабе. Таму яго пераклады вылучаюцца не толькі максімальнай адэкватнасцю, глыбокім выяўленнем задуму аўтара, але, пры захаванні стылю пісьменніка, набываюць прывабнасць і натуральнасць гучання. Рэдактар выдавецтва «Уніон», дзе выпускалася гэтая кніжка, пазнаёміўшыся з рукапісам «Раданіцы» А. Кудраўца, з задавальненнем адзначыць: «Такога яснага і чыстага перакладу да гэтага часу мне не сустракалася. Сардэчнае Вам дзякуй!».

Важнай заслугай Н. Рандава з'яўляецца і тое, што ў гады застою, калі многія імёны беларускіх пісьменнікаў былі выключаны з літаратурнага працэсу, а вернуты ў яго спаквалі забыты, ён актыўна ўключае іх у свае зборнікі.

Дзякуючы Н. Рандаву, беларуская літаратура атрымала шырокі рэзананс не толькі ў Германіі, але і далёка за яе межамі: у Аўстрыі, Англіі, ЗША, Швейцарыі, Люксембурзе і іншых краінах свету. Ён прадоўжыў у нямецкай славістыцы тую вялікую гуманістычную традыцыю, якая была закладзена там такімі выдатнымі даследчыкамі беларускай літаратуры, як А. Брукнер, Э. Бернекер, Р. Траўтман, Р. Абхт, Э. Камідэр. Абапіраючыся на гэтыя традыцыі, кіруючыся крытэрыямі агульначалавечых каштоўнасцей, адкідаючы вузкія класавыя і ідэалагічныя штампы, ён і рэалізуе ўсю сваю шматгранную славістычную дзейнасць.

Нягледзячы на свой нялёгкі шлях «вольнага» славіста і 60-гадовы ўзрост, Н. Рандаў поўна творчай напружанай працы, новых планаў і задум. Зараз ім рыхтуецца анталогія беларускага дзіцячага апавядання. Хацелася б пажадаць яму плённых поспехаў у гэтай важнай для беларускай літаратуры справе — даследаванні яе працэсу, папулярызавання і ідэалагічнага прычынення яе арыгінальнасці і прывабнасці для іншых народаў свету.

Уладзімір САКАЛОУСКІ.

рэчы, гады праз паўтары пасля купалаўцаў яе паставілі і коласаўцы. Але... аўтар даведаўся пра гэта зусім выпадкова.

3. Мы, драматургі, павінны стаць добрымі прафесіяналамі. Але мы можам стаць імі толькі пры ўмове, што побач заўсёды будзе стаяць рэжысёр — кампетэнтны, добразычлівы, зацікаўлены. Зацікаўлены ў тым, каб нават больш, чым драматург (яму ж працаваць трэба, спектаклі ставіць!). Такой зацікаўленасці я пакуль не адчуваю. Пакуль што мы як лебедзь, рак і шчупак. Але ж воз у нас адзін — беларускі тэатр! Відаць, трэба зрабіць нешта такое, каб там стала сорамна — хто ж дзе клапаціцца пра развіццё нацыянальнай тэатральнай беларускай культуры, калі не мы?.. Такіх гультаёў і нядбалаў я за мяжой нідзе не бачыў. Маю на ўвазе і нас, драматургаў, і рэжысёраў. Не ведаю, ці было б для нас асабістай трагедыяй, калі б усе тэатры адразу, у адзін дзень... згарэлі? Можна, стала б лягчэй жыць — адным клопатам меней?..

За драматургаў жа хвалявацца няма чаго. Яны былі, ёсць і будуць. Не да твару скардзіцца беларусам: мы якраз той народ, які ніколі не быў бедны на таленты. Не адмаўляю, што ёсць і слабыя творы. Есць. Не без гэтага. Аднак жа і дрэвы ў лесе не роўныя — пад шнурок не растуць...

А пакуль трэба канстатаваць: пераходзіць драматургі ў пазты, праязікі, публіцысты. Яны не могуць не пісаць, бо гэта, відаць, з малаком. Але не могуць і пісаць толькі для свая і чужых сталоў. Перастаў пісаць п'есы Г. Марчук, працаваў і жыццёлюб. Больш дзесяці п'ес —ніводнай пастаўленай у прафесійным тэатры! І добра, што Георгій не зламаўся, стаў раманістам, кнігі яго набываюць. Леў Караічаў сёння займаецца публіцыстыкай. Што чакае Г. Каржаневскую, У. Ягоўдзіка, І. Маслянічыну, М. Арахоўскага? Набыром паветра ў лёгкія... А як Уладзімір Сауліч з Глыбокага? Усё ж трэба верыць у шчаслівую зорку, бо, страціўшы веру —трацім, губляем сябе. Таму давайце мы, драматургі, будзем берагчы адзін аднаго, а не бацьчы у кожным новым таленавітым чалавеку канкурэнта, якога трэба сячы на карані.

Я не прыгадаю выпадку, каб мы, драматургі, сабраліся разам з рэжысёрамі. У нашым доме творчасці якія толькі наравы ні праводзяцца, а я і не ведаю, дзе яна, тая Іслач. Збіраюцца драматургі Сібіры, Далёкага Усходу, Урала, у іх ёсць свае лабараторыі. Працуюць, вучацца, супрацоўнічаюць. Чаму б такой лабараторыі не працаваць у нас?

г. Гомель.

мае асабліва прыгожае, нават пшчотнае гучанне: Салодкі, Мілы, Шчаслівы, Калыхан, Пелагейка, Любачка, Піліпейка, Іванька, Алесік, Сяргейчык, Надзейка, Спявак, Зязюля, Галубка, Зайка, Пчолка, Вішанька, Дзедусь, Салавей... Але ёсць у нас і прозвішчы, якія азначаюць мянушкі ці непрыемныя прыкметы, як, напрыклад, Варона, Сыч, Дуронік, Дзікун, Курака, Цяльпук, Агрызка, Плюйка, Церабіла, Хлус, Брахун, Зануда, Даўгіла, Лапавух, Качарга. Ва ўсіх народаў ёсць такія прозвішчы. Тым не менш, не знойдзецца ніводнага плянка, французца, англічаніна, рускага, чэха ці немца, якім бы захацелася перайначыцца на нейкі касмапалітычны лад. Усе народы свету павяжаюць спадчыну, якую атрымалі ад сваіх продкаў. Ці ж мы горшыя?

А. БАБІЧ.

г. Глыбокае.

— А ДОУГІ ёсць?
 — Няма, Доўгі з'ехаў.
 — А Ігар?
 — Зараз да нас не ходзіць, як і ты.
 Кажуць, збіраецца жаніцца. А ты дзе прападаў?
 — Ды відзе.
 — Разумею. Што ў вас кажуць пра ўсё гэта? Хутка канец?
 — Нічога. Паніка, мітусяцца ўсе... Кірмаш, Макаравіч...
 Бар, як і раней, быў паўночкі. Праўда, колішні дух выветрыўся, тут ужо верхаводзілі іншыя, і я адчуў сябе госцем.
 — Макаравіч! — гукнуў хтосьці.
 Паварочваюся на крык. Перада мной — шчуплы падлетак з ланцужком на шыі.
 — Прапусці яшчэ двух маіх. Затрымавацца. Макаравіч згодна ківае, пераводзіць позірк на мяне і перасмыкае плячом: «Што зробіш?»
 Цішыню разарваў металічны бразгат. Я зірнуў у вакно. Танкі з расчалёнымі стваламі загрузалі ў бок Цэнтральнай плошчы. Пад гусеніцы падлі фіялетавыя блікі ад неонавай шыльды бара.

Валерый НІХАЙ

Не забудзьцеся памерці чалавекам

ФАНТАСТЫЧНАЕ АПАВЯДАННЕ

Эх, Макаравіч. Адзіная родная душа. Зусім не пастарэў. Па-ранейшаму паслужлівы, рухавы і цікавы, як жанчына. Зараз ты абслугоўваеш учарашніх зялёшнікаў, а я тут ужо госць. Дзе яна, наша старая гвардыя, Макаравіч? Турні нас усіх адсюль, Макаравіч, снажы, як дзесяць гадоў назад: хлопцы, бар зачыняецца, пара дадому. Помніш, Макаравіч? І мы, пацсннушы адзін аднаму руні, табе ў першую чаргу, разбрыдаліся ў розныя бакі.

Я развітаўся са швейцарам і падняўся наверх. Макаравіч праводзіў мяне доўгім позіркам. Вочы ў яго былі маркотныя, быццам я ішоў на плаху. У мяккім прыцемку бара ўсе наведвальнікі — на адзін напіль. Тут усё, як і раней: мігталівыя бліскучыя колера-музыкі, смех над столікамі, чарга да бармена. Ён — у белым смокінгу, белай кашулі, пад каўнерыкам — белы матылек...

— Андрэй, уласнай персонай!
 — Прывітанне, малая. І ты тут? З кім?

Нечаканы госць з мінулага — Ганна, даўняя прыцелька, з дапамогай якой прабіў сцяжынку ў гэты бар. Было тое так. Яшчэ студэнтам апынуўся некай каля бара, зачараваны рознакаляровымі ўспышкамі бясконцай шыльды, але ўвайсці ў гэты поўны таямнічасці свет не адважваўся. Вось тут і паявілася яна, узятая мяне за руку і павяла за сабой.

Яна пасадзіла мяне насупраць сябе. За сталом ужо сядзелі двое — худыя і насатыя, бы грані.
 — Ігар, — назваўся адзін і падаў мне руку.
 — Юрка, можна проста — Доўгі, — сказаў другі.

Ігар кінуў на стол памяты чырвонец.
 — За знаёмства!
 — Будзьце больш смелымі з дзяўчатамі, — усміхнулася мне Ганна.

У той вечар уся мая стыпендыя засталася ў бармена, і пасля, пад раніцу, калі Ганна, спехам напайшы мяне кавай, правяла да дзвярэй, агледзеўшы на развітанне вачамі сытай кошкі, я зразумеў, што дастаткова зайсці ў бар, выпіць для смеласці бакал-другі віна, і ты заўсёды знойдзеш цёплыя губы. А, можа, зразумеў я гэта і раней, ноччу, калі раптам, прачнуўшыся, сунуў руку пад коўдру і мая далонь уткнулася ў мяккі жывот?

Я думаў, што яна заверанчыць, а Ганна толькі сонна зварухнулася, ціха і пяшчотна ўздыхнула. Мяне ж згадка аб тым яшчэ доўга кідала ў гарачку. Нічога дзіўнага — тая ноч з жанчынай была першай у маім жыцці. Пасля гэтага я стаў часцей заглядвацца на дзяўчат з пэўнай мэтай.

— Доўгі змыўся, Ігар жэніцца, — гаварыла Ганна ціхутка, быццам сілы не хопала.
 — Але, Андрэй, была кампанія, а цяпер... Як пацуні з карабля, — яна горка ўсміхнулася, і ў яе ад кончыкаў вуснаў пабеглі маршчыні.

— Як жывеш?
 — Аніяк. Хоць бы замуж хто ўзяў. Нават часова. Я, ведаеш, магу яшчэ нарадзіць... А потым хай кідае, — і зноў тая ж усмешка, маршчынікі і вочы ўніз, на падлогу, бы дзіця, што нашкодзіла. Яна і ёсць дзіця, якое нашкодзіла, пасля вырасла, агледзелася, рада была б выправіцца, ды гады не вернеш і сіл няма.

— Мой сыноч павінен ведаць, што і ў яго быў бацька, — шаптала Ганна. — У мяне ж таксама бацькі не было, але я ўсім казалася, што тата памёр. Гэта было важна не столькі для мяне, колькі для ўсіх вас, сябровак і сяброў. Так, Андрэй? — яна падняла на мяне вочы.

— Цяпер гэта не мае ніякага значэння. Мы даўно не тыя.
 — Так, не тыя. Больш няшчасныя, праўда? Тады ў нас былі мары, планы, а цяпер... А ты як, не жаніўся?

— Не.
 — Калі б знайшоўся чалавек, якому патрэбна цёплыя, дабрыня, я б... Але ж няма! Старэнькі які б падбраў, ці што. Глядзецца б яго, берагла. І муж, і дзіця ў адной асобе... Сёння тут з Алікам сустрэлася. Дае дзёру ён, і з гэтай прычыны ладзіць выпітку. Алік — таксама пацук, як і многія. Вялікі пацук у жоўтай куртцы і з білетам на самалёт. — Ганна ўзяла мяне пад руку, прыхінулася ўшчыльняю. Рукі ў яе па-ранейшаму мяккія, лёгкія. — Паслухай, Андрэй, я падумала...

— Што?
 — Мы ж сябры, праўда?
 — Праўда.
 — Ці не зазірнеш ты да мяне? Колькі гадоў не бачыліся.
 — Я вельмі заняты сёння. Можа, заўтра?
 — Заўтра? — штосьці жаласлівае мільганула ў яе твары. — Разумею. Ты не думай, што я ўжо зусім... Проста, падумала, што мы з табой з ад-

наго цеста, аднолькава... — На яе твары заззяў румянец, павекі пачырванелі. — Уяўляеш, горад такі вялізны, на вуліцах процьма людзей, а побач — нікога. Вось я і падумала...

Яна ўсё зразумела. Яна, аказваецца, зусім не дурніца. Мабыць, ёй проста не шанцавала. Я глядзеў на Ганну і думаў: няўжо нейкіх сем-дзесяць гадоў назад дотык яе рук і губ прыводзіў у дрыжкі? А што ж цяпер? Нягласціва абышоўся час з Ганнай. Зараз яна не можа ўзяць некага за руку, прывесці сюды і пасадзіць насупраць сябе. Не рызыкне. Вочы ў яе патухлі і рот завяў. Цяпер ён жорсткі, стомлены. Што ж здарылася, Ганна? Страціла сваю прыгажосць, свежасць, мару, а дзеля чаго? Ды не, не страціла. Проста, як праз пальцы ваду, выпусціла ўсю сябе на кроплі. А тое, што засталася, скінута з рахунку. Аднак і сам я скінута з рахунку. Каб яна ведала, што за свае трыццаць я пражыў трыста, што я даўно спустошаны, і калі ад мяне не ідзе звон, то толькі таму, што ў маёй чалавечай плоці яшчэ тлее жыццё. Так, Ганна, твая праўда: мы з табой з аднолькавага цеста, два персанажы са старога анекдота. Адзіная мая перавага — ты пра мяне

праз фортку і запаскудзіла ўсё паветра ў горадзе?

— Можна. У мяне сотні бутэлек, у кожную не зазірнеш.

— Дык чаго ж вы чакаеце?
 Бармен апусціў вочы пакорліва, як грэшнік перад абразом:

— Я не служу ў міліцыі. Мая справа — сумленна прадаваць тое, што прывозіць.

— А калі вам прывязуць зброю? Наркатыкі?
 — Значыць, гэта спатрэбілася дзяржаве.

Бармен адказаў выразна, у адным такце, і я падумаў, можа, ён, як аднавокі, усяго толькі чалавекпадобны?

Пакуль мы размаўлялі, над намі, прыскакаючы са лютранай столі, праліцеў аднавокі. Ён падміргаў мне і махаў рукамі, быццам запрашаў за сабой.
 — Ён вам нікога не напамінае?
 Бармен задраў галаву і прасачыў за аднавокім.
 — Хутэй за ўсё, ён. — гэта вы ўсё ў будучым, — сказаў бармен. — Своеасаблівы вынік звалючы чалавека. Паглядзіце пільней, хіба вы не пазналі гэты нос, губы, падбародак... Ціжка паверыць, што ён не ваш сябар ці добры знаёмы. Калі і не ваш, дык чыйсьці. Хіба для асакавання таго, што адбываецца

гэтага не ведаеш, а я ў табе распознаў адразу, як толькі ўбачыў.

— А Макаравіч амаль не пастарэў, — гаварыла Ганна ледзь чутна. — Ён памрэ ад старасці, як і належыць. А мы, не пажыўшы, ужо мёртвыя... Бывай, мяне пацук чакае.

Яна махнула рукой і пайшла да супрацьлеглых столікаў. Там, у кампаніі двух хлопцаў, сядзеў Алік. Я пазнаў яго жоўтую куртку.

Алік, Алік, душа кампаніі. Для нашых сябровак ён быў нечым накшталт старэйшага брата, і яны смела давяралі яму свае сакрэты і клопаты. А цяпер? Ці падкажа ён сёння мне, што і як рабіць? Мо ён таксама персанаж з анекдота, як і мы з Ганнай? І ён жа з таго нашага жыцця...

Яшчэ раз глянуўшы на жоўтую куртку, я падшоў да стойкі.

— Кактэйль, або без? — бармен глядзеў мне проста ў вочы: рыжыя вусы, тонкі нос і блакітныя вочы-свардзёлкі пад рыжай чупрынай, і ўсё гэта — на белым фоне кашулі, чорнага смокінга... Далікатная палітра.

— Так, без... — сказаў я. — Даўнавата ў вас не было. А дзе Юрка, ранейшы бармен?

— Ну, успомнілі! Змянілася ўсё.

— Але, і наведнікі сталі іншыя. Вельмі юныя. Вам не здаецца? Мы ў іх узросце па барах не хадзілі.
 — Няўжо? — бармен кінуў вачыма на столікі. — Калі за стойкай стаіш і наліваеш, на ўзрост не звяжаш. Мы гандлюем, а не падлічваем гадзі. Акселерацыя. Жыццё — куля. Мільгне і... Сёння дзіця, а заўтра... — Бармен пачаў узбівць мой кактэйль, не спяшаючыся, прафесійна. — Загані і хваробы аднолькава ўжываюцца ў любым з нас, ці нам шаснаццаць, ці семдзесят, — працягваў ён. — Адзінае, да чаго я не прывычаюся, гэта тое, што маладыя кліенты, жабяняты, як правіла, маюць марнатраўныя схільнасці, але мізэрныя сродкі, каб іх трымацца.

— Затое апануты яны...

— Вы не ўлічваеце бацькоўскі фактар. Жыць сталі багацей.

— Багаты грашыма і багаты духоўна, ведаеце, не адно і тое ж.

Бармен паморшчыўся і падаў кактэйль:

— Прашу. Сёння дзень сатаны, — ён па-эмоўніску міргаў мне. — Так непрыемна, калі штосьці звычайнае мяняецца. Дзеля чаго? Мы не павінны дапусціць ніякіх змен. Згодны?

— А вы лічыце нармальным тое, што робіцца ў горадзе васьм ужо два дні?

— А што такое робіцца? Зямля перавярнулася? Не ба абрынулася? Падумаеш, засмядзела і танкі ўвалі ў горад. У многіх цывілізаваных краінах гэта стала звычайнай справай. Смог мінецца, не ўпершыню атручваем атмосферу, а танкі пагрымаць, папалохаць абывацеля і вернуцца назад. Танкамі супраць п'янства яшчэ ніколі не змагаліся. П'янства і алкаголь — розныя паніцы. Першае — дэградацыя, другое — калі ў разумных руках — асацола. Ці не так?
 — А калі не ў разумных? Або ў руках такіх жабянят?

— Неразумныя рукі грамадству непатрэбны, а ў дзіцяці бацькі ёсць, — бармен затрымаў свой погляд на мне, насмешліва, калючы, і я адварнуўся.

Вось тут і з'явіўся ён упершыню, чалавекпадобны: у джынсах, у куртцы, на двух нагах, з адным вокам пасярэдзіне лба і з чатырма рукамі. У кожнай руцэ аднавокі трымаў па бакалу з шампанскім.

— Гэй, прыцель, — крыкнуў я, — ваш бацька не Сальватор Далі? З якой карціны вы збеглі?

Крыкнуў і ледзь не задыхнуўся. Ад аднавокага несла вінным перагарам, тым самым, які загнаў увесь горад у процівагазы. Аднавокі горда прайшоў міма, нават не зірнуўшы на мяне.

— Дзівак, — сказаў бармен, заціскаючы ад смуроду нос. — Не звяртайце ўвагі. З ім ужо звыкліся. У кожнага з нас свае недахопы.

— А вы кажаце, нічога не змянілася! Як яго Макаравіч пускае?

— Макаравіч яго не бачыць. Кажуць, гэты чатырохрукі, як джын з бутэлькі: ф'юць — і з'яўляецца. А перад закрыццём бара раствараецца — не знайсці. Можа, таму стаіць такі смурод.

— Сёння ўжо другі дзень, як усюды такі смурод. Вы не думаеце, што гэтая пачвара вылецела

ца, так важна — чый?

— Не разумею вас. То вы за алкаголь, то, мяркуючы па развагах, — супраць.

— Нічога дзіўнага. Ці ж мала якая брыда можа прыжыцца ў грамадстве? Няўжо ў чалавека няма сіл супрацьстаяць ёй? На тое ж ён і чалавек! А калі ён вош — хай здыхае. Не шкада. Няхай здохне палова чалавецтва, дзве трэці... Планета будзе больш чыстай. А я не пакіну гандляваць, гэта мая работа.

— Так, работа. Наліваць таму, хто плаціць. Канечне, моцны аргумент — плата. Не важна за што.

— Не дурыце мне галаву. Загаду зачыніць бар не было.

— Вядома, без загаду, паперкі мы — нішто.

— Вы мне перашадаеце працаваць.

Бармен схпаў прыёмнік і прыкляў яго да вуха. Я не чуў наведальніка, але, відаць, перадавалі нешта непрыемнае, бо на белы твар бармена лёг цень трывогі.

— Так я і ведаў, — прашаптаў ён.

— Што здарылася?

— «Крышталь» эвакуіруюць. Калі зусім закрыюць, мне не будзе чаго прадаваць. Засталося некалькі скрыяк. — Выгляд у яго быў такі, быццам ён толькі што пахаваў маці.

Было відаць, што ён больш не схільны размаўляць са мной, але на маё чарговае пытанне пра аднавокага ўсё ж адказаў:

— Можа, які падлетак дурэе? Начаціў маску і прыдурваецца. Няўжо ваша жыццё не маскарад?

— Чаму вы ўсё — ваша, ваша...

— Я гандляр. Я тут ні пры чым. Тое, што адбываецца па той бок стойкі, мяне не датычыць. І наогул, гэтыя жабяняты са скуры вылузваюцца, каб звярнуць на сябе ўвагу. Толькі ж у іх — ні розуму, ні дабрыні, ні таленту. Фізіялагічна актыўныя малекулы. Вось і прыдурваюцца. І п'юць шмат. Праўда, з цягам часу спахоплываюцца. Ці ж не?

— Гэта вас вельмі турбуе?

У бармена распягнуліся губы ва ўсмешцы.

— Мая прафесія вечная, — сказаў ён. — Калі перастануць піць гэтыя, падраснуць новыя жабяняты і прыйдуць да мяне. Альбо ў «Планету», ці ў «Юбілейны». Туды, дзе наліваюць. Толькі плаці.

Вочы-свардзёлкі, то блакітныя, то чорныя, то зялёныя ў скоках-бліках колера-музыкі, з цікавасцю абмацвалі мяне. Відаць, не часта трапляліся яму такія гаваркія наведвальнікі.

Я ўладкаваўся за столікам насупраць таўстуса гадоў пяцідзесяці — шэрая аграмадзіна з лысай галавой. Перад ім стаяла бутэлька соку і недапітая шклянка. Таўстун сядзеў, паддёршы абвіслыя шчокі на масіўныя кулакі. Вочы ў яго былі заплюшчаны, ён быццам драмаў. Што ж, калі ён спіць, хай спіць. Не будзе замінаць мне, і я паспрабую абдумаць усё, што адбываецца.

Некалькі дзён назад па радыё аб'явілі, што мае адбывацца сонечнае зацьменне. Але ў небе штосьці не спрацавала, і палова Еўропы засталася без забаўнага відовішча. Як звычайна, жоўты дыск сонца спакойна каціўся па сваёй арбіце. Па сваіх маршрутах спяшаліся аўтобусы, трамвай, на перакрываваных тоўніліся пешаходы. Нічога не прадвясціла бяды, і раптам увесь горад загудзеў, быццам ударылі ў гіганцкі звон. Гулі дамы, дрэвы, машыны... Людзі кінуліся, хто куды. Усцалася паніка, спыніўся транспарт. Гул сціх нечакана, як і ўзнік, а над горадам павісў смог. Плошчы і вуліцы апусцелі. Выклікалі войскі. Філялетавыя хмары, дробныя, як рабацінне, абсыпалі неба, на дахі і вуліцы ляглі шэрыя цені. Смог вісеў над горадам увесь дзень, а ўвечары, калі па неба пацягла смала, смог апусціўся долу і пазабіваў кветкі. Ледзь да іх дакранешся, яны рассыпаюцца пылам. Салдатаў панадзьявалі процівагазы, і горад людзей стаў горадам страшыдлаў: гумавыя чарапы, шклянныя вочы, шэрыя камбінезоны... Бронетранспартёры ачапілі паркі і скверы,

а вучоныя людзі пад аховай аўтаматчыкаў пачалі дыскусію. Па вуліцах пранёсся металічны ад мегафона, але ўсё ж трывожны голас: «Грамадзяне! Катэгарычна забараняецца хадзіць па газонах!»

Ноч прайшла без здарэнняў.
Назаўтра на адным са скрыжаванняў я наткнуўся на патруль каранцінай службы — тры салдаты і афіцэр. На рукаве ў кожнага — белая павязка з блакітным крыжам. Каля дома пад маскіраванай сеткай стаяў грузавік. Салдаты і афіцэры былі ў процівагазах. У салдат аўтаматы напачатку. Афіцэр узмахнуў рукой у белае пальчаткі — загадаў мне падыйці. Абаяльны, стройны (нават процівагаз не псаваў яго), ён правярнуў мой пашпарт і загадаў выдаць мне процівагаз. Адзін салдат штосьці прахрыпеў. Я разгублена ўсміхнуўся і паціснуў плячымі:

— Не разумео.
Салдат пастукаў сябе па галаве і зноў, але ўжо выразна вымавіў:

— Памер?
Я назваў. Салдат залез на грузавік і праз хвіліну саскочыў на зямлю з процівагазам.

— Надзявай! — гэта ўжо афіцэр.
Я надзеў, і нас стала пяць страшыдлаў з гумавымі мордамі. Афіцэр дастаў з планшэта тоўсты сшытак, разгарнуў яго, запісаў маё прозвішча, адрас, загадаў распісацца ў атрыманні процівагаза. Я паставіў подпіс. Афіцэр адышоў ад мяне з выглядам выкананага абавязку.

Я таксама пайшоў. Але толькі завярнуў за роў дома, як з пад'езда выскачыў мужчына — даўгалыгі, у чорным плашчы, капелюшы, з палкай пад пахай. Быў ён без процівагаза.

— Абуральна! — залямантаваў незнаёмы. — Мне пара на службу, а процівагаз яшчэ не выдадзі, гавораць, какайце сваёй чаргі. Не магу я чакаць! Паслухайце, як вас... уступіце, га? Ведаеце, я зразумець прычыну ўсяго, што адбываецца, адказ тут, у папцы. Я працаваў над гэтым вельмі доўга. Зараз мне неабходна трыпіць у міністэрства, да самога... Разумеете? Пазычыце процівагаз. Ну, дай, дай... — рука незнаёмца пацягнулася да маёй галавы і сарвала процівагаз. Незнаёмец крактануў ад задавальнення. — Дзякую, зараз мы выратаваны... Бывайце, я спяшаюся... — Ён нагнуўся на сябе процівагаз, падняў галаву, выпрастаў плечы і горда пакрочыў па вуліцы.

Пакуль я дабраўся да бара, у мяне моцна закружылася галава. Здавалася, дамы, дарогі, паветра — усё было прасякнута ўдушлівым смогам.

«...Вінаваты ва ўсім аднавокі, — думаў я. — Не так сабе ён тут. Свет звільнуўся. Усё стала з ног на галаву...»

— Але ўсё было дарэмна. Яны гінулі, і нішто не магло выратаваць іх...
Я ачуўся. Гэтыя словы сказаў мой сусед, які, відаць, некалькіх мінут назіраў за мной.

— Вы што, чытаеце чужыя думкі? — спытаў я.
— Ды не! — ратануў таўстун. — Успомніў Герберта Уэльса і яго «Вайну сусветную». Як прыгожа там гіннула Зямля! Нешта падобнае адбываецца і зараз. Людзі занадта доўга не хацелі заўважваць сваёй звыродлівасці. Яны спалі, а за іх рашалі другія, як за непаўналетніх. Рашалі, як працаваць, як жыць, што чытаць і глядзець, як і дзе адпачываць. І вольныя распісалі — прышлі пара гумавых чарапоў. Скажыце, вы згодны жыць у процівагазах? Чалавек жанчыну ў процівагазах?

— Няўжо нельга нічога зрабіць?
— Зрабілі! — таўстун захічківаў. — Чуеце? Танкі, верталёты... І загады жыццё не пакідаць! Па газонах не хадзіць!

— А чаму гінуць кветкі?
— Хе-хе... Тое, што загінула чалавецтва, ніхто не заўважыў, а як вянучу людзі — заўважылі. Вось парадокс. Як заўсёды ў нас... Вы часта тут бываеце?

— Першы раз, — склусіў я. — Ішоў міма. На вуліцах паніка, войскі, а тут у вонках свет, музыка... Дзяўчаты з салдатамі ля ўвахода хіхікаюць.

Я сам не мог зразумець, чаму раптам мяне пацягнула на гэту хлусню.

— Валь у час чумы! Карчма — галоўнае месца нашага адпачынку. Самы вялікі попят — карчма! Змірыліся з дэфіцытам культуры, маральнасці, праўды, але ніколі не змірыліся з дэфіцытам вольных месцаў у карчме. Натопы за гарэлкай — гэта ж пратэст! Камусьці гэта было выгада, а народ маўчаў. Ці ж такі народ варты павагі? Ён варты гумавых чарапоў.

— Калі хтосьці з нас жывы, як быдла, пры чым тут народ? Наш народ выйграў самую страшэнную вайну... а...
— ...потым на яго надзелі гумавыя чарапы.
— І на вас у тым ліку.
— На мяне?
— Паслухайце, толькі не трэба тэорыі пра тое, што вы па адзін бок стала, а я — па другі. Бакі хоць і розныя, ды стол адзін. Калі надыходзіць расплата, усе спяшаюцца стаць суддзямі.
— А вы хто — суддзя? — таўстун прыжмурыў вочкі.
— Не, на шчасце. Які толк ад гэтых праведнікаў зараз? Дзе яны былі раней, калі людзі гарэлі ў п'янстве? Грамадства рабіла выгляд, быццам нічога страшнага не адбываецца. Але як бы там ні было, я зразумеў адно — ратаваць горад павінны такія, як я. Не праведнікі. Яны толькі судзіць, а не ведаюць, як ратаваць. А такія, як я, ведаюць. Той, хто пратануў сцяжынку ў пекла, напору ведае і зваротны шлях.
— Справаца — не мая справа, — сказаў таўстун.
— Я — люстэрка.
— Вось які! Канечне, зручней быць не прадметам, а толькі адбіткам.
Зручней? Хм... Хочаце гісторыю? Гадоў дзесяць назад я быў амагарам (стрычка на гарляку). Прывалокся аднойчы дадому «пад газам», а ў вітальні — сын, малюсенькае стварэнне з ямачкай на падбародку.
«Тата, калі ты яшчэ раз прыйдзеш дадому п'яны, я забяру маму і мы пойдзем». Я запытаў яго: «Куды?» А ён адказаў: «У другі горад, дзе няма гарэльні, рэстаранаў...»
— Адказаў, скажу я вам... Але ж дзіця!
— Так, дзіця, — са смуткам выдзінуў таўстун і працягнуў: «Дзеці думаюць пра будучае, бо ў іх няма мінулага. А перад будучым на іх шляху сустракаецца сённяшняе, наша сённяшняе. Разумеете? Вось... І паспрабуй растлумачыць хлопчыку, што за гады нашага існавання мы так і не змаглі пабудоваць гарады, пра якія ён марыць. Або не захацелі... Але самае забавнае іншае. — Таўстун памаўчаў. — У мяне не было сына. Жонка была, але пайшла... А сына не было.
— Дык адкуль жа хлопчык?
— Калі мы разводзіліся, жонка сказала, што я бацьку і размаўляў са сваім сынам, які мог бы быць у нас.
— Так і сказала?
— Ведаеце, за доўгія гады ўва мне адбілася столькі чалавечых заган! Гэты выпадак таксама не з неба зваліўся... Пра што я? Ага, дык-вось, стала ясна — такое далей працягвацца не можа. Кажуць, быццам бы ніколі не позна выправіць памылкі. Глупства! Чалавеку выдзелены час не для таго, каб грашыць і каляцца; ах, лепш позна, чым ніколі. Гэта прадумалі ма-

ралісты, якія зусім не ведаюць чалавек, уводзяць у зман увесь свет. Кожны год у жыцці чалавек такі, які нісе яму пэўны лёс. Нават кожны дзень. І калі ўпусціць час — упусціць лёс. Пустата Ісуса толькі імгненне, потым яна запавяняецца. Але чым? Вось пытанне.

— І вы спадзеяся зараз убачыць, як чалавецтва само сабе накіне пяццю на шыю?
— Вось іменная Пудоўнае відовішча — планета курчыцца ў сутаргах...

Мне даўно карцела паслаць яго к чорту, але перашкаджала адна акалічнасць: усё, пра што ён гаварыў, было са мной, ён быццам падглядзеў маё ранейшае жыццё і мне ж пераказаў яго. Помню: наша кватэра, белая столь, пустая шафа, вешалка на падлозе, а на сталае запіска ад жонкі: «Стамілася. Цябе няма дома зноў два дні. У нас павінна быць дзіця, але яго не будзе. Я не хачу ад цябе дзіця. Не шукай мяне». Прачытаў і адразу аглух, адзервянеў, а некалькі хвілін назад, калі вяртаўся ранішнім таксі ад Ганны, быў жывы, адчуваў на сабе яе рукі, ласкі, у маіх вушах стаяў яе шэпт... Тады абдымкі Ганны былі палонам, з якога не так проста было выбавіцца. І воль у адно імгненне ўсё знікла — драўляныя ногі, цела, вочы... На мяне апусцілася белая столь, ахутала, бы прасціною. У нейкім здранцвенні пазваніў маме. Яна секунду падумала і сказала: «Не, ты не захварэў. Гэта тое, да чаго ты імкнуўся. Ты распусцічаў, і ад цябе пайшла жонка. А яшчэ раней ты праніў інстытут. Цяпер ты баішся, панікуеш, спускаешся канчаткова...» — «Мама...», — спрабаваў я нешта сказаць, але яна не сунімалася: «Твой дом стаў халодны. Гэта таксама лагічна. Дом без гаспадары развальваецца, а без гаспадыні ледзянее. І таму не трэба мне казачка пра белую столь і пустую шафу». Я ўзмаўляўся: «Мама, чаму ты не можаш пабыць нечым іншым, а не камп'ютэрам? Хоць бы пледам якім, каб можна было ім ахінуцца і сагрэцца?» Маці паклала трубку...

— Паслухайце, — сказаў я суседу, — гэта ж вы прыдумалі, што вам жонка гаварыла пры разводзе пра сына? Усё, што тычылася дзіцяці, было толькі ў запісцы, той самай, а ў судзе вы толькі адказвалі на пытанні, так?

— Хе-хе-хе... Так, канечне, так.
— Дык хто ж вы, нарэшце? — усклікнуў я голасна і ненатуральна, як у дрэнным спектаклі.

— Хіба я не назваўся? — Я — люстэрка. А калі інакш — усё, што засталася ад цябе. Ад усіх вас. І добрае, і дрэннае. На жаль, паскудства больш, але ж бацькоў не выбіраюць.

Ён зноў зарагатаў, задзіраючы галаву. Мне захацелася ўдарыць кулаком у яго круглы падбародок, але я стрымаўся. Стрымаўся таму, што мой позірк нечакана ўперся ў хлопчыка з ямачкай на падбародку. Хлопчык глядзеў на мяне ўважліва, з цікаўнасцю. Блукаючы ў мінулым, я наблізіўся да хлопчыка так блізка, што разгледзеў яго вяснушкі, і пачуў: «А чаму мяне няма?»

— Дык воль што я вам скажу, — таўстун патрос мяне за плячо, прымушаючы ачмацаць. — Японцаў забіла адна атамная бомба, вас заб'е другая. Вы столькі назапасілі гэтай ядзернай сыравіны ў бутэльках з яркімі наклейкамі, што яна ператварылася ў бомбу. Ты яшчэ не зразумеў, адкуль смог? Гэта чадзіць кноат ад бомбы, ратунку нідзе не будзе. — Таўстун падняў бровы і зарагатаў, шчокі яго заскакалі. — Помніце задачку з падручніка? З пункта А ў пункт Б... Дык воль ты, хто даў дзёру з пункта А і дападуць у пункт Б, знойдуць там кучку попелу. Вынік усёй цывілізацыі.

— Заткніся ты! — не вытрываў я. Шчокі таўстуну ўсё трэсліся і ўсё болей і болей раздражнялі мяне.

— Я ўжо абрыдзеў? Што ж, не дзіва... — таўстун падняў вочы ўгору і крыкнуў: — Гэй, дзе ты там?!

Ля нашых ног грывнуўся аднавокі і заскавытаў:

— Зноў камандаваць? Я хачу да яе, з ёю добра. Ці ж яна не такая, як я? — І паказаў у кут калідора.

Я азірнуўся і ўбачыў Ганну. Яна з кімсьці размаўляла.

— Цыц! — гаркнуў таўстун, і аднавокі пакорліва замаўчаў, сціснуўся, сеў таўстуну на калені і заціх.

— Супакойся, дурненькі, — прыгаворваў таўстун і пагляджаў яго на галаве. — Я ўжо стары, мой час скончыўся, а ў цябе ўсё наперадзе. — А затым павярнуўся да мяне: — Дзіўна, што вы не пазналі самога сябе ў будучым. Ува мне вы знайшлі сваё мінулае, а ён — ваша будучае... Брыдка, праўда? Але што зробіш, прыяцель, звалючыся. А жыць усё роўна хочацца, праўда?

— Што табе сказаць? Толькі зрэдку, бадай, — калі ў сне прыходзіць хлопчык з ямачкай на падбародку. Тады не хочацца працягнацца. Сцвярджаеш, што ён — мы ў будучым? Так, так... Прывітанне, дружа, — я падаў яму руку.

— Прывітанне, — аднавокі лягнуў па маёй далоні.

— Гэта ты насаволіў у нашым горадзе?
— Я не хацеў. Проста выйшаў раніцай на шпацыр, а вы тут залямантавалі, войскі выклікалі... Таўстун адхінуў шторы, зірнуў у вакно.

— Усё, дурненькі, — сказаў таўстун, не адрываючыся ад вакна. — Танкі встройваюцца ў калоны і адыходзяць, а за імі грузавікі з салдатамі. Застаецца каранцінная рота. Дзесяць чаго?

— Войскі застануцца, — запярэчыў я. — У іх загад — заставацца, пакуль не будуць высветлены ўсе абставіны.

— Зялёныя каскі зразумелі, што ім тут няма чаго рабіць, — сказаў аднавокі. — Бо праціўнік — вы самі. Не будучы жа яны страляць у вас. Вы — народ. Не сёння — заўтра ўсе ператворацца ў такіх, як я. Дык што, пасля чарговага ператварэння выклікаць войскі?

Хтосьці дакрануўся да майго пляча. Я азірнуўся. Перад мной — шкляныя вочы з чорнымі зрэнкамі, гумавы лоб і распіратар. У падсвядомай ус-

пышчы гневу я сарваў процівагаз, а Ганна — гэта была яна — запытала:

— Як я падабаюся табе ў гэтым уборы? — І хіхікнула п'яненка. — Я пачала прывыкаць да гэтай штукі. Усім нам не мінуць процівагазаў. Андрэй, гэты (яна кінула на аднавокага) твой прыяцель?

— Амаль. Алік яшчэ тут?
— Карабель тоне, пацукі збеглі... А воль і нашы выратавальнікі!

Да нас падыйшлі тры салдаты і афіцэр. У кожнага былі сумкі з процівагазамі, за плячымі — аўтаматы. Афіцэр узяў пад казырок, адкаканіў:

— Каранцінная служба. Лейтэнант Бутовіч. У нас прадлісанае: кожнаму выдаць індывідуальны сродак аховы. Вы павінны назваць свой памер галавы і афармаваць пра сям'ю і распісацца ў атрыманні. Прочытаўшы ўнізе, у сяржанта. — Афіцэр перавёў позірк на мяне. — А. стары знаёмы! Вось дык сустрачаў! Як маецца?

— Гэта ваша каманда выдала мне процівагаз ля кафе «Зара»? Вас не пазнаць, — успомніў я. — Дарэчы, дзе вышы беляе пальчаткі?

Афіцэр моўчкі азірнуўся на салдат. Тыя спакойна назіралі за намі. У аднаго салдата за спіной папсіскавала рацыя.

— Запэцкаліся пальчаткі? — мне спадабалася збянтэжанае афіцэра. — Брудненую працу вам падкінулі!

— Дзе ваш індывідуальны сродак аховы? — запытаў афіцэр. — Другі раз мы не выдаём.

— Абыдуся. Выдаўце ім. — Я кінуў на таўстуну і аднавокага. Апошні адвэрнуўся ад салдат так, каб яны не ўбачылі яго твару. — У іх няма.

Афіцэр глянуў на таўстуну і аднавокага, некалькі разоў абышоў аблоку іх, дастаў з планшэта сшытак, разгарнуў, прачытаў і загадаў салдатам:

— Гэтага арыштаваць! — і паказаў на аднавокага. — Не маеце права! — запісаў аднавокі і мацней уцяпіўся за шыю таўстуну. — За што? Я не вінаваты. Адпусціце мяне.

— У адпаведнасці з загадам усе пераўтвораныя павінны прайсці медыцынскі агляд, — сказаў афіцэр. — Ідзіце за намі.

Мы з Ганнай пачулі, як адзін салдат шагнуў другому, з рацыяй:

— Есць першы трусікі!
Другі салдат прыклаў вуха да навушніка, паслухаў і адказаў:

— У трэцяй роце злавлілі ўжо двух. Будзе работка!
Аднавокага павялі. Ганна села ля мяне і, паказваючы на таўстуну, спытала:

— Што гэта з ім?
Таўстун, апусціўшы галаву на грудзі, не варушыўся, рукі яго безжыццёва звілі пад стол.

— Гэй, дзядзька, працісься, твайго сябрука забралі, — Ганна дакранулася да таўстуну, але ён не варушыўся. Ганна істрыкнула запальнічкай і закурыла. — Андрэй, па-мойму, ён мёртвы.

— Не больш, чым мы... Воль і ўсё, люстэрка трэснула, разбілася, — сказаў я. — Наша мінулае разбілася. Засталася толькі будучыня, а будучыня гэта — аднавокі. Пытанне толькі ў часе — калі?

— Ты лічыш, што і мы?..
— Я ўпэўнены.

Ганна, задумаўшыся і глядзячы некуды ў адну кропку, глыбока зацягнулася цыгарэтным дымам.

— Андрэй, ты помніш, салдат сказаў: «Есць першы трусікі!» Што гэта значыць?

— Думаю, што вучоныя распіраюць нашага аднавокага сімпіягу, як падвопытнага трусіка, каб зразумець механізм пераўтварэння. І будуць патрашыць кожнага, пакуль не зразумеюць, як пазбегнуць звыродлівасці. Зрэшты, шкадаваць іх не варта, ім ужо не дапаможаш.

— А ці ж ён вінаваты? Уяўляеш, працянаецца раніцай, а ў цябе ў лобе адно вока, па баках — чатыры рукі альбо яшчэ якое-небудзь звыродства... Божа, гэта ж не сон, не кашмар... — Ганна паднялася, падыйшла да вакна і пачала глядзець на вуліцы. — Луканія, мазут на дарозе, папера... — Андрэй, паслухай, — яна глядзела мне проста ў вочы, — ты павінен... Ты павінен мяне зараз жа, тут, забіць... — Я ніколі не забіваў.

— Андрэй, прашу цябе... — яна схавала твар у далонях і сядзела так некалькі секунд. — Мы толькі і рабілі ўсё жыццё, што забівалі адно аднаго, самі таго не ведаючы. Гэтае забойства будзе тваім апошнім. Не адмаўляйся. Мы ж сябры, ці не так?

— Так. Добра, я згодзен. Толькі давай яшчэ крыху пагамоні. Ты каго-небудзь з нашай кампаніі хацела?

— Кахала? Каб я ведала, што гэта такое. Помню толькі, што быў Ігар, потым ты, потым яшчэ хтосьці... Хіба можна было што-небудзь разгледзець, адчуваць? А я табе падабалася?

— Мне з табою было добра. Можна, гэта і ёсць каханне? — Я паглядзеў на яе так, быццам шукаў адказу, але яна апусціла галаву і паціснула плячымі. — Ведаеш, у мяне мог быць сын, хлопчык з ямачкай на падбародку.

Я яго бачыў. Праўда, толькі адзін раз, затое выразна, воль як цябе зараз. А яшчэ на яго твары былі вяснушкі, дробныя-дробныя... Мама расказвала мне, што гадоў да сямі і я быў рыжаныкі, як сланечнік.

— Андрэй, табе зараз не страшна?
— Не. Калі суд высветліць, што я пусты, мяне адпусцяць, і я застануся на волі, чакаючы візиту каранцінай службы. Няма такога артыкула ў крымінальным кодэксе, каб судзіць «нішто», «пустэчу» нават за забойства.

— Ну і закончыкі, нават крыўдна.
— Канешне.
Мы засмяліся.

— Андрэй, а як жа ты? Што ты будзеш рабіць потым?
— Чакаць візиту, воль і ўсё.

Ганна падсунулася да мяне бліжэй, паклала галаву мне на грудзі.

— Каб ніхто не здагадаўся, — растлумачыла яна. — Андрэй, прылашчы мяне спачатку. Калі шчыра, то я не ведаю, што такое ласка. А пасля не палухайся, зрабі тое, аб чым прашу. Мне не будзе балюча, я даўно нежывая.

Я глядзіў Ганну на валасе, пяшчотна запускаючы пальцы ў чорныя шаўковыя, пругкія струмені, а потым машынальна намацаў шыю. Ганна нават не войкнула...

Калі павілася міліцыя, Ганна сядзела ў той жа позе: прыхіліўшыся да мяне, абхапіўшы адной рукой за плячо. Бармен — гэта ён выклікаў на рад — штосьці шалтаў капітану на вуха, а капітан, прыжмурыўшы вочы, уважліва глядзеў на мяне. Два сяржанты стаялі за маёй спіной. У іх і ў капітана на паясах звіселі сумкі з процівагазамі.

— Чаму вы зрабілі гэта? — спытаў капітан.
— Яна хацела памерці чалавекам, — адказаў я. — Не забудзьцеся і вы зрабіць гэта, капітан.

Крыху больш за месяц таму прайшоў у Мінску Рэспубліканскі музычны педсавет. Ён праводзіўся па ініцыятыве Музычнага таварыства БССР і пры ўдзеле двух міністэрстваў — народнай адукацыі і культуры. Абмяркоўваліся праблемы ўзаемадзеяння школы, устаноў культуры і мастацтва ў музычна-эстэтычным выхаванні падрастаючага пакалення. Своечасова паведаміўшы пра гэтую падзею, «ЛіМ» паабяцаў з часам больш падрабязна адлюстраваць кірунак размовы ўдзельнікаў педсавета.

Такім чынам, увазе чытачоў — нататкі нашага карэспандэнта, які пабываў на пасяджэннях савета.

«ДАКЛАДАУ не будзе. Запрашаем да размовы...» — такімі словамі заканчваў сваю кароткую ўступную прамову старшыня праўлення МТ БССР М. Дрынеўскі, заклікаўшы прадстаўнікоў розных ведамстваў аб'яднаць намаганні для пошуку шляхоў удасканалення музычнага выхавання дзяцей.

Заклік М. Дрынеўскага прагучаў шчыра, аднак... Калі называць рэчы сваімі імёнамі, дык пра ўдасканаленне казаш пакуль няма падстаў. Удасканаленне, г. зн. даводзіць да яшчэ лепшага ўзроўню, можна больш менш адладжаную сістэму, якая ў асноўным сябе апраўдала. Ці возьме хто на сябе адказнасць сцвярджаць, што такая сістэма ў нашым музычным (дзійна наогул эстэтычным) выхаванні ёсць? Невыпадкова ж такімі адчайна трывожнымі, часам проста песімістычнымі былі выступленні многіх людзей, якія сабраліся праіраваць на гэтым кантэраў у музычнай педагогіцы, у прапагандзе эстэтычных ведаў.

Прынамсі, І. Велічанскі, галоўны інспектар упраўлення выхаваўчай работы Міністэрства народнай адукацыі БССР, гаварыў пра крызіс нашай сістэмы музычнага выхавання. Ён засяроджваў увагу на такіх праблемах, як міжведамасныя бар'еры (паміж міністэрствамі культуры і народнай адукацыі) і ў справе эстэтычнага выхавання дзяцей, як перавод сферы культуры на рэальны гаспадарскі (а гэта небяспечна для культуры ды для адукацыі шлях; нездарма ва ўсіх цывілізаваных дзяржавах ёсць сферы, ахованыя ад законаў рынка). І яшчэ ён нагадаў пра той зусім нядаўні час, калі прыярэтнасцю ў музычным выхаванні, тым ці іншым формам яго вызначаліся ў пачатковых кабінетах, спускаліся «зверху», хоць і не адпавядалі ні патрэбам выхавання, ні інтарэсам дзяцей. Сёння ж, зазначыў І. Велічанскі, Міністэрства народнай адукацыі адкрыта для ўспрымання новых ідэй «знізу» і гатовая садзейнічаць іх рэалізацыі і распаўсюджванню ў маштабах рэспублікі.

Чаму ж менавіта музыка адводзіцца першасная роля ў духоўным выхаванні дзяцей, моладзі? Адказ на гэтае пытанне можа заняць не адну гадзіну. А вось І. Велічанскі прывёў вельмі кароткі довад — вынікі навуковага даследавання, паводле якіх музыка з пункту гледжання ўплыву на чалавека займае першае месца, каханне ж — толькі чацвёртае ці пятае. Музыка, такім чынам, можа многае...

Але для таго, каб сваю ўплывовую сілу выявіла мена-

верасень 1989 г. іх налічвалася 600 з нечым, а да 2000 года плануецца мець ужо 1,5 тысячы (з улікам калгасных). І гэта не таму, што «чыноўнікі го- няцца за лічбамі», не зважаючы на адсутнасць належнай базы — інструментарыя, педагогаў.

абмежаваным узроўні. Каб гэта было не так, не дзяліліся б з удзельнікамі педсавета сваімі невялікімі назіраннямі-высновамі А. Парэцкі, музыказнавец Беларускай дзяржаўнай філармоніі, прыкры выпадак адбыўся з ягонай

цяці. Чаму ж гэтак шкада ім палцінкі на тое, што важна для выхавання дзіцяці, развіцця круглагаду, фарміравання светапогляду куды больш, чым кааператыўнае марожанае і запісы моднай на сёння рок-групы? Як пераканаць бацькоў, што той мізэр, які яны «слеш патрацяць на цырк», варта аддаць на лекцыю-канцэрт, гэту своеасаблівую форму навучання?

МНОГІЯ НЕПАРАЗУМЕ- ЛАСЦІ і прагалы ў музычным выхаванні дашкольнікаў і школьнікаў можна растлумачыць, бадай, тым, што апынулася яно, выхаванне, быццам паміж двух агнёў, паміж інтарэсамі двух міністэрстваў. Многія — ды не ўсе... Чаму, скажам, нягледзячы на павелічэнне колькасці навучэнцаў музшколаў (а яны — у сістэме Мінкультулы), гэтак падае ў нашым грамадстве цікавасць да музыкі, да філарманічнага мастацтва (і яно таксама ў той жа сістэме)? Чаму дзеткі, прайшоўшы за сем гадоў асновы музычнай навукі, так і не навучаюцца, за малым выключэннем, быць слухачамі?

На шчасце, ёсць сёння ў рэспубліцы людзі, здатныя крытычным вокам зірнуць на тое, з чаго пачынаецца для большасці дзяцей далучэнне да музыкі. Напрыклад, прафесар БДК М. Салапаў сцвярджае: мы па інерцыі вучым усіх дзяцей на выканаўцаў, хоць павінны ведаць, што талент менавіта выканаўца, артыста — рэдкі. Мы не вучым усіх іх галоўнаму: слухаць, музіцыраваць, ствараць. Таму змалку пачынаем адваджаць дзяцей ад музыкі. Мы кіруемся колішняй устаноўкай на маніпаляцыю праграмы навучання, наватарам — педагогам гаворым: не вытыркайся! Але ж творчасць — гэта перш-наперш свабода, інакш не бывае! І калі чалавек хоча вучыць дзіцей па ўласнай метадыцы, трэба яму гэта дазволіць. Аднак няхай з яго потым запатрабуюць вынік.

Здавалася б, чаму не спрабаваць гэтак працаваць з дзецьмі, каб развіваць іх музычна, а не рыхтаваць кадры для вучылішчаў. Здавалася б, у ДМШ трэба рыхтаваць не рэкардсменаў ад музыкі, а тых, хто музыку любіць. Здавалася б, зусім проста зламаць старую сістэму навучання, прыслухаўшыся да парад педагогаў-наватараў. Але пакуль даводзіцца шкадаваць, што ў нашай рэспубліцы чамусьці не заўважаюць і недаацэньваюць працу такіх наватараў. Цікава займаюцца са сваімі гадаванцамі маладыя педагогі Ш. Ісхакаева і В. Шляякоў (мінская ДМШ № 2). Вопыт самога М. Салапава зацікавіў многіх калег за межамі Беларусі — прынамсі, ён атрымаў амаль паўтара дзсятка запрашэнняў з розных гарадоў Саюза — прывезці туды сваіх выхаванцаў і правесці заняткі. Людзі прапануюць нават плаціць грошы за такія ўрокі. Дык ці не бы-

Паміж культурай і адукацыяй...

3 пасяджэнняў музычнага педсавета

віта добрая музыка, трэба стварыць пэўнае асяроддзе. Скажам, у школе. Удзельнікі педсавета неаднойчы спасыла-ліся, як на станоўчы ўзор, на вопыт Гродна, дзе за кошт гадзін, высланеных у вучэбным плане, удалося павялічыць аб'ём заняткаў музыкай у агульнаадукацыйных школах (АШ). Аднак не паўсюль адміністрацыя АШ навярнула тварам да прадметаў эстэтычнага цыкла. Часцей за ўсё не так проста давесці да сьведомасці школьных кіраўнікоў значнасць заняткаў той жа музыкай.

Апроч таго, многія захадзілі і планы рулілі гэтаю справу разбіваюцца аб праблемы недахват кадры настаўнікаў музыкі. Таму інспектар Міністэрства народнай адукацыі Г. Наполава выказала меркаванне, каб пра падрыхтоўку такіх кадры клапаціліся ў кожнай воласці. Дарэчы, у гуманітарных ВНУ абласных цэнтраў Беларусі ўжо распачынаецца навучанне будучых настаўнікаў музыкі, абяцае наладзіць падрыхтоўку педагогаў для АШ і Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі.

Аднак і вырашэнне ў перспектыве кадравы праблемы не дае падставы для радасці, бо на катастрафічным узроўні апынулася ў нас забеспячэнне музычнымі інструментамі (прычым, праз гэта пакутуюць нават і студэнты кансерваторыі, і прафесійныя выканаўцы).

Праблемы падрыхтоўкі настаўніцкай кадры і забеспячэння інструментамі, так бы мовіць, надведамасныя, відавочныя для прадстаўнікоў і сістэмы народнай адукацыі, і органаў культуры. Нягледзячы на гэта, у рэспубліцы працягваецца колькасны рост музычных школ. Як паведаміў намеснік начальніка упраўлення навучальных устаноў Міністэрства культуры А. Сцепанцоў, на

Гэтага просіць бацькі, якія хочаць навучыць сваіх дзяцей музыцы. І толькі адсутнасць базы стрымлівае больш імклівы рост музшколаў, мець якія жадаюць людзі ці не ў кожным паселішчы.

У вузел праблем уплятаецца і такая: павялічыць падрыхтоўку належных кадры ў навучальных установах рэспублікі замянае недахват плошчаў. Скажам, кансерваторыя даўно ўжо мае патрэбу ў дадатковых памяшканнях. Ці ж рэальна адкрыць у сценах цяперашняга яе будынка яшчэ і музычна-педагагічнае аддзяленне!

На фоне размоў пра самае неадкладнае не губляецца вельмі сур'ёзная задача: як пазбегнуць парадаксальнай сувязі паміж ростам колькасці навучэнцаў ДМШ і падзеннем узроўню якасці іх падрыхтоўкі? Разважаючы над гэтым пытаннем, А. Сцепанцоў вызначыў як перспектыўны шлях — развіццё ў рэспубліцы вучылішчаў мастацтваў, якія змогуць згуртаваць найбольш здольных дзяцей у розных рэгіёнах. Першай такой устаноўвай мае зрабіцца вучылішча мастацтваў у Пінску.

ВЯДОМА, музычная адукацыя і любоў да музыкі, патрэба ў ёй — не адно і тое ж. Нельга атаясамліваць музычную адукацыю з музычнай асвечанасцю, з эстэтычнай выхаванасцю. І хіба можна суцэльна тым, што колькасць ДМШ расце, а значыць расце і колькасць дзяцей, якія будуць ведаць ноты? «Культура — не раскоша...», — даводзіў у 29-ыя гады вядомы публіцыст і грамадскі дзеяч Ф. Раскольнікаў. На жаль, гэтую аксіёму трэба даказваць даводзіць і зараз. Трэба даводзіць, што і музычная асвета — не раскоша, а духоўны хлеб, без спажывання якога свет чалавечай асобы фарміруецца на досыць

брыгадай, якую запрасілі неяк у Гродна з цыклам лекцый-канцэртаў «Дзеці дзецям». (Таленавітыя школьнікі ўдзельнічаюць разам з музыказнаўцамі ў адукацыйных цыклах для непадрыхтаванай аўдыторыі). Аўдыторыя аказалася ў поўным сэнсе непадрыхтаванай: у залу прыйшлі дзеці, якія не былі на папярэдніх канцэртах, ідзя паслядоўных гутарак, такім чынам, спляжылася. Дзеці нават паспрабавалі «збегчы», настаўнікі зноў сагналі іх у залу... А наступным разам паралі ўвогуле не прыязджаў у Гродна, бо няма памяшкання для выступленняў, дырэктар жа музшкола адмовіўся даць залу для гэтай справы: маўляў, вучні ягонай школы іграюць лепш за дзяцей з музычнай школы пры кансерваторыі, дык і няма чаго ім тут рабіць...

Што датычыць музычнага асветліцтва, дык, напэўна, усім зразумела: гэта не «грамадская нагрузка», а праца, і нялёгка. Кожны канцэрт, з якім выступаюць у школе лектар-музыказнавец і выканаўца, каштуе 100—125 рублёў. У школах, як гаварыў А. Парэцкі, грошай на гэта звычайна не знаходзіцца, і барані божа штосьці раіць, падказваць дырэктару, завучу. Так званыя дырэктарскія грошы? Нельга чапаць! (Хоць паслугі кааператываў дазволена фінансаваць і з гэтай крыніцы). Распаўсюджаць білеты праз касіра? Забаронена вымагаць з дзяцей па 50 капеек «на філармонію!» Але няўжо гэта дарага для сямейнага бюджэту?

Тыя, хто адпачываў на поўдні, мабыць, назіралі, які там спраўны гандаль кааператывным марожаным, гаварыў А. Парэцкі. Порцы каштуе 70 капеек, але ўсе дзеці бегаюць з ім. А эстраднаыя пласцінкі па цане тры пяцьдзсят? Многія і многія бацькі не скупяцца на такія пакупкі для свайго дзі-

«Мару пра тэатр класікі»

Гутарка з галоўным рэжысёрам Гродзенскага абласнога тэатра лялек Мікалаем АНДРЭЕВЫМ

— Мікалай, мінула не так ужо і шмат часу, як вы распачалі працу ў Гродне — два гады, я не памыляюся?

— Пайшоў трэці.

— У такім разе ці не зарана плён сваёй творчай дзейнасці вы аддаёце на суд сталічных гледачоў? Калі адкінуць убок касавы інтарэс (на відоўшчы для дзяцей Мінск не багаты), ці варта казаць, што ў сталіцы вас прычыкаў сапраўдны творчы іспыт, справядліва ці нешта падобнае да іх?

— Думаю, ехаць на гастролі варта было хоць бы таму, што выезд у сталіцу для трупы — радасная, станючая падзея. Спектаклі, якія мы прывезлі, патрабуюць ад гледачоў эмоцый, пачуццяў, роздуму. Прынамсі, мы ста-

раліся іх выклікаць. Аднак у цяперашніх гастрольных умовах мае лялечнікі зрабіліся падобнымі да самадзейнікаў ці самаакупнікаў, якіх можна пабачыць нават у пераходзе каля цэнтральных магазінаў Мінска (і на адрас якіх я не скажу ніводнага благага слова). Ды заўважце: мы — тэатр дзяржаўны, а сваім, так бы мовіць, станам у пэўным сэнсе дыскрэдытуем дзяржаву; нам не стае дыктоўнага сцэнічнага абсталявання і добрай апаратуры, гукавой і светлавой. Вельмі адносна прыстасаваныя для творчых справаздач і сцэнічных пляюўкі, дзе мусім працаваць. Дзеці, магчыма, і не звернуць на гэта ўвагу, але іх бацькі...

— Дарэчы, пра бацькоў, ці пра спектаклі «для дарослых». Спрод назваў вашай гастрольнай афішы — «Самазабойца» М. Эрдымана. Гэта — ваш адказ на «спраўляе пытанне лялечнага тэатра» (фармулёўка А. Іяльскага) — лялькі, маўляў, не дзіцячыя забаўкі?

— На самым пачатку сваёй рэжысёрскай дзейнасці я мерыўся паставіць «Боскую камедыю». Не ведаю, як удалася мая спроба, бо спектакль амаль не ішоў — не было стабільнасці ў трупі, дый актёры на той час для падобных спектакляў былі слабаватыя. Для таго, каб паставіць цэльны спектакль, трупы павінны быць пэўна не адно ў творчых памкненнях, але і сацыяльна. За два гады ўмацаваўся сацыяльны стан шмат каго з патрэбных тэатру актёраў, таму сёння перад ім можна ставіць і задачы прафесійнага росту. Пачыналі мы з дзіцячых спектакляў, казак. Паступова, спакваля ў самой трупы з'явілася патрэба займаць дарослага гледача, бо ў кожным дзіцячым спектаклі ставіліся пэўнай складанасці задачы, вырашэнні якіх — вынікі, высновы — «прасліся» ў «дарослы» спектакль. Я разумею, што працэс выхавання трупы доўгі, магчыма, у нечым я прыспешваю яго, ды, на

жаль, другім шляхам ні мне, ні трупі ісці не выпадае. А мо прыспешванне сёння — натуральная з'ява?

— Што ж, у такім выпадку — другое «праклятае пытанне» беларускага лялечнага тэатра: якой мове аддаць вы перавагу? Ці мірна суседзіцца на вазых падмоштых рускай і беларускай?

— Пакуль у рэпертуары тэатра тры спектаклі па-беларуску (чацвёрты вось васьмь будзе здавацца мастацкаму савету). Але існуе так званая аб'ектыўная рэальнасць. Мінск — сталіца, дзе жы- ве шмат беларускай інтэлігенцыі; мяркую, менавіта іхнія дзеці — самыя ўдзячныя гледачы беларускіх спектакляў. Болей за тое — я бачу, што ў лялечнікаў сталіцы складаецца пэўны звычай — запрашаць на прагляды дзетак з беларускіх класаў. У Гродне пакуль не складалася ні звычай, ні традыцы хадзіць на беларускія спектаклі. У большыні сваёй тэатр наведвае рускамоўны глядач. Дастаткова выхаваны, інтэлігентны, адукаваны, з прыбранымі дзеткамі, бывае — і з кветкамі, але... Я маю сур'ёзны намер завесці добрую традыцыю ў сябе — па нядзелях даваць беларускія спектаклі. Напачатку ажыцця-

ло б мэтазгодна наладзіць гэтку лабараторыю педагога-наватара тут жа, у Мінску, на базе нашага Музычнага таварыства: хай бы ехалі госці з іншых рэспублік па вопыт!

ДЛЯ НАМЕСНІКА СТАРШЫНІ Магілёўскага абласнога аддзялення МТ У. Браілоўскага ўсе праблемы, пра якія ішла гаворка, спляліся ў агульны вузел: два міністэрствы не могуць знайсці агульную мову, акалічнасці ж вымушаюць шукаць яе. На ягоны погляд, выйсце такое: павінна быць адно міністэрства, як гэта і ёсць амаль па ўсім свеце (і як гэта было некалі ў нас—Наркамасветы). Навошта аддзяляць адно ад другога культуру і адукацыю! Калі б і тое, і другое было засяроджана «ў адных руках», мы атрымалі б выгоду і ў грашах, і ў каардынацыі спраў.

Выказаў У. Браілоўскі і меркаванне наконт крыніцы матэрыяльных сродкаў. У развітых краінах заахвочваецца мецэнатства багатых прадпрыемстваў: калі яны фінансуюць культуру, мастацтва (утрымліваюць, напрыклад, сімфанічны аркестр), дык іхнія звышпрыбыткі не абкладаюцца падаткам. Можна, і ў нас трэба ўвесці такую практыку—вызваліць ад выплаты пэўных падаткаў тых прадпрыемстваў, якія будуць рабіць адлічэнні са сваіх звышпрыбыткаў, скажам, на рахунак Музычнага таварыства?

Працягваючы сваё выступленне, У. Браілоўскі разважаў: «Мы замілаваны глядзім, як дзеткі да пэўнага ўзросту пяюць - танцуюць, наведваюць гурткі, а потым здзіўляемся, чаму з гэтага пэўнага ўзросту працяг такіх дзетак рэзка зніжаецца і чаму яны без ваганняў аддадуць 10 рублёў на «Ласковый май» і не пойдучы на бясплатны канцэрт старадаўняй музыкі. Нельга ставіць перад сабой ілюзорную задачу: прывучыць усіх слухаць класічную музыку. Мастацтва элітарнае па сваёй прыродзе, і чым вышэй яго ўзор, тым менш чымацца тых, хто цягнецца да яго. Але самай страшнай памылкай было б арыентавацца на нейкі сярэдні масавы ўзровень ва ўспрыманні мастацтва, культуры і сякажыць усё, што вышэй за яго, «зразаць вяршалінкі». Трэба паставіць справу такім чынам, каб масавае, камерцыйнае адгалінаванне ў канцэртнай дзейнасці аддавала свае прыбыткі на музычнае выхаванне».

І ЯШЧЭ некалькі галасоў з той двухдзённай дыскусіі-нарады.

У выступленні старшыні Беларускага дзіцячага фонду пісьменніка У. Ліпскага прагучалі прапановы стварыць дзіцячы музычны тэатр і спецыяльныя музычныя школы для дзяцей-сірот, ладзіць з дапамогай Музычнага таварыства дабрачынныя канцэрты ў дзі-

цячы фонд. Загадчык цыклавой камісіі Мінскага музычнага вучылішча Л. Школьнікаў паставіў, між іншым, пытанне: чаму б не навучаць дзяцей у АШ побытаваму і народнаму танцу—гэта ж таксама рыса выхаванасці чалавека. Кампазітар В. Войцік падкрэсліў значэнне тлумачальнага слова ў філарманічных канцэртах. А яго малодшая калега Л. Сімаковіч выказала пажаданне, каб у практыку музыказнаўцаў БДФ укараняліся беларускамоўныя лекцыі.

Госць з Любліна віцэ-прэзідэнт Музычнага таварыства імя Г. Вяняўскага дырэктар конкурсу скрыпачоў імя Г. Вяняўскага Я. Асоўскі павітаў сваіх аднадумцаў у Мінску. І падкрэсліў, што тут, як яму падалося, людзі заклапочаны такімі самымі праблемамі, пра якія гавораць іх польскія калегі. Праўда, гісторыю і вопыт люблінскага таварыства нельга параўноўваць з нашымі, бо МТ імя Г. Вяняўскага існуе ўжо 90 гадоў і напярэкі яго дзейнасці стала акрэсліліся. Але галоўнае, што нас яднае,—клопат пра будучыню, пра дзяцей.

Сярод шматлікіх удзельнікаў педсавета быў і галоўны рэдактар часопіса «Музыка в школе» Г. Пахыдаеў. Ён падзяліўся перад мікрафонам сваімі вобразнымі назіраннямі за скульптурай, што ля фасада Мінскага музычнага вучылішча. Здалёк бачым зграбную фігурку юнака, які грацьбезна трымае ў руках лёгкую ліру—нібы гуляе з ёю. А зблізу ўражанне зусім супрацьлеглае: бачым важную чыгунную ліру, якая прыціснула кволюну, надломленую гэтым цяжарам, постаць юнака... Вельмі сімвалічным падаецца такі вобраз, калі думаеш пра трагічны лёс музыканта ў сённяшнім нашым грамадстве, дзе талант не запатрабаваны. Масавы слухач у нас не выхаваны, музыка ператварылася ў нешта непатрэбнае, у атавізм. Неадкладная задача ўсіх духоўных сіл—дамагчыся таго, каб музыка была запатрабавана грамадствам. І для гэтага, на думку Г. Пахыдаева, многае можа зрабіць Музычнае таварыства—арганізацыя міжведамасная, здатная злучыць і ўзгадніць прагрэсіўныя намаганні абодвух міністэрстваў, зацікаўленых ва ўздыме агульнай культуры падрастанчых пакаленняў, у іх эстэтычным выхаванні.

ПЕДСАВЕТ—рабочая нарада, своеасаблівая форма абмену думкамі. Аднак будзе шкада, калі слушныя меркаванні і канкрэтныя прапановы яго ўдзельнікаў растуць у паветры, змарнеюць на стэнах стэнаграм і не ўвойдуць поўнай мерай у рэалізацыю, якая складалася чамусьці пасля закрыцця музычнага педсавета...

С. БЕРАСЦЕНЬ.

«Я ЖЫВУ ў «Зялёным Лузе...»

Дзяржаўная прэмія СССР — мінскім архітэктарам

Не, што ні кажыце, а патрыятызм, нават мясцовы, складанейшае пачуццё. У намандзіроўцы, зайшоўшы да тутэйшага начальства, падкрэслена кажу: «Я з Мінска». У Мінску, дзе даўшыся ад выпадковага знаёмца, у якім раёне ён жыве, з прыхаваным гонарам, як бы між іншым, заўважаю: «А я ў «Зялёным Лузе». І адразу закіпаю, калі чую ў адказ: «Гэта ж далёка ад цэнтру...» У ЗША, — парырую я, — у цэнтры гарадоў жывуць толькі беднякі, негры тый самыя, а хто больш заможны, селіцца ў сваіх асабняках на ўкраінах, дзе шмат зеліны, дзе чыстае паветра». Хай думае, што я чалавек заможны са сваімі дваццаці васьмі квадратнымі метрамі, на якіх прапісаны сам і чацвёра маіх дамачадцаў. Ды затое выйдзеш з «асабняка» на пляцот кватэр, — і сэрца радуецца: ззаду — лес, спераду — парк, існады, возера, дзікія качкі плаваюць. Адным словам, жыві — не памірай. Прыгажосць. Не верыце? У мяне ёсць дакумент, які красамоўна пацвярджае мае словы. Я маю на ўвазе пастанову ЦК КПСС і Саўміна СССР аб прысуджэнні Дзяржаўнай прэміі СССР за 1989 год у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры. У адным з пунктаў пастанова адваджае пра тое, што мінскім архітэктарам М. Жлобы, Б. Юрціну, В. Шыльніноўскай, Л. Жлобы, Д. Герашчанку, Л. Беляковай, інжынеру А. Самончыку прысуджана Дзяржаўная прэмія за архітэктурна-ландшафтны комплекс усходніх раёнаў горада Мінска.

Я, здаецца, не скажаў, што «Зялёны Луг-5», дзе я жыву, як і «Зялёны Луг — 1, 2, 3, 4, 6, 7», як і «Усход-1» і «Усход-2», знаходзяцца менавіта ў гэтых, усходніх раёнах сталіцы.

Я тут старажыл, зялёналуцац з 22-гадовым стажам. 15 з іх жыву ў «Зялёным Лузе-2». Тут, дзе жыву зараз, 12—15 гадоў

назад былі пакрытыя кустоўем пагоркі, за якімі адразу ўзнікаў лес. У сонечныя марозныя дні тут збіраліся лыжнікі, здаецца, з усяго горада.

Лес стаіць і зараз, а па ўзгорках збягаюць у нізіну шматпавярховыя дамы. Я б не сказаў, што яны нечым адрозніваюцца ад дамоў, пабудаваных у «Серабранцы», «Чыжоўцы», «Паўднёвым Захадзе», іншых мікрараёнах Мінска. Але, зноў жа, паглядзіце, якая вакол нашых дамоў аздоба — лужкі, паліны, купкі дрэў. Малады парк перад маімі вонкамі скрозь засеяны канюшынай, і калі іна чыце, водар стаіць такі густы, што, здаецца, можна рэзаць яго нажом. Хораша!

Ды галоўная славатасць раёна — вада. Воднае паўнальцо даўжынёй больш чым дваццаць кіламетраў.

Разумею, што такі матэрыял нельга пісаць на адных эмоцыях, як нельга пячы булку з адных разнікаў. Таму я дам слова кіраўніку аўтарскага калектыву, які атрымаў прэмію, Мікалаю Фёдаравічу Жлобы.

— 3 уводам Вілейска-Мінскай воднай сістэмы, — пачаў ён свой апавяд, — была вырашана праблема дадатковага абваднення ракі Свіслач, уздоўж якой фарміруецца сёння кампазіцыйная вось мінскага водна-зялёнага дыяметра. Яны дапаможа насоснай станцыі, пабудаванай на вадасховішчы «Дразды», вырашана праблема абваднення прытокаў Свіслачы — ручаёў Сляпянка і Лошыца, уздоўж якіх фарміруецца водна-паркавае кальцо даўжынёй 50 кіламетраў. Што тычыцца Сляпянскай воднай сістэмы, якая ахоплівае Мінск паўкальцом з паўночна-ўсходняга боку, дык яна з'яўляецца крыніцай

забеспячэння тэхнічнай вадою групы прамысловых прадпрыемстваў і гаспадарчага водазабеспячэння горада Мінска. Разам з тым, яна выконвае важную ролю ў фарміраванні структуры горада і гарадскога ландшафту, паліпшае экалагічны стан тэрыторыі, якія да яе прылягаюць. Тут створаны тры водна-паркавыя комплексы плошчай 450 гектараў з каскадамі, фантанамі, басейнамі, акваторыям, дзе могуць адначасова адпачыць 45 тысяч чалавек.

Адным словам, мы маем адпачынак на прыродзе, як кажучы, ля парога дома.

Каб упэўніцца ў справядлівасці слоў М. Жлобы, варта зірнуць на гэты здымак. Зроблены летам, ён перадае усю прыгажосць рукотворнага пейзажа.

Але зараз я мушу ў гэтую бочку мёду ўліць і лыжку дзёццю. Некалькі гадоў назад вальным рашэннем, не папытаўшы думкі архітэктараў-ландшафтнікаў, у самым прыгожым месцы «Зялёнага Луга-5» былі, гаворачы спецыяльнай мовай, «пасаджаны» дзве вялізныя пабудовы — спартыўны комплекс таварыства «Працоўны рэзервы» і гасцініца. «Пасаджаны» на самым ўскрайку лесу, якому ад такога суседства здароўя, вядома, не прыбавіцца. «ЛІМ» у свой час пратэставаў супраць гэтага будаўніцтва, спасылалася на аўтарытэтную думку лепшых архітэктараў-ландшафтнікаў. У адзін голас яны засведчылі, што парушэнне гідралагічнага рэжыму мясцовасці ў выніку будаўніцтва прывядзе да высыхання ўнікальнага ляснага масіва. На жаль, бітва сваю мы прайгралі — Мінскі гарвыканком, паслужыўшы падтрыманні ГалоўАПУ, блаславіў будаўніцтва эстэтычна пачварных гмахай, якія абсалютна не ўпісаліся ў тутэйшы ландшафт. Чорная ступа была зроблена — лес асуджаны на гібель.

Я не спытаў Мікалая Фёдаравіча, ці заўважылі гэтыя будынікі прадстаўнікі Камітэта па Ленінскіх і Дзяржаўных прэміях СССР у галіне літаратуры, мастацтва і архітэктуры, калі яны з верталёта знаёмліліся з ландшафтна-архітэктурнай сістэмай, пра якую мы вядзем гаворку. Думаю, калі і заўважылі, дык далікатна прамаўчалі. Бо ў цэлым, па словах М. Жлобы, сістэма гасцям вельмі спадабалася. Так яно, трэба думаць, і было. Інакш чым вытлумачыць прысуджэнне Дзяржаўнай прэміі, на якую прэтэндавалі яшчэ і аўтары Тэатра на Таганцы і Павялецкага вазкала ў Маскве, Геліякомплексу на поўдні Украіны, піянерскага лагера «Арляны» на Далёкім Усходзе, менавіта мінскім архітэктарам?

Трэба сказаць, што зусім нечаканай узнагарода гэта для мінчан не была. Мікалаю Фёдаравічам паказаў мне медаль «За поспехі ў доўгладстве», якой калектыву быў узнагароджаны Саюзам архітэктараў СССР ішчэ ў 1984 годзе таксама... за распрацоўку архітэктурна-ландшафтнага комплексу усходніх раёнаў горада Мінска. Так што прэамбула пастановы, дзе гаворыцца аб прысуджэнні Дзяржаўнай прэміі за 1989 год, — гэта ўсяго апафеоз, да якога калектыву ішоў доўгіх і цяжкіх 15 гадоў.

М. ЗАМСКІ.

віць яе, зрабіць трывалаю замінала пустакая каса. Што было рабіць? Упарціцца? Правалі некалькі аптыянаў пасля спектакляў — гледачы пісалі рознае, але пра беларускую мову ніводзім не выказаўся абразліва ці раздражнёна. Мне здаецца, што тэатр паступова... не, пакуль не прывучыў, але выклікаў зацікаўленасць пэўнай часткі рускамоўнага насельніцтва Гродна да беларускіх спектакляў. А калі згадаць, што гэтыя гледачы па нацыянальнасці беларусы, дык, мяркую, рана ці позна беларускія спектаклі будуць карыстацца такой самай папулярнасцю, як і на рускай мове. Дарэчы, на маю думку — лялькі ледзь не ідэальны сродак зацікавіць мовай (не адно беларускай). Відовішча яркае, маляўнічае, умоўнае, надкрэслена тэатральнае — няхай і мова зробіцца нечым накітал элемента тэатральнай умоўнасці, гульні. «Рассакрэціць», «перакладзе» тэкст дзеяннямі сама лялька, — напэўна, так можна адпрацаваць мадэль ляльчага тэатра нашай няпростай беларускай рэчаіснасці.

— Ці займаецца тэатр выхаваннем самых маленькіх гледачоў? Ці гадуе глядацкае пакаленне?

— Малеча любіць пляскаць у ладкі і паўтараць услед за акцэрамі любыя рэплікі. Школьнікі — тых ўжо слухаюць уважліва. Спадзяюся, праз тры-чатыры гады да нас патрапяць дзеткі, якім не спатрэбіцца перакладчык — беларускія класы адкрываюцца і ў Гродне. Ёсць і польскія — адсюль наш намер сёе-тое ставіць і па-польску.

— Мікалаю, а з беларускімі нефармальнымі суполкамі вы маеце зносіны?

— Я ведаю, што мае артысты ходзяць да іх на пасяджэнні і бяруць удзел у імпрэзах. Калі-нікалі сустракаюся з імі і я, але, і гэта засмучае часцяком, не ў тэатры. Дый не ўяўляю, якім чынам яны маглі б паспрыяць нашай папулярнасці...

— Мне вядома, што вы — прадстаўнік, так бы мовіць, ленынградскае школы на Беларусі, выпускнік рэжысуры ЛГТМІНа. Як стаюцца «піцёрскія традыцыі» і беларускія абставіны ў вашай рабоце?

— Паводле першай адукацыі я—акцёр тэатра лялек. Набыў яе ў БДТМІ. Беларус, мінчук. Ведаю мову, размаў-

ляю, хоць пакуль і не бліскача. У Гродна запрасіў хлопцаў, якія ніколі ніякага дачынення да Беларусі не мелі: яны ў беларускіх спектаклях працуюць вельмі прыстойна. Мова для іх — той узровень прафесійнасці, якога трэба абавязкова дасягнуць, тая творчая задача, якую штораз трэба вырашаць. Пакуль тэатр можа спакойна працаваць на дзвюх мовах. Пакуль. Бо я лічу, што для ляльчачай трупы гэта не зусім нармальна. Але я не думаю, што ў ажыццяўленні дзяржаўнасці мовы тэатр павінен ісці ў авангардзе. Першым няхай будзе школа, дзіцячы садок, бацькі, асяроддзе. А мы... а мы будзем уплываць на асяроддзе, ствараць яго натуральным для нас чынам.

— Што ў вашых бліжэйшых планах?

— «Тутэйшыя» Янкі Купалы, «Дзякуй, вялікі дзякуй» А. Вярцінскага (на прэм'еру спектакля запрашаем чытачоў «ЛіМа» ў снежні), «Папялушка» Я. Шварца, «Рэвізор», М. Гогаля, «Кароль Мацюш першы» Я. Корчака (менавіта яго хацелася б ажыццявіць па-польску).

— Вы ў тэатры трэці год. Скажыце, ці скаралася за гэты час пэўная нанцэпцыя яго развіцця, ці вызначыліся задачы і звышзадачы, ці з'явіліся папелінікі, прыхільнікі, — карацей, ці набліжаецца тэатр да вашага ідэалу тэатра?

— Мы, гродзенцы, адзіныя сярод ляльчыкаў Беларусі ўладальнікі асабістага будынка. Адзіныя, бо нават сталічны ляльчы тэатр дзеліць свой будынак з прадстаўнікамі дзесятай музы. Мы пачалі ствараць музей будынка нашага тэатра, каб гледачы, паміж іншым, ведалі, што тут некалі спявалі артысты з Ла Скала, даваў канцэрты Шаліянін, і, наогул, настолькі, колькі Гародня была якраз па дарозе ў Еўропу, знамітасці наш горад і наш тэатр не абміналі. А паходжанне, як вядома, абавязвае—не падумаць, што жартую, — сам унікальны старасвецкі будынак тэатра вымагае нечага высакароднага па змесце і дасканалы па форме... Класічных твораў, адным словам. Я маю пра тэатр класікі — дзіцячай і «дарослай». Мяркую, наш тэатр на шляху да гэтага ідэалу.

Інтэрв'ю ўзяла Жанна ЛАШКЕВІЧ.

ЯК ВЫКЛАДАЦЬ РОДНУЮ ЛІТАРАТУРУ

Усе ведаюць нараканні славаў нашай краіны на заняўдбанне літаратуры ў сярэдняй школе. Сапраўды, час, адведзены на яе вывучэнне, у апошнія дзесяцігоддзі катастрафічна памяншаецца. Але ці правільна ў эпоху электронікі патрабаваць яго пашырэння за кошт матэматыкі, інфарматыкі, фізікі?.. Баюся, што не. Сёння ўрокі рускай і беларускай літаратуры ў тыдзень займаюць у цэлым шмат — ад трох да пяці вучэбных гадзін. Здавалася б, наракаць няма чаго. Але давайце падрабязней разгледзім, на чым трымаецца сучасная літаратурная адукацыя ў нашай рэспубліцы.

Лёс склаўся так, што я трапіў у аспірантуру НДІ выкладання рускай мовы ў нацыянальнай школе АПН СССР. Асабіста я, у мінулым вясковы настаўнік рускай мовы і літаратуры, даведаўся тут, што літаратурная адукацыя ў школах іншых рэспублік краіны складаецца, па-першае, з курса роднай літаратуры, па-другое, з курса рускай літаратуры, па-трэцяе, з матэрыялу больш ці менш аб'ёмнага, па замежнай літаратуры, уключанага ў праграму па роднай. Літаратурная адукацыя на Беларусі толькі вонкава падобна да гэтага. Што сёння ўяўляе сабой курс беларускай літаратуры ў школах рэспублікі (незалежна ад мовы навучання)? Па гадзінах, адведзеных на яе вывучэнне, родная літаратура кульгае далёка ў хвасце агульнаадукацыйных дысцыплін. У школах з беларускай мовай навучання роднай літаратуры адводзіцца ад 51 да 69 вучэбных гадзін у год (1—2 разы на тыдзень). У школах з рускай мовай навучання і таго горш — ад 34 да 68 гадзін у год (значыць, пераважна па адным уроку на тыдзень, акрамя дзевятага і дзесятага (дзесятага і адзіна-

цатага) класаў, дзе на тыдзень ёсць дзве гадзіны. Сумна, але беларуская літаратура падзяліла лёс «пасынкаў» сучаснай школы — малявання, спеваў, фізкультуры. Веданне яе, па сутнасці, не праграмавана і залежыць галоўным чынам ад энтузіязму настаўніка.

Аб змесце курса беларускай літаратуры як агульнаадукацыйнай дысцыпліны не хочацца і пісаць. Колькі часу прайшло, а «вульгарная сацыялагізацыя» моцна трымае школьны курс у сваіх кішчорах. Дзесяцігоддзямі моладзь чытае адны і тыя, не заўсёды самыя лепшыя вершы Цёткі, Купалы, Коласа, Танка, Панчанкі, Броўкі, Глебкі, не самую цікавую прозу Чорнага, Брыля, Шамякіна... Цяжка ўваходзіць у школьны клас проза В. Быкава («абавязковага» аўтара для ўсіх школ краіны), нялёгка прабіваюцца з пазакласнага чытання У. Караткевіч і Янка Маўр, у аглядзе застаецца Макаёнак...

Я не хачу гаварыць пра выцясненне беларускай літаратуры рускай, мне здаецца, не толькі і не столькі ў гэтым справа. У прынцыпе, веданне рускай літаратуры яшчэ нікому не шкодзіла. Хоць і праўда, што колькасць вучэбных гадзін, адведзеных на вывучэнне рускай літаратуры ў Беларусі ў школах з любой мовай навучання, значна перавышае колькасць часу, прызначанага для авалодання багачымі роднай. Трэба прызнаць, што складзены курс рускай літаратуры больш цікава і разнастайна. І справа не толькі ў тым месцы, якое займае руская літаратура на Алімпіе сусветнага літаратурнага працэсу.

Не ведаю, якімі думкамі кіравалася «начальства» — эканоміяй дзяржаўных грошай, ці прагай да хуткага зліцця нацыі, — калі было вырашана

кальківаць у школах Беларусі курс рускай літаратуры ў тым выглядзе, у якім ён існуе ў рускіх школах РСФСР. Пры гэтым забываліся на тое, што ў Расіі руская літаратура выкладаецца, натуральна, як родная; і згаданы курс, зразумела, адзіны курс літаратуры. На ім грунтуюцца ўся школьная літаратурная адукацыя — тут і тэмы па замежнай, і матэрыял па літаратуры народаў СССР, і тэарэтычна-літаратурная інфармацыя, і гісторыка-літаратурныя факты. У школах жа Беларусі атрымліваецца парадокс — дзве літаратуры выкладаюцца як родныя. Больш таго — урокі беларускай літаратуры замыкаюцца самі на сабе. Ці не адсюль выпрацоўваецца такая выснова: па-беларуску можна гаварыць на тэмы толькі непасрэдна звязаныя з урокамі існуючага курса.

Мне могуць запярэчыць: беларуская літаратура не заўсёды можа даць неабходны матэрыял для такіх разваг. Як можна, напрыклад, гаварыць аб ідэалах рамантызму, як літаратурна-мастацкім напрамку, калі яго літаратура Беларусі, фактычна, не мела? Але ён існаваў у іншых літаратурах. І пазнаёміцца з ім вучань можа па-беларуску. Згадзіцеся, што мэтазгоднай для беларускіх школ было б рамантызм вывучаць па творчасці Адама Міцкевіча, а не Жукоўскага ці Байрана. А чаму беларускія вучні з твораў Руставелі, Айтматава, Думбадзе, Шаўчэнка павінны знаёміцца толькі на ўроках рускай літаратуры і абавязкова па-руску? Не здава, што ў выніку ў выпускніка школы складаецца ўяўленне пра беларускую літаратуру, як пра нешта малазвязанае з сусветнай культурай, а значыць, няважнае, другаснае і нецікавае.

Сёння шырока апрабавуецца ідэя дыферэнцыраванага навучання. Цікава, якім бачыцца ў школах Беларусі гуманітарны ўхіл? Без пэўнай нацыянальнай базы школы і класы з гуманітарным ухілам існаваць не могуць, як, напрыклад, з ухілам тэхнічным ці фізіка-матэматычным.

І таму неабходна ставіць пытанне аб стварэнні сваёй арыгінальнай сістэмы літаратурнай адукацыі ў школах Беларусі, як гэта зроблена ў большасці рэспублік краіны. І сістэма гэта павінна будавацца на нацыянальнай культурнай глебе. Руская літаратура павінна ўваходзіць у нацыянальную сістэму літаратурнай адукацыі. На ўроках рускай літаратуры трэба вывучаць рускую літаратуру і, натуральна, па-руску. А знаёмства вучняў з сусветнай літаратурай, увогуле з літаратурай як мастацкай сістэмай, асноўным тэарэтыка-літаратурным матэрыялам, літаратурай народаў СССР і г. д. павінна быць на беларускай мове. І ў школах з рускай, і ў школах з беларускай мовай навучання. Выключэннем могуць быць толькі школы, дзе большасць вучняў небеларусы, што сустракаецца вельмі рэдка.

Дарэчы, у Эстоніі руская літаратура вывучаецца на роднай мове. Не думаю, што эстонскія юнакі і дзяўчаты маюць у сувязі з гэтым горшую, чым на Беларусі, літаратурную падрыхтоўку.

Бясспрэчна, прымаючы такі варыянт літаратурнай адукацыі, варта падумаць аб падрыхтоўцы адпаведных кадраў. Відавочна, што настаўніку прыйдзецца ведаць не толькі «сваю» літаратуру. Беларусавед павінен будзе ведаць замежную літаратуру, рускую літаратуру і літаратуру іншых народаў СССР. З гэтай нагоды мяне не вельмі радуе адмаўленне ў ВНУ рэспублікі ад існаваўшай дзе-нідзе спецыяльнасці «беларуская і руская мова і літаратура». Вырашаны колькасны бок пытання. Наконт якасці яшчэ нічога невядома. Думаецца, някеспка было б аргументаваць русістаў на беларускую школу, як гэта робіцца ва ўсіх ВНУ саюзных рэспублік.

Ведаю, што не ўсё сказанае бясспрэчна, але відавочна адно — школе Беларусі неабходна свая сістэма літаратурнай адукацыі.

Яўген ЧАПКО.

г. Мясна.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР

ПОЛЮББАУМ Яўгенія Зэргардаўна. Паэтэса. Нарадзілася ў 1908 годзе ў Мінску. Закончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1930). Друкуецца з 1925 года. Адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Вершы» (1926). Выдала кнігу паэзіі «Сувоі жыцця» (1989).

КУЛЯШОВА Вольга Архадзеўна. Літаратуразнавец, перакладчык. Нарадзілася ў 1936 годзе ў Мінску. Скончыла Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя М. В. Ламаносава (1958).

Літаратурную працу пачала ў 1961 годзе. Аўтар сцэнарыя дакументальнага фільма «Край крынічны» (1972), дакументальнай кнігі «Лясному рэжу праўду раскажу...» (1989). Складальнік і аўтар прадамы «Анаталогіі беларускага апавядання» (Сафія, «Народна культура», 1968). У перакладзе В. Куляшовай на рускай мове выйшаў раман В. Вежынава «Весы» (1985, 1989).

БАГДАНАУ Юрыі Мікалаевіч. Паэт. Піша па-руску. Нарадзіўся ў 1944 годзе ў горадзе Горнім. Закончыў Мінскае музычнае вучылішча імя М. Глінкі (1964) і Літаратурны інстытут імя А. М. Горкага (1974). Сакратар парткома кінастудыі «Беларусь-фільм».

Член КПСС. Літаратурную працу пачаў у 1964 годзе. Выдаў кнігі паэзіі «Прызнак счасця» (1974), «Рэна времени» (1977), «Взлётное поле» (1981), «Берег Вселенной» (1988).

БАРЗЫША Міхась Уладзіміравіч. Празаіст. Нарадзіўся ў 1950 годзе ў вёсцы Новы Лад Верхнядзвінскага раёна. Скончыў Наваполацкі нафтавы тэхнікум (1969) і Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт імя У. І. Леніна (1981). Намеснік рэдактара палкаўнай аб'яднанай газеты «Сцяг камунізму».

Член КПСС. Друкуецца з 1973 года. Адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Сустрачы» (1985). Выдаў кнігу прозы «Крыніца, чыстая вадзіца» (1988).

М. ЗАЛЕСКІ,
І. МІСУНА.

ДАВЕСЦІ ДА ЛАДУ

Пасля ўстаноўчага з'езда Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны і ўстаноўчых сходаў у раёнах г. Мінска пачалі стварацца курсы для тых, хто хоча ўдасканаліць свае веды па беларускай мове. І для тых, хто не вывучаў яе ў школе ці прыхаў з-за межаў рэспублікі. Нашай грамадскасці і мовазнаўцам неабходна як мага хутчэй многае выправіць дзеля таго, каб не вучыць людзей «падабенству беларускай мовы», а сапраўднай, чыстай, не засмечанай мове.

Што мы маем на сённяшні дзень? Шматлікія запазычаныя з рускай мовы, якія тыражуюцца нашым рэспубліканскім друкам без аніякай на тое патрэбы. Ды інакш і быць не можа, бо матэрыялы беларускамоўных газет у асноўным не арыгінальныя, а перакладныя. А перакладчыкі, нарыстаючыся «Русско-белорусским словарём» (рэд. К. К. Атраховіч), выкарыстае слова «іменна», а не «менавіта»,

«рад», а не «шэраг», «кофе», а не «кава». Карацей кажучы, будзе ўжываць тое слова, якое ЯМУ бліжэй.

На жаль, мы забыліся патрабаваць Янку Коласа пра тое, што «перад уважэннем ножнага новага слова трэба добра абшарыць нішні свае памяці, перагледзець слоўнікавыя і фальклорныя крыніцы, прыслухацца да жывой гаворкі — а можа, і знойдзецца яшчэ тое, што неабходна, што ўжо ўжывалася і чамусьці забыта ці ўжываецца і невядома нам».

Хоцяцца на прыкладзе трох слоў, што шырока выкарыстоўваюцца ў сучаснай беларускай мове, праілюстраваць свае думкі.

1. САВЕТ. Слова запазычанае з рускай мовы. Але ці былі падставы для гэтага запазычвання? Калі былі, то толькі палітычныя, бо гэты аддзяслоўны назоўнік утварыўся ад рускіх дзясловаў «советовать», «советоваться», а ў беларускай мове

існуюць іх адпаведнікі — радзіць, парадзіць, радзіцца. Адсюль і слова — рада. Наша гісторыя дае нам прыклады выкарыстання гэтага слова, і яно цалкам адпавядае «духу мовы».

2. РАБЯТЫ. Пра гэты назоўнік пісалася ўжо ў «ЛіМе», ды і вядомы мовазнаўцы абураліся яго выкарыстаннем. Няма ў нас назоўніка «ребёнок», ад якога б утварыўся зборны — «ребята».

3. УПРАУЛЕННЕ. Аддзяслоўны назоўнік ад рускага «управлять». Дзе мы толькі гэтае слова ні сустракаем, асабліва часта ў назвах выканаўчых органаў. Беларускі дзяслоў «іраваць» чамусьці выкінуты як непатрэбны. Калі кіруеш матэрыялам — то іраваанне, а калі гандлем — то «упраўленне». Дзе ж тут логіка?

Другі аспект, які хочацца закрываць, датычыцца напісання абрэвіятур. На жаль, «Беларуская граматыка» (ч. 1, 1985) сарамліва замоўчвае ў сваім §624 спрэчныя пытанні.

Сярод абрэвіятур, якія шырока распаўсюджаны ў сучаснай беларускай мове і ўтвараюцца з назваў пачатковых літар слоў, вылучаюцца тыя, што пачынаюцца з літары В. Гэта ВЛКСМ (Усесаюзнае Ленінскае Камуністычнае Саюз Моладзі), ВЦСПС

(Усесаюзнае Цэнтральнае Савет Прафесійных Саюзаў), ВКП(б) і г. д.

Сярод абрэвіятур, утвораных са спалучэння пачатковых частак слоў, «рэжучы вуха» тыя, дзе другім элементам — слова намітэт. Улічваючы прынцып ананіма, які распаўсюджваецца і на словы іншамоўнага паходжання, неабходна было пісаць гэтыя словы такім чынам: парткам, выканкам, гаркам, прафкам. Але пішучы гэтыя словы чамусьці з часткай -ком.

Есць яшчэ дзве абрэвіятуры, якія выклікаюць у лепшым выпадку здзіўленне. Першае слова — Белсаўпроф. Калі ўтворана ад словазлучэння Беларускі Савет Прафсаюзаў, то павінна было б пісацца Белсавпроф (а лепш Рада Прафсаюзаў Беларусі). Другая абрэвіятура — Дзяржснаб, утвораная ад словазлучэння Дзяржаўнае снабжэнне — рускае слова «снабжэне». Гэта адзін з найбольш яркіх прыкладаў паўмоўя ці трасянікі, якой карыстаецца не толькі вялікая частка насельніцтва рэспублікі, але і дзяржаўныя ўстановы.

Трэба ж некалі давесці і гэта да ладу.

П. ЖАУНЬЯРОВІЧ,
аператар Мінскага НВА «Інтэграл».

ШТО ПАКАЗАЛА АНКЕТА

У інстытуце эканамічных праблем АПК была створана пры падтрымцы дырэкцыі супольна Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны. Але жадаючых удзельнічаць у ёй знайшлося, нават пры актыўным поглядзе на падзею, малавата.

Работу ў супольнасці пачалі з растлумачэння неабходнасці і важнасці адроджэння беларускай мовы, надання ёй статусу дзяржаўнасці. Для гэтага выкарыстоўвалі друкаваныя матэрыялы, змешчаныя ў «Звяздзе», «Літаратуры і мастацтва», «Вячэрнім Мінску», вывешваючы

іх на дошцы абвестак інстытута.

Наб выявіць, як ставіцца да адроджэння роднай мовы маўкліва большасць супрацоўнікаў, вырашылі правесці невялікае анкетнае апытанне.

Падрыхтавалі кароткую анкету, распаўсюдзілі яе тыражом 232 экзэмпляры, атрымалі з адказаў — 116. (Як бачыце, маўкліва палавіна не хоча, не жадае гаварыць). Але ж нездарма кажуць: «Нічэ, і адгукнуцца вам, стунайцеся — і адчыніцца». Колькасць зацікаўленых паступова і нлўхільна ўзрастае. Пра гэта сведчаць і вынікі апытання.

З тых, што адказалі на прапанаваныя пытанні, 29 працэнтаў добра ведаюць (згодна з іх адказамі) беларускую мову; 55 працэнтаў чытаюць на ёй, 30 працэнтаў здольныя пісаць і размаўляць. Азначым, што пераважна большасць апытаных не карыстаецца мовай у штодзённым жыцці. Гэта відавочна, бо размаўляюць па-беларуску паміж сабой і з калегамі па працы адзіні. Не ведае мовы рэспублікі, у якой жывуць, 12 працэнтаў апытаных, больш таго, частка з іх нават не жадае слухаць пра яе вывучэнне.

Дарэчы, у інстытуце працуе амаль 80 працэнтаў беларусаў, прычым большасць з іх паходзіць з вёскі, і асноўныя даследаванні нашых навукоўцаў датычацца вёскі — дзе жыве і бытуе роднае слова. Што ж тычыцца вывучэння роднай мовы, то 37 працэнтаў апытаных не

жадаюць вучыцца. 18 працэнтаў спасылаліся на добрае валоданне мовай, астатнія — на розныя перашкоды: няма вольнага часу (43%), гэта цяжка (8%). Есць і такія адказы: мова не мае аўтарытэту, таму што яна не з'яўляецца дзяржаўнай; альбо: навошта рабіць грамадскай справай вывучэнне мовы, калі ўмовы жыцця не патрабуюць яе ведання.

Жадаючых удасканалівацца ў валоданні беларускай мовай 55%, Перавага аддаецца лекцыям па гісторыі і культуры. Вялікага імкнення да вучбы з боку навукоўцаў не назіраецца: 33% згодны з тым, каб наведваць курсы (18 чалавек) ці нядзельную школу (8 чалавек). Але найбольш цікавай здалася людзям прапанова пераходзіць на родную мову ў час абедзеннага перапынку.

М. ЗАЛЕСКІ,
І. МІСУНА.

«ПАГОНЯ» —
ЗНАК СПАДЧЫНЫ

Аркул М. Ткачова «Нацыянальныя символы: народ і гісторыя» («Советская Беларусь» за 11 і 12 кастрычніка) уяўляе сабой сапраўднае навуковае даследаванне. Прыгадана шмат цікавых фактаў, якія пераканаўча сцвярджаюць неабходнасць шанавання сваёй нацыянальнай спадчыны. Да супрацьлеглага, як мне падаецца, заклікае ў сваім водгуку «Норні жывыя і мёртвыя» ў той жа газеце за 13 кастрычніка А. Міхальчанка.

Так, А. Міхальчанка адзначае, што «пад хоругвымі «Пагоней» насілае заганяліся ў Вялікае княства Літоўскае і ўсе сусветныя тэрыторыі татарамі Кіеўскай Русі...» Аўтару водгукі варта было ведаць, што беларускія землі былі палітычным і эканамічным ядром Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага, і што ў гэтай дзяржаве беларуская мова і культура былі дамінаючымі, і што ўласна літоўскія землі (Жмудзь) складалі вельмі нязначны працэнт ад агульнай тэрыторыі дзяржавы і часта былі прадметам палітычнага гандлю паміж вялікімі князямі літоўскімі і нямецкім ордэнам. Тым болей, што летапісных сведчанняў «літоўскага захопу» беларускіх зямель няма, але ёсць навукова абгрунтаваная думка, што менавіта Навагародскі заваяваў Літву, а не наадварот. А. Міхальчанка тансама піша, што «претендаваць на роль адзінаго нацыянальнага символу павінны не запятнаныя праці і зямлі, не звязаныя з прадставленямі беларусав с прэстудыямі, геноцыдам». Але ці ёсць увогле ў свеце «чыстыя» сцягі? Які сцяг і герб былі ў нашай краіне ў 1937 годзе? Той жа, што і сёння, — чырвоны з сярпом і молатам. Сталінскія памагатыя пад гэтымі сімваламі знішчылі двух маіх родных дзядоў і 18 аднавяскоўцаў. А па ўсёй краіне былі знішчаны мільёны невінаватых людзей.

Успомніў А. Міхальчанка і тэлеперадачу пра Аб'яднаныя Арабскія Эміраты, у якой ён бачыў над арабскай крэпасцю бела-чырвоная-белы сцяг. Таму пытаецца: «Так што, і ў гэтым выпадку мы павінны вярнуцца да беларускага символіка?» Дарэчы, аднолькавы чырвоная-белы нацыянальны сцяг у Манакі і Інданезіі, амаль такі ж сцяг Польшчы. Жоўтая, зялёная і чырвоная гарызантальныя палосы (праўда, у розным парадку) на сцягах Балівіі, Эфіопіі, Ганы і Літоўскай ССР. Чырвоная, белая і сіняя гарызантальныя палосы на сцягах Нідэрландаў і Парагвая. І ніводная з пералічаных краін не збіраецца адмаўляцца ад сваіх нацыянальных колераў толькі таму, што такія ж у іншых народаў.

Здзіўляе тансама новае тлумачэнне А. Міхальчанкам сэнсу зялёнага колера на сцягу БССР. Раней паўсюдна сцвярджалася, што зялёная паласа сцяга азначае лясны багаціц. Аб гэтым тансама піша вядучы спецыяліст у галіне беларускай геральдыкі А. Цітоў («Мастацтва Беларусі», 1989, № 1). Зьяўляецца жа зялёны колер з драўлянымі, дрэвамі выдумкай. Дастаткова глянуць на беларускае народнае адзенне, рушнікі, каб перананацца, што спрадвечу ў іх пераважалі белы і чырвоны колеры.

Ненавуковым з'яўляецца і выказанне, што «орнамент быў распаўсюджаны ў месцах, заселеных радзімцамі». Атрымліваецца, што іншыя плямёны не ўпрыгожвалі арнаментам свой посуд і адзенне. У навуковай літаратуры нідзе не сустракаецца і словазлучэнне «белы арнамент».

Правільна А. Міхальчанка адзначае, што сучасны беларускі сцяг быў зацверджан не ў 1956 г., а ў 1951 г. Гэта някраў быў час, калі сталінізм дасягнуў свайго апагею. Безумоўна, «правадыр усіх часоў і народаў» рэдагаваў яго праект.

У заключэнне А. Міхальчанка абвінавачвае вядомага вучонага ў «рэаніміраванні старога», у адсутнасці з яго боку канкрэтных спраў у захаванні нашай спадчыны. Дзіўна, чаму невядомы яму ўклад М. Ткачова ў вывучэнне і захаванне архітэктуры Беларусі, яго шматлікія кніжкі па беларускім дойлідстве.

Так што, павяжаны А. Міхальчанка, сапраўды, давайце вывучаць нашу гісторыю, геральдычныя традыцыі «без намеренных пропусков» «невыгодных» сабытій і фактаў, без удвоявання палітычных амбіцый, як вы самі пра гэта пішцеце).

Са свайго боку, падзяляю думку другога апанента М. Ткачова — М. Сташкевіча, што нам трэба перагледзець свае адносіны да беларускай спадчыны, адкінуўшы старыя догмы і стэрэатыпы мыслення.

А. КУШНЯРЭВІЧ,
аспірант АН БССР.

Віншуем!

СПОВЕДЗЬ
САЛДАЦКАГА
СЭРЦА

Рыгору НЯХАЮ — 75

Без перабольшвання можна смела сказаць, што Рыгор Няхай адзін з тых людзей, пра якіх пры жыцці ходзяць легенды.

У снежні сорок пятага на пленуме Саюза пісьменнікаў ушаноўвалі памяць беларускіх літаратараў, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай. Тады на гэтай жалобнай пераклічцы прагучала імя — Рыгор Няхай...

У прыціхлай зале нечакана хтосьці сіплым пракуранным голасам азваўся: «А я тут!» Усе аглянуліся. Каля дзвярэй стаў хлопец-артылерыст у заношаным, прапаленым шынялькі...

Ваяваў ён пачаў пад Кахоўкай у жніўні сорок першага. На пачатку быў артполк, на Данчы каля Лісчанска. 122-міліметровыя гаўбіцы прамоў наводкай малацілі крыжастыя

танкі. Потым — цэпра акружэння. У лясках на Прыпяці, дзе мяжуюць землі Украіны і Беларусі, Няхай далучыўся да аператыўнай групы генштаба, якой камандаваў вядомы разведчык Кузьма Гіедаш, пасмяротна Герой Савецкага Саюза. Тут гэціна сустрэлі былога начальніка палкавой радыёстанцыі, прапанаваў паспрабаваць працаваць на новенькай рацыі «Северком».

З гэтым «Северком», з чатырма гранатамі «Ф-1» ды з пісталетам «ТТ» неаднойчы хадзіў ён у Кіев для разведкі і сувязі з гарадскім падполлем. Партизаны Украіны і сёння жартуюць, удакладняючы выслоўе Суворова: «Дзе алень не пройдзе, рускі салдат пройдзе. А дзе салдат не пройдзе, Няхай з рацыяй прашмыгне».

Неяк, чакаючы сувязнога,

каратаў ноч Рыгор Восіпавіч у руінах чыгуначнай касы на Пушкінскай. Самотны і сумотны ён, падбіраў рассыпаныя на падлозе білеты і патрэбныя кампасіраваў на Мінск.

А да Мінска было яшчэ далёка. Яшчэ прагрэмяць баі за вызваленне Кіева. Рыгора Няхая пакінуць у злучэнні Героя Савецкага Саюза Юрыя Збанацкага начальнікам «смерша». Потым прызначыў дырэктарам школы ў Кіеве, а ён пойдзе ў Чыгуначны васкамаат, каб адшукаць свой артылерыйскі полк.

І зноў баі. За Жытомір, Сарны, Луцк, Берасцецка, Броды, Перамышль. На Дукленскім перавале ў Карпатах, на Сандамірскім плацдарме. Пад Дрэздэнам...

Гэтыя чатыры вогненныя гады і дазволілі Рыгору Восіпавічу прыйсці ў літаратуру. Са школьнай парты будучы пісьменнік жыў характам і багаццем мастацкага слова, не разлучаўся з ім і тады, калі пасля заканчэння сямігодкі стаў працаваць на гуде «Кастрычнік» непаладку ад Бабруйска адносчыкам шклянога посуду, а пасля і баначнікам. І яшчэ больш здружыўся са словам, калі пачаў навучацца ў Мінскім беллетэрыкуме.

Дэбют аказаўся паспяховым, верш «Матчына песня» звярнуў на сябе ўвагу не толькі таварышаў, раўнеснікаў па пярэ, але і крытыкаў. Аднак з ранніх вершаў Р. Няхая ёсць адзін, што ахвотна цытуецца і паэтамі-адаптоўкамі і літаратуразнаўцамі. Датуецца ён 1943 годам.

Мне нішто нічога не пісаў:
Беларусь стагнала у палоне,
І дзючыны русая каса
На чуніях падала далоні.

Нібы краю роднага красу,
Гандляры на рынку ў Берліне
Прадалі русую касу
І вачэй знаёмых лівень сіні.

Адступіся, гора, прападзі!
Мне дайсі не лёгка да Бярозы.
Знаю, устане шчасця маладзін,
Будзе сонца,
Май,
Спатнання слёзы!

Толькі паэт, які зазнаў ліхалецце і нягоды вайны, збалеў сэрцам па родным кутку, мог сказаць гэтак шчыра, усхвалявана і пранікнёна.

Жыццёвы матэрыял вымагаў ад пісьменніка новага літаратурнага жанру, новага падыходу да яго. Рыгор Няхай, здаецца, не вагаўся, неўзабаве адчуў сябе сваім і ў прозе. Пісаць стала пра што, не трэба было выдумляць сюжэтныя лініі, сітуацыі. Герояў таксама не трэба было выдумляць. Перад вачмі, як жывыя, стаялі сябры-партизаны, якія загінулі, і байцы, з якімі ішоў франтавымі дарогамі на захад. І таму пагаджаецца з ацэнкай А. Вялюгіна, дадзенай лепшым праявішым творам Р. Няхая: «Як споведзь салдацкага сэрца, чытаецца трылогія — «Сарочы лёс», «Туман над стэпам», «Шлях на Эльбу». Чэсная, без таных фантазіяў і белетрыстычных завітушак проза. Гэта якраз тое, што можа напісаць чалавек, які пабачыў усё на сваё вока. Ён адзін і толькі ён пабачыў і адчуў».

Васіль МАКАРЭВІЧ.

ПЕРАКЛАДЫ

Мікалай ШУМАКОЎ

Прага

Сэрца б'ецца гулка-гулка
У чабаровай цішыні.
І цячэ туды рачулка,
Дзе сляды маёй радні.

Даль над лесам засінула.
Сонце льецца цераз край,
Прагну стрэчы з Руссю Белай,
Нібы з рэчкаю ручай.

Памяць

Бярозкі ў белавытканых кашулях —
Нічога прыгажэй за іх няма.
Тут, толькі тут самотныя зязюлі
Жыць доўга абяцуюць нездарма.

Тут пчолы пралятаюць, нібы кулі,
Тут лес шуміць пра вечнасць вам і мне...
Пасля я зразумею, што зязюлі
Падлічваюць забітых на вайне.

Тут трэба, тут не сорамна заплакаць
І горкую цыгарку закурць...
Тут дзядзька мой узняўся ў атаку,
Каб мір нам спаконачы падарыць.

Пераклаў з рускай
Алег САЛТУК.

Любоў ЗАБАШТА

Расказвае Герой

Савецкага Саюза

Алена Мазанік

«Міну магнітную з лесу прывеслі мне,
І ляжыць у сумачку міна, на самым дне.
Вось рэзідэнцыя кáта, тут папалушка я.
Спалена мая хата, знішчана ўся сям'я.
Тут гаўляйтэр Кубэ хмялее ад чорнага зла.
Пане Вільгельме, чуюце, папалушка прыйшла.
Двор, вартавыя, аўчарка і кулямётаў шмат,

А ў варотах — немчык, бяззусы яшчэ салдат.
Кат Беларусі маёй, Папалушка я, ды не тая,
Што ў славу таі казачцы Хату фурыям падмятае.
Вось па сходах я падымаюся,
А насустрач: «Хальт!»
І спынілася я,
Затрапалата да пят.
Немец сумачку выхапіў,
Вывяў хусцінку.
«Гут», — сказаў.
Я вышывала яе каханаму,
Немец сабе забраў.
А пад хусцінкаю — парфумерыя...

Немец сапе, Вылупіў бельмы блакітныя,
Цэдзіць: «Гэта табел!»
Хіжы агеньчык —
У зрэнках яго.
Здагадаўся?
Ды не!
Можа, сам ненавідзіць Кубэ,
Бо служыць яму на вайне.
Папалушка я,
Толькі не з казачкі!
Там, дзе гаўляйтэр спіць,
Міна грозная
Пад матрацам яго
Ляжыць»...

І расплата прыйшла
За крывавае зло,
За ўсе чорныя справы —
Расплата:
На шматкі разарвала,
Як і не было
Беларусі лютага кáта.
З партизанаўмі разам Алена ў лясках
Зноў збіралася ноччу ў дарогу,
І свяцілася ў ясных, глыбокіх вачах
Вера ў бліскую перамогу.

Пераклаў з украінскай
Мікола МАЛЯЎКА.

Рыгор КАВАЛЬ

Украінскі паэт Рыгор Каваль нарадзіўся 20 верасня 1921 г. у г. Ічні на Чарнігаўшчыне. З пачатку Вялікай Айчыннай вайны змагаўся супраць фашыстаў на Заходнім фронце. З 1943 г. да дня Перамогі — старшыня роты і наводчык у мінамётнай батарэі 380-га стралковага палка 17-й дывізіі 3-й ударнай арміі на двух Прыбалтыйскіх і першым Беларускім франтах. Прымаў удзел у вызваленні Варшавы і штурме Берліна.

У 1951 г. скончыў Кіеўскі педінстытут. Настаўнічаў у За-

карпаці. Доўгі час працаваў у выдавецтве «Радзінскі пісьменнік». Пачаў друкавацца ў франтавых газетах. Аўтар шматлікіх кніг паэзіі для дарослых і дзяцей: «Слова пра вернасць», «Горная легенда», «Пад небам Украіны», «Расяніца», «Зялёнае поле», «Жаўруковы званочкі», «Як камар збіраў нектар», «Мерыдыяны долі».

Прапаную чытачам «ЛіМа» два вершы паэта ў сваім перакладзе.

Перакладчык.

З поля бою

Над брустверам траншэі —
цішыня.
Варонкі скрозь. Бліндаж у два
накаты.
Крыжасты танк
Замёр яшчэ з паўдня.
І скручаны пад мурам ствол
гарматы.

А ўчора тут пад выбухі гранат
Тапталі ў жыцце васількі і макі.
Мы рваліся
У свіцовы зоркапад,
Каб, можа, не вярнуцца з той
атакі.

Уранку тут, калі мы заляглі,
Усё мералася меркаю адною:
Каб утрымаць
Кавалачак зямлі —
Звычайных трыста метраў поля
бою.

Хрысцілі неба росчыркі ракет,
Грымела грозная «ура» пяхота...
Які жажлівы
Мне здаваўся свет
З той вышчарбленай амбразуры
дота!..

Я і дагэтуль, мне здаецца, там,
Дзе танк крыжасты шчырыцца
з-пад муру.

Нанова правяраю
Сябе сам
І ўсё гляджу на свет скрозь
амбразуру.

Хоць, можа, адышло ўсё
ў небыццё, —
З перадавой, што бачу прад
сабою,

Мне засталася —
І на ўсё жыццё —
Кароткіх трыста метраў поля
бою.

Магільнік

фашысцкай зброі
на Эльбе

Вось і ўся філасофія вайны...
Збылося!
З кіркі звон скалыхнуўся над
цішаю хат.
Я стаяў і глядзеў, як навокал
ціво ўсё
Над магільнікам мёртвым
варожых гармат.

Як нахабна на Волзе, Дняпры
Грукаталі.
А на беразе Эльбы — на іхняй
зямлі —
Мы страшыдлаў фашысцкіх
ущэнт растапталі, —
На парадзе бясслаўя ствалы іх
ляглі.

Вось яны!.. Не ўдалося
Уцячы ад расплаты...
Над знямым грамаддзем —
сінеца нябёс.
Тут шкілеты гарматаў і «тыграў»
праклятых,
Амбразураў аскал пустазеллем
зарос.

Што ім снілася там?
Зноў крыві трэба зверу?!
Ды навокал — блакіт, ціха
Эльба плыве...
А з металу вайны людзі
выкуюць веру,
Бо крывавае памяць у сэрцах
жыве.

Час — найлепшы суддзя...
Думаў вечарам познім,
Што, данёшы да Эльбы
нянавісці жар,
Быў я, мабыць, астатнім, хто
бачыў апошні
Той магільнік крывавай вайны
і пачвар.

Жах металу кусаў,
Як сталёвыя стружкі.
Свідраваў маю памяць, і думкі
плылі:
У тых жэрлах гарматных
гназдзіліся птушкі.
Каб і радасць і мір на Зямлі
расцілі.

1945.
г. Ландау на Эльбе.
Пераклаў з украінскай
Мікола ТАТУР.

«Я ЁСЦЬ ЗАЎСЁДЫ НА РАДЗІМЕ...»

Вось ужо больш за семдзесят гадоў наша літаратура махае двума крыламі: адно крыло ў Беларусі, другое — у замежжы. Якія з іх дужэйшыя, якія слабейшыя, зараз не будзем вызначаць, бо ўмовы для іх развіцця і руху розныя. Адно бясспрэчна, што абедзве літаратуры належаць усяму беларускаму народу. І якія б кан'юктурна-бюракратычныя перапынкі не ўчыняліся, каб не дапусціць да нас літаратуры замежжа, яна прабе сабе дарогу, зліецца з плыню савецкай беларускай літаратуры ў адзіны струмень. Час—суддзя няўмольны і самы справядлівы. Гэта ён вярнуў нам Алесь Гаруна, Максіма Гарэцкага. Вярнуў і верне і іншыя імёны, запісаныя афіцыйна-бюракратычнымі перастрахоўшчыкамі ў «чорны спіс».

Масей Ларывонавіч Сяднёў—адзін з самых таленавітых паэтаў замежжа і чалавек з вельмі драматычным лёсам.

Узлёт яго ў трыццатую гаду быў імклівы і добра ацэнены многімі нашымі вядомымі пісьменнікамі. Можна сказаць, што ён пераскочыў цераз ступень пачаткоўства і адразу стаў паэтам. Я сам чуў, як Якуб Колас на адным пісьменніцкім сходзе назваў маладога Ма-

сея Сяднёва паэтам з поўным ужо голасам.

«Першымі літаратурнымі настаўнікамі Сяднёва былі нашы класікі—Янка Купала і Якуб Колас. Але майстэрству верша Сяднёў вучыўся перш за ўсё ў Максіма Багдановіча»,—піша ў артыкуле аб паэзіі Сяднёва амерыканскі крытык Тамара Казевіч.

Не будучы знаёмы асабіста з Сяднёвым, я добра ведаў яго вершы і многія запомніў тады на памяць. З той пары помню і цяпер такія вершы, як «Ляжыць дарогі гэтыя вякамі», «Хутчэй заран», «Я ляжаў на зямлі...»

Я ведаў, што ён студэнт Мінскага педінстытута і мой зямляк з Касцюковіцкага раёна. Яго вёска Мокрае ад маіх Каніч за якіх дзесяць кіламетраў. Таму я шукаў магчымасць з ім пазнаёміцца. І пазнаёміўся ў... падвальнай турэмнай камеры на рагу вуліц Урыцкага і Савецкай.

Масея Сяднёва з групай студэнтаў арыштавалі ў канцы трыццаці шостага года. Мяне—пазней. Яму «шылі» ўдзел

у нацыяналістычнай групе і антысавецкую агітацыю — тыповае для многіх у той час абвінавачванне. У паперах Сяднёва пры арышце знайшлі запісаныя ім коласавыя радкі пра канстытуцыю: «Канстытуцыю далі, адчынілі дзверы, і ў астрог нас павялі і таўкуць без меры». Гэты запіс і палічылі за «дыскрэдытацыю сталінскай канстытуцыі».

У камеры, акрамя Сяднёва, было яшчэ чалавек вострым і сярод іх—Янка Нёманскі, Янка Туміловіч. Вядома ж, паміж імі, літаратарамі, вялася гаворка аб літаратуры. Сяднёў і ў камеры не разлучаўся з паэзіяй, складаў вершы. Янка Нёманскі яму нават пазайздросціў: «Вы вось сачыняеце свае вершы на памяць, а мне, празаіку, трэба стол і пера».

Тыя турэмныя вершы Сяднёў нам чытаў, іх мы калектыўна абмяркоўвалі, крытыкавалі, хвалілі. Не магу не прывесці з іх некалькі радкоў.

«На што вас, песні, я складаю, згаваючы ў нямой цішы! Нікога сёння я не маю, пагаварыць каб ад душы. Я скуты ў цёмным сутарэнні, я загарваюся агнём, ды думы ўсе і ўсе імкненні тут робяцца дарэзным тлом». Або: «Параніла сябе густая ноч на ледзяных нажах. Турма. Як бляск вар'яцкіх воч у вокнах б'ецца жаж. Нібы атручаны чумой, маўчыць турэмны двор...»

З насельнікаў той нашай камеры ні-

кога не выпусцілі. Большасць, у тым ліку Янку Нёманскага, расстралялі. Янка Туміловіч, не вытрымаўшы следчых экзекуцый, памёр у турме. Я апынуўся ў лагеры паблізу ад Камсамольска-на-Амуры. А Масея Сяднёва дарога павяла ў самыя страшныя лагеры на Калыму. Як ён там вытрымаў тры гады, як выжыў, дзіву даецца.

Паэт застаецца паэтам і ў самых цяжкіх умовах. І на Калыме ў Сяднёва нарадзіліся вершы. Вось некаторыя яго калымскія адчайныя радкі: «Не хочацца жыць, а памёрці—шчэ болей, жывеш на зямлі і не знаеш зачым. Чаму ж не хапае адвагі і волі сябе задушыць у гушчары лясным!».

Не паспеў ён загінуць на калымскіх рудніках таму, што на пачатку сорак першага яго і студэнтаў-«падзельнікаў» вярнулі ў Мінск на судовы перагляд справы.

Справу перагледзець не паспелі, пачалася вайна. У час эвакуацыі з турмы зняволеных палітычных і крымінальнікаў змяшаліся. Калі канвой паспрабаваў іх раз'яднаць, Сяднёў прымкнуў да калоні крымінальнікаў і быў разам з імі адпушчаны на волю. Палітычных жа напаткаў страшны лёс—іх расстралялі.

З Мінска ён пешшу прыйшоў у роднае сяло Мокрае, дзе жыў у бацькоў. Не магу не адзначыць, што Сяднёў

Масей СЯДНЁУ

Зманлівасць

Сядзела ты ў чорным за чорнаю кнігай і моўчкі чытала, а я сачыў за тваім кожным мігам і ціха шаптаў: «Каралеўна мая»...

Ад чорнае кнігі прыгожых вачэй, самотных падняць не магла ты. — Канчайце чытаць, каралеўна, хутчэй і пойдзем у сад наш, цудоўны, багаты.

— Чакай ты. Аб шчасці тваім і сваім, аб нашым загубленым шчасці, павінна ўзнаць я, каб нам, маладым, ў жыцці не было больш напасцяў.

— І пойдзем з табою тады мы ў сад, як гэтую кнігу я ўсю дачытаю. Жыццё наша болей не пойдзе на спад, вясна наша будзе ўсягды маладая.

— І будзе у квецені сад наш бялець, раіцца ў ім будуць вясельля пчолы. Мы ж будзем з табою ў абдымаках гарэць і піць асалоду жыцця, нібы пчолы.

Прачнуўся. Са мной каралеўны няма. І толькі са мной каралеўна-няволя. Ды стукне ў сцены марозам зіма, гуляе па беламу, чыстаму полю.

Калыма.

Відзенне Бацькаўшчыны

Як толькі песняю сваёй зайдуся — і Бацькаўшчына ў сэрца хлыне мне, і лёгкая робіцца ў начной задусе, і быццам не на яве я, а ў сне.

Здалёк чалом ківае мне як быццам — няўцешліваму сыну ў чужыне. Іду як праз туман, хачу прабіцца, ды сам не ведаю, ці гэта я, ці не.

Спыняюся, чакаю — ды няма прывету. Спяшаюся—хоць ногі колюць хмызнякі... Бо што мілей выгнанніку-паэту, чым вобраз твой — далёкі і блізкі?

1959 г.

Столненасць

Стаміўся жыць я на высокай ноце. Было ж калісьці ўсё звычайна, проста: піў яйкі чаек на балоце, лупіў нажом бяроству.

У полі, за чародамі авечак, рос нібы збожжа й травы і патураў натуры чалавечай без асаблівага на тое права.

Цяпер калішніх слоў звычайных шукаю, як слядоў зацёртых. Ды не збудзіць іх — як маўчаньня на могілніку мёртвых.

«Жыжа»

Па вечарах, рвучыся з каленяў маці, маленькім, я цягнуўся да «жыжы». А «жыжа» — гэта была лучына, што гарэла ў нашай хаце.

— Сядзі спакойна, — гаварыла маці: — і не рвіся, а то «жыжа» куся. Я ж не слухаўся маці і рукамі цапаў «жыжу» — найпрыгажэйшую рэч у нашай хаце.

І напраўду, прыгожая жыжа кусала балюча, і з тых пор зваць пачаў я жыжу кусай.

Злез з каленяў я матчыных. Свет, што зазьяў за нашай хатай, пацягнуў мяне, як тая жыжа, і пайшоў я у свет, недасяжны, далёкі. Ён усімі сваімі фарбамі і колерамі граў у сэрцы маім—і словы мае, як маленькае, ішлі насустрач свету.

І яшчэ я пазнаў у тым свеце нешта, што рабіла яго яшчэ больш прыгожым, гэтым нешта былі самі людзі — найцікавейшыя рэчы ў свеце.

Следам за песняй

Каму ўсе радасці жыцця, лірычных песень згукі, — не для пацехі й забыцця — мне песня дадзена для мукі.

Турэмшчыкі аднойчы на зары забылі яе: ад мукі — стаіць, пакорліва, на двары і ззаду звязаныя рукі.

Хацела стуль яна ўцячы — і рвалася з-за крат акордам. Але на допыце ўначы — лірычную — пабілі морду.

Далыталіся цэлы год, гнілым кармілі шчаўем. Ганяла і балеў жывот, але, каб выйсці — не пушчалі.

На суд павезлі — чысты змор, — на лаўцы седзячы, яна самлела: за здраду Бацькаўшчыне пракурор патрабаваў расстрэлу.

Пакутвала яна, калі без мяккага пад бокам галодную пад лаўкаю вязлі ад Мінску да Уладзівастоку.

Разбітае лётнішча

Калісьці смерць яны з сабой насілі і раздавалі нам, людзям зямлі, і сёння задрамалі у бяспілі паветраныя караблі.

Ім нецікава на зямлі, ім трэба нясці на ўсе канцы жыцця і смерць... І кожная часціна сніць пра неба, і кожная часціна хоча ўзляцець.

Зламаннае крыло апошнім ўзмахам перамагло сябе і ўпала ў сны. Над лётнішчам падбітым птахам яшчэ вітае дух вайны.

І думаецца мне—калісьці раніцою прачнуся я і ўжо не будзе іх: у неба ўзнімуцца яны сям'ёю, забраўшы цяжка раненых сваіх.

Ды непрабудным сном яны ўжо дрэмлюць, паветраныя караблі — глыбока ўрэзаліся ў землю, каб не падняцца болей ад зямлі.

Я кажны дзень паміраю і ўсё жыву. Веру ў прышласць маю і ў сіняву.

І спадзяюся: возьмуць анёлы мяне ў рай... — Трасіся на возе і не памірай,

трэба шчэ доўга ехаць, дый цяжка папасць у рай, — гавораць анёлы мне нехаця, — лепей не памірай!

Не явай, а вечным сном

Канчаецца ўжо маршрут, а мне шчэ далёка дадому... На станцыі колькі мінут паравоз выдыхае стому

і зноў у дарогу, далей, да невядомага спынку... Хіснуліся ззаду канцы алей, і мы ўжо адкінуліся на спінку.

Чужога вялікага места рух застаўся прыгожай уявай. Ад грукату колаў ужо аглух, а памяць аб ім шчэ яскравей:

жаночая стройнасць, вітрыны, дамы і на падаконніках краскі, развітванні, стрэны... І толькі мы — без стрэчы ў дарозе траскай.

І здрыгваецца суздром — калісьці, на нейкім спынку, не явай, а вечным сном адкінемся мы на спінку.

Едзеш ты. Ці ж магчыма? — Дождж, імгла і вятры. Вочы некуды міма — абатры.

Засталася часіна — паміраючым... Вочы сінія — дым.

„Dead End“

Жыву я ў багатым пасёлку, наладжана ўсё тут, як след. Пайсці я хачу па зёлкі, ды бачу я ўсюды «Dead End».

«Dead End» — гэта значыць дарога канчаецца, ходу няма. Зірнуўшы на знак гэты строгі, іду я назад ціхама.

Ды мне не сядзіцца у хаце — дарогаю іншай іду падабед. Ды зноў — як якое закліццё — трывожнае бачу «Dead End».

Хаджу я вось так у сумлеве, не дапамог і сусед. Направа іду ці налева — усюды мігціцца «Dead End». чэрвень, 1983, Глен Коў

Атам

Над чалавецтва сіратлівай хатай навис наморшчана-пануры атам.

Стаіць у света у ваччу ён, свет нюхам яго сваім чуе.

Замёр, стаіўшыся. Баіцца у вогнішчы ягоным спапяліцца.

Скавала сіла атаму нямая. Свет рукі ў неба узнімае.

Ды што, якая ў тым патрэба, калі глядзіцца атам з неба.

Наморшчаны, маўклівы, хмуры, гатовы выбухнуць віхурай.

Над светам грэшным, вінаватым запанаваў няўмольны атам. жнівень, 1983, Глен Коў

Восень

Цяпер на бацькаўшчыне ўжо марозы кладуць узор на ранішнім лядку. Падпаленыя восенню бярозы, усцяж, гараць на бальшаку.

Мне, босаму, не страшна, што я босы— скачу па маразьянай траўцы шчэ валай. Здаецца мне — як гляну на бярозы, ад полям мяне іхняга цяплай.

У полі бацьку я ў падмозе, гляджу жывёлу, бульбіны пяку. І ўсё гляджу чамусьці, як бярозы гараць на нашым бальшаку.

Я восенню жыву ў трывозе, забудуся ды зноў кране: падпаленыя восенню бярозы гараць пякучай ранай ува мне.

верасень, 1983, Глен Коў

стаў правобразам Масея, сына Зазыбы ў раманам І. Чыгрынава.

Трэба было жыць і працаваць і пры немцах, ён і працаваў у розных устано-вах. Зла сваёй працай Сяднёў нікому не прычыніў. Людзі, якія яго тады ве-далі, адзываюцца аб ім добрымі слова-мі.

Калі пачалося вызваленне Беларусі, перад Сяднёвым паўстаў выбар: ці зноў страшыныя лагеры Калымы, ці дарога на Запад. Ён выбраў апошняе. Не будзем судзіць яго, што добраахвотна не аддаў сябе ў рукі сталінскіх катаў. Страта Ра-дзімы таксама нялёгка кара, асабліва, калі яе любіш да болю.

За межамі ў Масея Сяднёва выйшла некалькі кніг паэзіі: «Патушаныя зоры», «Ачышчэнне агнём», «А часу больш, чым вечнасць» і іншыя. З прозы яго больш знакаміты раман «Раман Кар-зюк».

Па датах і месцах напісання многіх твораў паэта відаць, якімі звілістымі да-рогамі прайшоў ён. Вось зноскі пад вершамі: «Вёска Мокрае», «Менск, тур-ма», «Новасібірск, канцлагер», «Складзе-ны пад час праезду паўз Байкал», «Складзены на пераправе ў Ахоцкім моры на Калыму», «Калыма», «Варша-ва», «Берлін», «Прага», «Нью-Йорк»... І ўсе вершы—гэта крыкі болю, неадоль-ная туга аб пакінутай роднай зямлі, аб роднай хаціне з ліпай пад акном, гэта

пакутлівы роздум пра тое, што марыла-ся і што збылося.

У адных са сваіх турэмных вершаў Сяднёў, як бы прадбачыўшы свой шлях цяжкіх выпрабаванняў, звяртаецца да бацькоў:

«Родныя, не плачце пры ўспаміне—не загіне ваш бяздомны сын. Я прыду з далёкае чужыны, змучаны выгнаннем на спачын. Утаю я сэрца свайго раны, аба-б'ю з адзення пыл дарог. Усхваляваны душою стану на даўно пакінуты парог».

«Я ёсць заўсёды на Радзіме!»—усклі-нуў ён у нядаўна напісаным ім вершы. І сапраўды, куды б ні кідаў яго лёс, ён — сын яе, ён душой і сэрцам з ёю. Та-му настаў час вяртання і паэзіі Масея Сяднёва на радзіму, як вярнуліся мно-гія пісьменнікі з замежжа ў рускую і ўкраінскую літаратуру. Сёе-тое для гэ-тага ўжо робіцца. Б. Сачанка напісаў у «Маладосці» пра Сяднёва крытычна-бя-графічны артыкул, газета «Знамя юно-сти» ў жніўні г. г. змясціла разам з артыкулам пра яго і некалькі вершаў паэта. Упэўнены, што на чарзе і выдан-не яго кнігі ў нашых выдавецтвах. Талент паэта—багацце народнае, нацыянальнае і адмаўляцца ад яго — значыць, аб'яд-няць нацыю.

Ніжэй друкуюцца вершы Масея Сяд-нёва, прысланыя ім у «ЛІМ». У той самы «ЛІМ», дзе ён колісь друкаваў свае пер-шыя вершы.

Васіль ХОМЧАНКА.

Ад пачатку якогось, здэцца, супакою ягонай няма вадзе.

Яму з вечнасцю не разлучацца — наляжыла яна на яго плячаць. Мо таму так сумна чайкі, узлятаючы, над ім крычаць.

Супачыць бы час, ды не хоча, таго часу ніяк не відно. Несупынна ідзе ўдзень і ўночы, ды нікуды прыйсці не можа яно. студзень, 1984, Глен Коў

Акіяні і неба

Вялікай караю, непаслухмяны, у моманце якімсьці уразлівым, калісьці небам быў ён пакараны і на зямлі пакінуты ў сваім разліве.

Ваду ганяе акіян сваю і пеніць — уздыхі чуюм мяе яго глухія. У непатадлівасці, адшчапенец, зрабіўся ён асобнаю стыхіяй.

Людской нагой незатапаны, — такая у яго патрэба — раз'юшаны і апантаны, ён помстай пырскае у неба.

Як ні ўзнімаецца ён плёсам і як ні прагне бунтавацца, сваёю хваляй да нябесаў усё ж не можа ён узняцца.

І неба ад пачатку, ад вякоў, з усёю пераможнасцю сваёю, ахутаўшы яго з усіх бакоў, схіляецца над ім блакітнай вышынёю. студзень, 1984, Глен Коў

На чужых загонах

Я закаханы ў загоны чужой стараны. Сняцца яшчэ сягоння яны.

Ішоў я за ёю ўдагонку, яна не звачала ані. Знікла ў па-восеньску звонкай далечыні.

Хараства яе постаці зграбнай забыць хацу. Ды ўсё паўстае прывабнай яна у вачу.

Ідзе па загонах у сонцы, і смеласці не стае, жаданую бясконца, гукнуць яе.

Не сваёю ходою, здэцца, за ёю іду цяма. Думаў — яна аглянецца сама.

Пабачу Яе ці хутка на тых не загонах-палёх? Вобраз Яе, як смутак, на сэрца лёг.

Восень

Дрэвы — дружныя брацця — без асцярогі асыпаюць сваё багацце сабе пад ногі.

Урон — вер ці не вер — не шкадуюць яны німала: ім, аголеным, цяпер лягчэй стала.

Асыпаюцца дрэвы ў цішы да пары свае весняй. Кожны раз лёгка мне на душы, калі я асыпаюся песняй. 1988

Белыя воблакі

У штодзённай жыццёвай патрэбе зямным я абцяжыў тлом. А белыя воблакі ў небе празрыстым набухлі святлом.

Даняў мяне клопат аб хлебе і засціць мне вочы муць. А белыя воблакі ў небе у райскую прыстань плывуць.

Абы захацеў хто, наклепе мяне, бедалагу, — о жудзі! А белыя воблакі ў небе спакойна плывуць.

Сыду я ўжо хутка ў небыць, забуду, што значыць быць. А белыя воблакі ў небе ўсё будуць плыць і плыць. 1988

Альгерд Адамавіч МАЛІШЭЎСКИ

Беларускае савецкае мастацтва панесла цяжкую страту. 22 лістапада 1989 года раптоўна памёр вядомы мастак-жывапісец, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларускай ССР, член КПСС Альгерд Адамавіч Малішэўскі.

А. А. Малішэўскі нарадзіўся 8 верасня 1921 года ў горадзе Бабруйску ў рабочай сям'і. У гады Вялікай Айчыннай вайны прымаў удзел у партызанскім руху на Магілёўшчыне.

У 1952 годзе пасля заканчэння Харнаўскага мастацкага інстытута Альгерд Адамавіч актыўна ўключыўся ў творчае жыццё рэспублікі. Ён паспяхова працаваў у розных жанрах жывапісу — пісаў карціны і партрэты, пейзажы і наюр-морты. Прасякнутая гараццою любоўю да радзімы, да роднай зямлі і яе людзей, творчасць А. А. Малішэўскага вызначаецца высокім прафесійным майстэр-ствам, тонкай пластычнай культурай, яр-касцю і навізнаю вобразна-выяўленчых сродкаў.

Палотны «Ф. Э. Дзяржынскі. Да новага жыцця», «Мы вернемся», «Нашы мату-лі», «Аператары Мінскага транцэрнага за-вода», «Вясна ў Чыжоўцы», «Пасля апе-рацыі» і шмат якіх іншых — важны ўклад мастака ў развіццё беларускага жывапі-су.

А. А. Малішэўскі многа сілы, увагі і энергіі аддаў справе падрыхтоўкі і выха-вання моладзі, амаль 30 год выкладаў у Мінскім мастацкім вучылішчы. Ён пры-маў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці. Выбраўся старшынёй рэвізійнай камісіі, членам праўлення Саюза мастакоў БССР.

Працоўныя заслугі А. А. Малішэўскага адзначаны ганаровым званнем заслужа-нага дзеяча мастацтваў БССР, Ганаровы-мі граматамі Вярхоўнага Савета Бела-рускай ССР, медаламі.

Светлая памяць пра Альгерда Адамаві-ча Малішэўскага, мастака, навуніка, чалавекна багатай і шчодрой душы, назаў-сёды застаецца ў нашых сэрцах.

МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР
САЮЗ МАСТАКОў БССР
БЕЛАРУСКАЕ АДДЗЯЛЕННЕ
САВЕЦКАГА ФОНДУ КУЛЬТУРЫ.

НА СТАРОНКАХ

«СОВЕТСКОГО МУЗЕЯ»

Прыемна гартачь сталічны часопіс, калі бачыш у ім, поруч з іншы-мі матэрыяламі, тых, што ты-чацца жыцця рэспублікі. У дадзе-ным выпадку наку пра «Советский му-зей» — ілюстраваны грамадска-палітыч-ны і навукова-метадычны часопіс Міні-тэрства культуры ССР і Акадэміі навуц ССР. А калі яшчэ больш дакладна — пра яго чацвёрты сёлетні нумар («Совет-ский музей» выходзіць раз у два мес-цы).

Вось артыкул спецыяльнага карэспандэнта часопіса А. Заева «Мы ўсё ж ста-новімся больш мудрымі з кожным год-дам». Аўтар расказвае пра незвычайны філіял Брэсцкага краязнаўчага музея — музей таможні, які больш вядомы як дзеючая выстаўка «Выратаваныя маста-цкія каштоўнасці». (Экспанавалася яна ў Мінску, у Палацы мастацтваў).

Другая «беларуская» публікацыя гэта-га нумара — праблемнага характару. Маю на увазе выступленне «Як падсту-піцца да клада?». Папярэднічае яму ліст старшыні праўлення Гродзенскага гарад-скога клуба налекцыянераў В. Канарэ-ні, які канстатуе: «Мал рэспубліка ў сэн-се захавання манетнай спадчыны з'яў-ляецца найбольш адсталая у нашым гі-старычным рэгіёне, яе далёка абышлі і прыбалтыйскія рэспублікі і братнія Польшча... У Беларусі востра стаіць праб-лема стварэння рэспубліканскага цэнтра нумізматычных даследаванняў (нумізма-тычнага музея)... Па просьбе рэдакцыі «Советского музея» гэты допіс каменці-руе супрацоўнік Беларускага фонду куль-туры І. Сінчук. Ён пагаджаецца, што ста-новіцца з нумізматычнай справай у рэ-спубліцы сапраўды трыюмфнае. Кожны год адшукваюць прыкладна дзясць кладаў, да даследчынаў жа трапляе ў лепшым выпадку адзін—два. Прычына адна: ад-сутнасць гаспадары, які б гэтым па-сап-раўданам цікавіўся: «Практычна з 1919 года як па краіне ў цэлым, так і ў рэ-спубліцы няма цэнтра ўліку кладаў... Ра-ботнікаў Дзяржбанка і МУС цікавяць толькі каштоўныя металы... Цяпер клад, які трапляе ў рукі супрацоўнікаў Міні-тэрства фінансаў ці органаў унутраных спраў, — клад, які прапаў для навукі».

Ёсць у нумары яшчэ адна публікацыя, якая, здавалася б, непасрэдна не звязана з Беларуссю, аднак жа... Спецыяльны карэспандэнт часопіса Ф. Агамаліёў знаё-міць з устаноўчай канферэнцыяй Тава-рыства «Мемарыял», што праходзіла ў Маскве — «Запаліць свечку». На ёй, як вядома, вялася гаворка і аб стварэнні бу-дучага мемарыяльнага комплексу, у які ўвойдзе помнік ахвярам сталінізму і на-вукова-інфармацыйны і асветны цэнтр з архівам, музеем і бібліятэкай. Наўрад ці хто з нас пройдзе міма гэтай публікацыі, бо нашы Курапаты ўжо паўсюдна сталі злавесным сімвалам сталінізму. А. М.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку, уласнаму карэспандэнту «Літаратур-ной газеты» па Беларускай ССР Ана-толю Казловічу з прычыны напаткаў-шага яго гора — смерці маці.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Ста-ніславу Шушкевічу з прычыны на-паткаўшага яго гора — смерці брата Вацлава Пятровіча.

Мая Lorelei

Ёсць месца такое ў лесе, з ім можа зраўнацца рай. Там, на Палесці, жыве мая Лёрэляй.

Як тая казуля між сініх азёр, у зрэбнай кашулі — палескі узор.

Як нас разлучыла ліха таму ўжо колькі год, над Прыпяццю плаўнаю, ціхай гарыць задуменны заход.

Гадаючы ўсё аб нечым, на бераг, дзе бору край, самотная, кожны вечар прыходзіць мая Лёрэляй.

Сама не свая такая, як бы на якую бяду, яна мяне ўсё гукае — а мо да яе я прыйду.

Стаіць у прасторы сінім і моліцца ўсім святым, ды голас яе бяспільны вяртаецца рэхам пустым.

Рака пачынае хліпаць, хвалямі біцца ў край. Баюся, што кінецца ў Прыпяць мая Лёрэляй.

Кастрычнік, 1983, Глен Коў

Скарга хваляў

У задуме, адзін-адзінокі выйшаў сёння я на затоку.

Я ішоў, за маімі плячамі узнімаліся чайкі, крычалі

і з усёю сваёй сілай як па страце якой галасілі.

А паўзбоку лагодныя хвалі бераг, сінія, цалавалі.

Іхні пошум ціхі, гаварлівы маіх ног датыкаўся прылівам.

Хвалі слаліся гібкай пасцеляй, мне сказаць яны быццам хацелі:

«Бераг хвалямі мы хвалюем, нібы вусны бераг цалуем,

але ён праз увесь наш век застаецца халодным, не-чалавек.

Падступаем да яго мы бліжай, языкамі сваімі ліжам,

абдымаем яго мы ласкай і пляшчотаю наскай,

але ён праз увесь наш век застаецца халодным, не-чалавек.

Уначы яму ціха шэпчам аб прыгожым такім нечым.

Тулімся усёю істотай сваёю, але ён да нас — скалою.

Набяжыць адна з нас, другая і, ударыўшыся, адб'ягае

зноў назад, у сіняе мора ад такога гора.

Слухаў я. За маімі ж плячамі узнімаліся чайкі, крычалі

і з усёю сваёй сілай як аб страце якой галасілі.

лістапад, 1983, Глен Коў

Прароцтва сівілаў

Я не ведаю, якая сіла у маіх сівілаў. Але толькі мае сівілы мяне сівілі. Трэпіў я да іх, як у нерат — яны ўсё прадказалі наперад: і калі я і як нараджуся, у якім кутку Беларусі, і ў якім нэт адзенні, і што будзе пасля нараджэння.

І калі я прыйшоў на свет гэты, яны поруч сядзелі, старыя кабеты. І, спагадныя, на картах расклалі мой жыццёвы шлях да найменшай дэталі.

І ў пялёнках яшчэ сваёю спіною выўчаў я, што будзе са мною.

Клалі лёс мой сівілы на шалі, зелле нейкае мяшалі.

Усё чыста збылося, што яны прадказалі.

Ах, мае вы сівілы, вы мяне сівілі: з нейкай сілаю незямно прадказалі, што будзе са мною.

Слоў хвалы для вас у мяне не стае, больш люблю вас, багіняў чымся. Прадраклі вы ўсе беды мае, толькі як не казалі ад іх ўберагчыся.

снежань, 1983, Глен Коў

Мора

Скаланула мяне: я падслухаў скаргу мора ў сягонняшні мой приход: у бесперапынным шквале і руху стамілася мора за мільярды год.

Б'ецца ў бераг яно і ўсё плешча, супакою няма для яго і сну. Я пачуў яго голас вешчы: «Я не буду морам, калі засну».

І хвалюецца яно і б'ецца, нат як сцішыцца — дрожку ідзе.

Хто і як нас чытае?

Паважаныя чытачы!

Наўрад ці трэба яшчэ раз казаць, як даражыць рэдакцыя кожным з вас, вашай увагай і падтрымкай. Не будзе перабольшаннем адзначыць і тое, што сённяшняе аблічча «ЛіМа» ў значнай ступені вызначае чытач — яго думкі, заўвагі, прапановы. Пра гэта, у прыватнасці, сведчаць пастаянныя нашы

рубрыкі «3 пошты «ЛіМа», «Думка чытача», «Чытач прыйшоў у рэдакцыю», «Служба зваротнай сувязі».

Сёння мы вырашылі паставіць гэтую зваротную сувязь на навуковую — сацыялагічную — аснову і прапануем вам, паважаныя чытачы, адказаць на пытанні нашай анкеты.

Запаўняючы анкету, падкрэсліце, калі ласка, нумары выбра-

ных вамі адказаў альбо напішыце свой на пакінутым дзеля гэтага месцы. Можна адказаць і на звычайным аркушы паперы, пазначаючы нумары ўсіх пытанняў і адказаў.

Запоўненыя анкеты дасылаіце, калі ласка, на адрас: 220600, ГСП. Мінск, вул. Захарава, 19, рэдакцыя газеты «Літаратура і мастацтва».

1. Вы чытаеце «ЛіМа»

— пастаянна
— досыць часта
— зрэдку.

2. «ЛіМа» вы

— атрымліваеце па падпісцы
— бераце пачытаць у сяброў, знаёмых
— чытаеце ў бібліятэцы
— купляеце ў кіёску «Саюздруку».

3. Калі вы з'яўляецеся падпісчыкам «ЛіМа», то колькі гадоў? _____

4. Якія перыядычныя выданні вы чытаеце разам з нашым?

Газеты _____ Часопісы _____

Якое з гэтых выданняў вы лічыце найбольш аўтарытэтным?

5. Ці згодны вы з тым, што

	згодны	часткова згодны	не згодны	няма сказаць
— публікацыі «ЛіМа» больш аб'ектыўныя, чым у іншых рэспубліканскіх выданнях	1	2	3	4
— публікацыі «ЛіМа» не адрозніваюцца большай аб'ектыўнасцю ў параўнанні з іншымі рэспубліканскімі выданнямі	1	2	3	4
— публікацыям «ЛіМа» не хапае пэўнасці, яна адчуваецца недагаворанасць па найбольш вострых пытаннях	1	2	3	4
— у рэспубліцы ёсць больш аб'ектыўныя выданні,	1	2	3	4

напрыклад _____

6. Што вас найбольш прываблівае ў публікацыях «ЛіМа»?

7. Якія, на вашу думку, асноўныя недахопы нашай газеты?

8. Як вы ацэньваеце тэматыку публікацый «ЛіМа» па наступных рубрыках?

рубрыкі	можна пісаць менш	дастаткова	трэба пісаць больш	няма сказаць
Перабудова і мы: урокі, трылогі, спадзяванні	1	2	3	4

Перабудова і міжнацыянальныя адносіны	1	2	3	4
Беларускай мове — статус дзяржаўнай	1	2	3	4
Выбары і наш выбар	1	2	3	4
Мартыралог Беларусі: імёны і факты	1	2	3	4
Экалогія: праблемы, сітуацыі, канфлікты	1	2	3	4
Чарнобыль: зямля і людзі	1	2	3	4
Водгукі, палеміка	1	2	3	4
3 пошты «ЛіМа»	1	2	3	4
Чытач прыйшоў у рэдакцыю	1	2	3	4
Служба зваротнай сувязі	1	2	3	4
Наш духоўны свет; вытокі і абсягі	1	2	3	4
Старонкі спадчыны: новае прачытанне	1	2	3	4
Крытыка, бібліяграфія	1	2	3	4
Тэатр, музыка, кіно	1	2	3	4
Мастак і жыццё	1	2	3	4

9. Назавіце найбольш цікавыя публікацыі 1989 года

10. Хто з аўтараў «ЛіМа» для вас найбольш цікавы?

11. Пра што вам хацелася б прачытаць у бліжэйшых нумарах «ЛіМа»?

Калі ласка, крыху пра сябе.

12. Пол _____ мужчынскі жаночы

13. Узрост _____ гадоў

14. Адукацыя: вышэйшая незакончаная вышэйшая сярэдняя спецыяльная сярэдняя

15. Месца жыхарства: Мінск абласны цэнтр раённы цэнтр, горад вёска за межамі Беларусі

16. Ваша пытанне да рэдакцыі? _____

3 27 ЛІСТАПАДА ПА 3 СНЕЖНЯ
28 лістапада. 21.50
«ЛІРА»
Мастацка-публіцыстычная праграма. Гаворка пойдзе пра «белыя плямы» ў гісторыі Беларусі.
Вярнуць удзел вядомых вучоных і пісьменнікаў А. Грыцкевіч, Г. Штыхаў, Я. Юхо, М. Ермаловіч, І. Чыгрынаў, У. Арлоў, Т. Бондар, Б. Сачанка, Вядучая — В. Іпатава.

29 лістапада. 23.35
«ЗАПРАШЭННЕ У ТЭАТР»
Маналогі заслужанага артыста БССР У. Шалестава.

30 лістапада. 19.00, 23.45
«БЕЛАРУСКАЯ МУЗЫЧНАЯ ВОСЕНЬ»
Заклучны канцэрт. Трансляцыя з Белдзяржфілармоніі.

30 лістапада. 20.00
Да 90-годдзя з дня нараджэння народнага пісьменніка БССР М. Лынькова.
Апавяданне «Вяселле» чытае заслужаны артыст БССР У. Рагаўцоў.

2 снежня. 12.35
«ПОМНІКІ ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ РАСКАЗВАЮЦЬ...»
Праграма Латвійскага тэлебачання расказвае пра старажытны помнік архітэктуры і культуры — Домскі сабор.

2 снежня. 15.25
«РОЗДУМ»
Эскіз Аскара Марыкса.
Гаворка пойдзе пра аднаго з заснавальнікаў беларускай савецкай сцэнаграфіі.

2 снежня. 19.15
«СНЫ ПРА БЕЛАРУСЬ»
Прэм'ера дакументальнага фільма БТ. Фільм прысвечаны лёсу роднай мовы ў рэспубліцы.
Аўтар сцэнарыя і рэжысёр — У. Колас.

3 снежня. 19.15
«ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ...»
Вершы А. Твардоўскага ў перакладах Р. Бардуліна і К. Цвіркі чытае артыст У. Нядзведскі.

3 снежня. 19.20
«ЗАЛА ЛАУРЭАТА»
«3 жыцця вялянчэліста» — Рымантас Армантас і сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё.

3 снежня. 23.55
СТУДЫЯ «РЭЯ»
Спявае Ане Вескі. Перадача Эстонскага тэлебачання.

У «КНИГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

А. ДЗЕРУЖЫНСКІ. Залаты каласок. Вершы, пацешні, небывалы. Для малодшага школьнага ўзросту. Мн., «Юнацтва», 1989. — 65 к.

Х. ЛЯЛЮКО. Світанак над бярозамі. Аповесць, апавяданні. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мн., «Юнацтва», 1989. — 80 к.

В. ЛАПЦІК. Паядынак у ціхай затоцы. Апавяданні. Для малодшага школьнага ўзросту. Мн., «Юнацтва», 1989. — 15 к.

А. СОПАТ. Караблі. Аповесці. На рускай мове. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мн., «Юнацтва», 1989. — 55 к.

А Б'Я В Ы

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАУНЫ ТЭАТРАЛЬНА-МАСТАЦКІ ІНСТЫТУТ

АБ'ЯУЛЯЕ КОНКУРС НА ЗАМЯШЧЭННЕ ВАКАНТНЫХ ПАСАД ПРАФЕСАРСКА-ВЫКЛАДЧЫЦКАГА СКЛАДУ:

загадчыкаў кафедры: гісторыі і тэорыі мастацтваў, жывапісу, графікі, дызайна;
старшага выкладчыка кафедры майстэрства акцёра і рэжысуры;
выкладчыкаў кафедры: скульптуры, малюнка.

Заявы падаваць на імя рэктара інстытута на адрас: г. Мінск, Ленінскі праспект, 81, аддзел кадраў, тэл. 32-77-34.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правалення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 07802 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і пазіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылца на «ЛіМа». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ.**

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ.**